

Fredagen den 14 december

Kl. 10.00

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

§ 1 Justerades protokollen för den 6 innevarande månad.

§ 2 Den militära underrättelsetjänsten m. m.

Föredrogs försvarsutskottets betänkande nr 25 angående den militära underrättelsetjänsten m. m.

I detta betänkande hade försvarsutskottet utnyttjat sin initiativ rätt till att lämna riksdagen redovisning och vissa förslag med anledning av vad utskottet inhämtat genom sin granskning av den militära underrättelsetjänsten.

I en sammanfattning yttrade utskottet bl. a. följande:

”Utskottet slår därefter fast att vårt land så länge det vill upprätthålla ett meningsfullt försvar behöver såväl en underrättelsetjänst som en säkerhetstjänst. När det gäller underrättelsetjänsten anser utskottet att Sverige utöver diplomatisk rapportering samt forskning, signalspaning och sammanställning av information ur öppna källor behöver en särskild underrättelseorganisation för aktiv inhämtning, av det slag som försvarstabens särskilda byrå (”IB”) representerar. Vårt land kan inte ta de mycket stora risker och kostnader som det skulle medföra att avstå från denna del av underrättelsetjänsten. Till detta konstaterande knyter utskottet överväganden om vilka allmänna krav som måste ställas på den särskilda underrättelseorganisationen. Dessa krav formulerar utskottet på följande sätt:

1. Verksamheten skall avse underrättelser av betydelse för rikets yttre säkerhet.

2. Organisationen skall vara en del av vårt demokratiska samhälle och verksamhetens inriktning skall stå under löpande kontroll av statsmakterna.

3. Verksamhet inom Sverige får inte stå i strid med landets lagar och inte vara inriktad på uppgifter som ankommer på polisen.

4. Verksamheten skall vara effektiv och bedrivas under omdömesgill ledning. Sekretesskravet måste beaktas.

Avslutningsvis anser utskottet beträffande den hemliga underrättelsetjänsten i fortsättningen att de frågor som utskottet har berört bör bli föremål för ett fördjupat studium. Formerna för sådana överväganden bör beslutas av regeringen.”

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Utskottet hemställde

1. att riksdagen godkände de allmänna krav på den särskilda organisationen för inhämtning av underrättelser som utskottet angett,
2. att riksdagen som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört om den hemliga underrättelsetjänsten i fortsättningen.

I ett särskilt yttrande hade herrar Petersson i Gäddvik (m) och herr tredje vice talmannen Virgin (m) bl. a. anfört att åt en särskild juristkommission borde anförtros att granska den hemliga underrättelsetjänstens verksamhet inom landet före år 1970 samt att utreda händelseutvecklingen under år 1973.

Herr PETERSSON i Gäddvik (m):

Herr talman! Försvarsutskottet tog i slutet av oktober på sig att göra en särskild granskning av den militära underrättelsetjänsten. Skälet var att den s. k. IB-debatten hade rest många frågetecken, av vilka flera – men inte alla – gällde utskottets ansvarsområde. Vi har på de första sidorna i betänkandet angivit de frågor som debatten i huvudsak har kretsat kring och pekat på de sex frågor som vi har ansett falla inom försvarsutskottets kompetensområde.

Arbetet blev en sorts underrättelseverksamhet, och det passar bra att beskriva arbetet i sådana termer. Utskottet hade att inhämta, samla och värdera informationer om underrättelsetjänsten, och det blev ganska snart klart att det också fanns anledning att delge riksdagen vissa resultat och förslag.

Som framgår av avsnittet "Arbetets bedrivande" i vårt betänkande har det varit en mycket intensiv arbetsperiod. Vi har haft 11 utskottssammanträden med 11 utskottsutfrågningar. Därtill har det förstärkta presidiet haft 13 sammanträden och i samband med dessa har en rad personer hörts. Medlemmar av utskottet har gjort studiebesök på rikspolisstyrelsen och försvarsstabens säkerhetsavdelning samt hos försvarsstabens särskilda byrå, främst för att granska befintliga register. Utskottets jurister, kanslichef Styrbjörn Lindow och hovrättslagman Karl-Erik Skarvall, har på utskottets uppdrag hört ett stort antal personer. Dessa förhör har sedan rapporterats till utskottet. Utskottet har också haft att gå igenom en hel del skriftligt material av betydelse för granskningen.

Jag vill särskilt framhålla att det inte har rests några hinder när det gäller att tillhandahålla utskottet underlag för dess granskning.

Det framgår av betänkandet hur den inhämtande verksamheten gick till. Det gällde att snabbt få informationer inom betydelsefulla frågekomplex, helst också informationer i samma avseende från olika håll, så att man kunde göra jämförelser och i vissa fall ställa kompletterande frågor till olika uppgiftslämnare. Hela tiden blev det nödvändigt att göra prioriteringar för att hinna inhämta så mycket som möjligt på områden där underlaget behövde kompletteras.

Prioriteringar gjorde att utskottet inte hann med att djupgranska verksamheten före 1970, dvs. före det gränsdragningen år 1969 skedde mellan polisen och den militära underrättelsetjänsten.

En sådan granskning måste vara mycket tidskrävande. Man kan naturligtvis diskutera hur mycket man bör utreda av det som varit. Inrikesavdelningen inom särskilda byrån upphörde ju i och med att säkerhetspolisen övertog inrikesavdelningens uppgifter.

Tyvärr kvarstår efter de sista förhören som utskottets sekreterare höll och sedan rapporterade till utskottet, återgivna i betänkandet, enligt Ivar Virgins och mitt bedömande en viss oklarhet i fråga om kontakt mellan särskilda byråns personal och socialdemokratiska partiet. Vi har dock icke anledning tro annat än att fortsatt utredning skapar full klarhet även i denna del.

Enligt vår mening finns det också anledning titta på om rutinen i säkerhetsärendenas handläggning följts av regeringen och om rutinerna är ändamålsenliga.

När vi inte lyckades få in skrivningen om detta i betänkandet avgav vi det särskilda yttrande som åtföljer betänkandet.

Under arbetet med att värdera materialet stod det klart att utskottet inte borde slå fast att den eller den påstådda gärningen ägt rum eller inte hade ägt rum. Sådana påståenden är eller kan bli föremål för behandling av rättsvårdande organ, och det vore olyckligt om uttalanden av riksdagen skulle påverka sådan behandling i laga ordning.

All den information som försvarsutskottet hämtade in utnyttjades i stället som underlag för bedömning av vissa centrala frågor, centrala för riksdagen och centrala för debatten.

Efter detta, herr talman, skall jag säga något om vad försvarsutskottet - *enhälligt* - har kommit fram till.

Vi har funnit att vårt land behöver både en underrättelsetjänst och en säkerhetstjänst så länge vi vill ha ett meningsfullt försvar. Vi har också funnit att i underrättelsetjänsten måste ingå en särskild organisation för aktiv inhämtning av det slag som försvarsstabens särskilda byrå representerar. Vi har formulerat några allmänna krav som vi tycker att man måste ställa på en sådan verksamhet. Vi har gått igenom de kontakter med andra länders underrättelseorganisationer som finns och vi har konstaterat att underrättelsetjänsten inte bedrivs på ett sätt som strider mot vår alliansfria utrikespolitik. Vi har också kunnat konstatera att det inte finns någon hemlig budget för särskilda byrån, dvs. att den militära underrättelsetjänsten endast arbetat med pengar som har anvisats av riksdag och regering på vanligt sätt.

Vi har särskilt noga, för tiden efter 1969, gått igenom de allvarliga påståenden som gjorts om att den hemliga underrättelsetjänsten på något sätt har bedrivit partipolitik för socialdemokratiska partiets räkning. Vi har inte funnit något stöd för de påståendena. För tiden efter 1969 är vi säkra på att det inte har skett, för tiden dessförinnan har vår granskning inte gett något stöd för sådana påståenden, men vi har inte heller kunnat bedriva granskningen så ingående att alla påståenden i sådan riktning kunnat kategoriskt vederläggas.

När det gäller gränsdragningen år 1969 mellan polisen och den militära underrättelsetjänsten så tilldrar sig ju en viss person, Gunnar Ekberg, särskilt intresse. De uppgifter som särskilda byrån fick in från honom lämnades vidare till polisen. Vi har hört rikspolischefen flera gånger i den

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

här delen och vi har bett om en sammanfattning av vad polisen har fått ut av uppgifterna. Den sammanfattningen finns med som bilaga till betänkandet. Självfallet tar utskottet inte på sig att garantera att rikspolisstyrelsen i varje avseende har värderat uppgifterna på rätt sätt. Däremot anser vi att riksdagen inte har anledning att räkna med annat än att det som står i bilaga 3 – som utskottet har fått av rikspolisstyrelsen och som belyser uppgifternas art – i allt väsentligt är korrekt.

När det sedan gäller registren hos rikspolisstyrelsen och försvarsstabens säkerhetsavdelning och hos särskilda byrån så har utskottet kunnat konstatera att registren inte har karaktären av äsiktsregister.

Det har varit naturligt för utskottet att utnyttja all den information man har fått vid granskningen till att fundera över om det finns behov av några åtgärder. Det anser vi, i ett särskilt avsnitt i betänkandet behandlas den hemliga underrättelsetjänsten i fortsättningen, och i denna del gör utskottet ett drygt 10-tal påpekanden att beaktas i den framtida verksamheten.

Utgångspunkten var de allmänna krav som utskottet ansåg borde ställas på en verksamhet av det slag som försvarsstabens särskilda byrå svarar för. Vi fann då till en början att det krävs en fastare inriktning av verksamheten. Självfallet måste det ansvariga statsrådet kunna ge muntliga direktiv för verksamheten, men viktiga föreskrifter av regeringen, sådana som t. ex. gavs 1969 om gränsdragningen mot polisens verksamhetsområde, bör enligt min mening meddelas skriftligen. En instruktion för verksamheten, liknande den hemliga instruktion som finns för försvarets radioanstalt, borde vara motiverad.

När det gäller sekretessen har utskottet kommit med en rad synpunkter. Att Sverige har en underrättelseverksamhet av det här slaget och vem som under ÖB är chef för den, det tycker vi måste vara känt i fortsättningen. Det finns nackdelar med en sekretess så djup som den vi har haft här. Å andra sidan gäller det enligt utskottets mening att verkligen slå vakt om den sekretess som måste finnas. Det är inte enbart fördelar med att ha en öppen chef för den särskilda underrättelseverksamheten, men vi anser att fördelarna är större än nackdelarna. Utskottet pekar på en rad frågor beträffande personalen och menar att förbättringar är motiverade av sekretessskäl, effektivitetsskäl, personalvårdsskäl m. m. Det gäller bl. a. rekrytering och utbildning och de medel som måste stå till förfogande när ett anställningsförhållande skall avvecklas. Den som känner sig illa behandlad när hon eller han lämnar en anställning vid särskilda byrån är nämligen en säkerhetsrisk och ett eftertraktat objekt för sådana som har intresse av att hindra den svenska underrättelseverksamheten. Personalfrågorna är alltså mycket viktiga.

Frågan om insyn och kontroll är också mycket viktig. Även om det är angeläget att slå fast att det är regeringen som har det konstitutionella ansvaret för underrättelsetjänstens bedrivande, tycker många liksom jag att någon form av parlamentarisk insyn är motiverad när det gäller underrättelsetjänstens inriktning. Utskottet kan tänka sig olika lösningar på den punkten. Närmast aktuellt var det för utskottet att ta sig en funderare på om en eventuell lekmannastyrelse för försvarsstaben bör ges sådana uppgifter.

Utskottet lämnar också synpunkter beträffande medelsförvaltningen och den ekonomiska kontrollen och går sedan in på försvarets engagemang i Öst Ekonomiska Byrån.

Jag har hört frågan varför det inte också finns en Väst Ekonomisk Byrå, och svaret är lätt att ge. Det är så väldigt mycket lättare att få informationer, sammanställningar och statistik beträffande de länder som har öppna samhällsskick att man inte har behövt en motsvarande organisation. När den här stiftelsen kom till var det ett viktigt skäl att man ville underlätta och förbättra vårt handelsutbyte österut.

Öst Ekonomiska Byrån finns, och den skall naturligtvis vid behov utnyttjas av försvaret lika väl som av andra statliga myndigheter och av näringslivet. Den är ett fackorgan som inte ingår i det militära försvaret, den är inte i första hand ett försvarsintresse och den bör inte vara organisatoriskt knuten till försvaret. Det har vi konstaterat i vårt betänkande.

Herr talman! Alla punkter som utskottet har redovisat när det gäller den särskilda underrättelseavdelningen i fortsättningen bör enligt vår mening studeras mera ingående än det har varit möjligt för utskottet. Det är dock regeringens sak att bestämma hur det skall gå till.

Utskottet hemställer att riksdagen skall godkänna vissa allmänna krav på den hemliga underrättelsetjänsten och dessutom anmoda regeringen att titta närmare på de frågor som utskottet har aktualiserat i avsnittet om den hemliga underrättelsetjänsten i fortsättningen.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets hemställan.

Herr GUSTAVSSON i Eskilstuna (s):

Herr talman! Det är mindre otacksamt än det kan synas att här och nu få gå in i den s. k. IB-debatten.

Försvarsutskottets ordförande, herr Petersson i Gäddvik, har presenterat utskottets betänkande så utförligt som kan önskas. Själva den funktion som debatten gäller har inte ifrågasatts av någon som inser att vi måste grunda vår alliansfria utrikespolitik på ett försvar. Det är verkligen mycket värdefullt att alla inser att ett värnpliktsförsvar som vårt -- vilket i sin tur är omistligt på grund av förhållandet mellan folkmängd, yta och politisk ambition -- är otänkbart utan ett väl fungerande förvarningssystem.

Av dessa anledningar -- att presentation och grundmotivering är avklarade -- är det överflödigt att ytterligare direkt lägga ut texten om utskottsbetänkandet och att understryka betydelsen av den försvarsfunktion som det behandlar. Jag kan därför mera anknyta mina kommentarer till den allmänna debatt, som gäller IB-affären i lika hög grad som försvarsstabens särskilda byrå. I det som i debatten kallas IB-affären har framskyttat att denna är ett led i ett vidare sammanhang, och jag är böjd att i långa stycken hålla med dem som för sådana synpunkter till torgs.

Vi lever i en tid som är fylld av svårbemästrade problem. Det är inte lätt att på de svårare politiska frågorna finna lösningar som tilltalar ett stort flertal medborgare. Tiden är som en följd därav fylld av oro. Många hyser ängslan för att förgången aristokrati och tynande plutokrati skall

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

efterföljas av meritokrati i förening med byråkrati. Centralstyrning och korporativism är också beteckningar som används vid beskrivning av skräckvisioner. Det finns all anledning att ta denna oro på allvar och att se upp med tendenser som kan leda utvecklingen i fruktad riktning.

Samtidigt finns i tiden något annat som det också är all anledning att se upp med; något som jag skulle vilja beteckna som kringflytande fragment av en svensk McCarthyism, än så länge utan en materialiserad Joe McCarthy och utan bestämd inriktning. Företeelsen tar ofta form av ett elakt huggande mot dem som har att ombesörja samhällsfunktionerna. Av dem som har att bära svåra samhällsfunktioner tas utan förbarmande heder och ära.

Också mot detta hot finns all anledning att vara observant. Tyvärr är det inte alla gånger så lätt att veta vad som är vilket. Ärlig oro kan mötas med kallsinne om lyhördheten inte är tillräcklig, och allmän destruktivitet kan omvänt ges för stort spelrum.

I IB-affären har båda de tendenser som jag här försökt skissera och båda de mönster som jag senast antydde funnits med.

En hel del reaktioner som utlösts av den s. k. IB-affären har förundrat och kanske skakat mig litet. Att en försvarsfunktion som denna, som tidigare bara omnämnts i allmänna ordalag, tett sig litet betänkelig när den dragits fram i halvdager, kanske inte är så märkligt. Men den ringa tilltro, som kommit till uttryck på sina håll, till politikernas redbara vilja att klara upp eventuella brister, har milt sagt känts en aning påfrestande. Den allmänna atmosfär som omgett frågan och försvarsutskottets arbete med densamma har därför knappast kunnat upplevas som särskilt stimulerande.

Försvarsutskottet har vid sin granskning ändå försökt ta ett konstruktivt grepp på problemen genom att först granska den militära underrättelseverksamheten, särskilt dess hemliga del, och därvid pröva om uppställda krav har uppfyllts. Den uppfattning som anmälts om underrättelsetjänsten i framtiden har växt fram ur denna granskning.

Det är väl i sak ett ganska belysande material som har lagts fram för riksdagens bedömande, och även en hel del av rönen bakom detta kan måhända komma till nytta i den följande debatten. I föregående diskussioner har tyvärr saksakal vägt för lätt. Tro har fått väga tyngre än vetande. Fragment av en allmän förtroendekris har kunnat slå rot i IB-affärens jordmån. Det är en händelse som ser ut som en tanke att försvarsutskottets IB-betänkande lades på den svenska riksdagens bord samma dag som danskarna gick till ett för demokratin kritiskt nyval.

Det genomförda granskningsarbetet har varit mycket lärorikt. Fråga är väl om inte en god del av grunden till eftersträvad förstärkt parlamentarisk kontroll lagts just genom den upplärning som har kommit ett inte ringa antal riksdagsmän till del. Insikter har funnits även tidigare, men de har varit av allmänna natur.

En ganska naturlig omständighet kom försvarsutskottets ledamöter att inledningsvis framstå som aningslöst omedvetna om vad som var på gång. När den första utlösande artikeln publicerades störtade sig naturligtvis massmedia över mer eller mindre kända försvarspolitikerna med frågor. Var det då så egendomligt om en och annan, som stod mitt uppe i andra

problem och i hastigheten inte var så klar över var sekretessgränsen gick, valde att säga att "det här vet jag ingenting om"?

Själv var jag i den tacksammare situationen att jag fick höra "nyheten" strax innan jag satte mig på tåget och nåddes inte av några frågor förrän påföljande morgon. Jag tror därför att jag kunde ge de tre tidningar som hörde av sig ett genomtänkt svar. Jag redogjorde för våra försvarspolitiska förvarningsanordningar i form av det diplomatiska insamlandet av fakta, för övervakningen av kuster och luftrum genom radar och radioavlyssning och sade att därutöver "ett antal människor" var verksamma med att inhämta information på annat sätt. Två av tidningarna, Folket och Arbetet, redovisade vad jag hade sagt. I den tredje kom jag in under rubriken "visste ingenting". Och visst var jag liksom de flesta ovetande om beteckningen IB och vissa händelser som då påstods ha ägt rum, så rubriken "visste ingenting" var väl, om än hårt pressad, dock inte helt gripen ur luften.

Den här frågan har lärt mig att även vi vardagspolitikens dagsverkskarlar måste hålla reda på rubrikorden, men den har också lärt mig klarare inse att samhällsinformationen har allvarliga brister. Uttalanden i den påföljande debatten, även av personer med hög status, har i alldeles för stor utsträckning byggt på felaktig information.

Vi försvarspolitiker på utskottsnivå har kanske i vår iver att rätta till de intryck av omedvetenhet som de första rubrikerna förmedlade gett ett överdrivet intryck i motsatt riktning. Det har naturligtvis med denna fråga varit som med andra som ett utskott har att handlägga. Huvuddragen känner man till men inte detaljerna. Ger försvarsutskottet, för att göra en jämförelse, grönt ljus för anskaffande av en ny luftvärnsrobot, betyder det inte att ledamöterna känner till allt om denna. Vad som har inhämtats är så pass goda informationer att robotens inlemmande i svenskt försvar kan bejakas.

I IB-affärens höstfas kom partiledarna vid sin överläggning fram till att försvarsutskottet var bäst skickat att genomlysa verksamheten. Det kanske kan verka förmätet av den som varit engagerad i detta arbete att hävda det, men i sak hade de rätt, eftersom försvarsutskottet hade bakgrundsinformationen och kunde se frågan i sitt sammanhang. Kritiken mot arrangemanget byggde på den begränsade tilltro till utskottets engagemang i frågan som ursprungligen var orsakad av de missvisande uppgifter som jag här har nämnt.

Nu har det som kallas IB-affären ytterligare en sida, som många funnit allra allvarligast. Det är allt som har samband med arresteringen av FiB/Kulturfrontjournalisterna och ingripandet mot deras arbetsplats. Detta ligger inte inom försvarsutskottets granskningsområde men kan inte helt förbigås i denna debatt.

Uppenbart måste vara att det är otillåtet att avslöja försvarshemligheter som exempelvis den om vilka koder som vår radioavlyssning kan tolka. Att avslöjandet ges allmän spridning genom publicering i en tidning kan inte få ge frisedel.

Lika uppenbart måste vara att det fria ordet och uppgiftslämnarens okränkbarhet måste värnas. Vi måste ha en lagstiftning som förhindrar missbruk från de maktens sida som har att vaka över lag och ordning.

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

I detta avseende inleddes ju omedelbart undersökningar inom justitiedepartementet. Inte minst tryckfrihetsaspekterna torde efter inledande utredning komma att prövas i ett vidare sammanhang. Med stöd av min allmänna utredningserfarenhet har jag blivit alltmera övertygad om att en enda kommission, som hade haft att greppa såväl över underrättelseverksamheten inklusive kontrollen av denna som över rättsvårds- och tryckfrihetsaspekterna, hade varit en orimlig arbetsmetod. Omfånget skulle ha blivit för stort.

Det ligger ett ganska hårt arbete bakom det utskottsbetänkande som nu är föremål för kammarens behandling. Naturligtvis saknar inte betänkandet brister, men jag bör vara den siste att ange tidsbristen som orsak här till, då jag som förslagsställare till den tillämpade arbetsordningen i hög grad är medansvarig för den arbetssituation som har förelegat. Vi har som inslag i försvarsutskottets arbete en metod som vi kallar för återkoppling. Den innebär att vi, i mån av tid, i efterhand tar upp och granskar saker som vi tidigare har tillstyrkt medel till. Vi ser med andra ord efter hur det har blivit med det som vi tidigare har behandlat. Självfallet skulle IB-affären med den uppmärksamhet som den har väckt ha blivit föremål för sådan behandling också partiledarnas ställningstagande förutan. Nu blev det fråga om mer än en vanlig återkoppling. När vi började vårt arbete under hösten var det dock oklart om, hur och i vilken form utskottets rön skulle redovisas.

Det började här och var insinueras att det nog inte alls skulle bli någon ordentlig redovisning i rimlig tid, utan att frågan skulle avfärdas i stillhet bakom stängda utskottsdörrar. Det var då som jag föreslog och fick gehör för att utskottet skulle ta sikte på att få fram ett betänkande under detta år. Därmed var tidsramen — och tidsbristen — given. Jag beklagar denna tidsbrist bara i ett avseende. Tiden att granska och dra slutsatser av rikspolisstyrelsens öppna redogörelse för av förre IB-mannen Gunnar Ekberg från vissa organisationer i Göteborg inhämtade rön var för kort. I slutfasen av vårt arbete kände jag behov av tid för ytterligare en hearing med rikspolischefen. Nu var inte detta att länka på. Vi hade helt enkelt att avgöra om bilagan skulle med eller inte. Jag tvivlar inte ett ögonblick på att det var rätt att ta med den. Den var en av rikspolisstyrelsen avhemligad rapport som det hade varit djupt oriktigt att återförvisa till de dolda tingen.

Däremot hade utskottets egen kommentar efter önskvärd ytterligare påbyggd information kunnat göras fylligare. Därigenom skulle syftet med publiceringen måhända ha framträtt klarare. Frågor som ställts om hur stor del av materialet som återspeglar verkligt allvarliga hot skulle då ha kunnat förebyggas. Ty det är ju inte alls det som det är fråga om. Polisen har självfallet skyldighet att se upp med alla hotelser. Om sedan en hel del av hotelserna — i likhet med attentathot mot ledande politiker, för att ta ett jämförande exempel — inte är allvarligt menade, så är detta naturligtvis bara bra.

Mot sättet att inhämta uppgifterna har utskottet anmält distans genom att tala om innätling.

Moderaternas särskilda yttrande vill jag helst inte kommentera. Med all den stolthet jag kan uppbringa vill jag tillbakavisa varje antydning om

att det parti jag tjänar skulle ha utnyttjat försvarsstabens särskilda byrå på ett otillbörligt sätt, och däruti har jag ett fast stöd i utskottets bestämda skrivningar, som har hämtat sin grund i vårt mycket bestämda förslag att utskottet skulle se ordentligt på denna sak vid sin granskning.

En synpunkt på utskottets engagemang i IB-frågan, utöver de redan nämnda, må avslutningsvis ges en kommentar. Det har framhållits som olämpligt att försvarsutskottet skulle ha fått granska sina egna försummelser – som det har uttryckts. Denna vinkling är fullkomligt orimlig. Försvarsutskottet har vid budgetbehandlingen ägnat denna fråga den uppmärksamhet som funktionen normalt kan anses ha krävt. Den djupdykning i problemkomplexet som nu har gjorts är något helt annat. Under några få veckor har försvarsutskottet gjort en ingående granskning av försvarets underrättelseorganisation som, om uppdraget hade anförtrots en utredning eller kommission som inte hade haft någon erfarenhet att bygga på, skulle ha tagit betydligt längre tid i anspråk.

Inget undersökningsorgan i världen skulle heller ha kunnat ge sig i kast ens med alla beskyllningar i boken om IB. Riksdagens försvarsutskott har inte ett ögonblick trott sig ha förmågan att klara ut alla anklagelser och insinuationer. Försvarsutskottets intensiva granskning av den s. k. IB-organisationens funktion och verksamhet har dock, enligt vad jag vågar hävda, givit anvisningar om angelägna åtgärder och fastare utgångspunkter för fortsatt översyn, där sådan erfordras.

Herr talman! Jag ber att i likhet med föregående talare få yrka bifall till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herrar Gustafsson i Uddevalla (s) och Brännström (s).

Herr GUSTAFSSON i Stenkyrka (c):

Herr talman! Försvarsutskottets ordförande och vice ordförande har presenterat betänkandet och utvecklat vissa synpunkter omkring det. Jag skall understryka vissa saker och måhända också utveckla en del av synpunkterna.

I försvarsutskottets betänkande lämnas en kort historik över hur den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten i vårt land vuxit fram. Historiken går tillbaka till tiden något före andra världskriget. Vidare lämnas en ganska ingående redogörelse för verksamhetens uppgifter, organisation och finansiering.

Den som studerar betänkandet finner att den avgjort största delen av underrättelseverksamheten bedrivs genom inhämtande av uppgifter från öppna källor. Men den grundfråga vi ställs inför är om vi utöver denna öppna verksamhet behöver ett inhämtande organ av den s. k. informationsbyråns karaktär. Svaret på den frågan är avgörande för ställningstagandena.

Försvarsutskottet har svarat ett entydigt ja på denna grundfråga. Utskottet säger: "När det gäller underrättelsetjänsten behöver vårt land utöver diplomatisk rapportering samt forskning, signalspaning och sammanställning av information ur öppna källor m. m. även en särskild underrättelseorganisation för aktiv inhämtning, av det slag som försvars-

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

stabens särskilda byrå representerar.”

Anledningen till detta helt kompromisslösa svar är givetvis bl. a. vår säkerhetspolitikens utformning och vårt totalförsvars uppbyggnad. I kort-het är säkerhetspolitikens mål att trygga en nationell handlingsfrihet, och riksdagen har beslutat att denna politik skall bygga på alliansfrihet i fred och syfta till neutralitet i krig. Men neutraliteten har sitt pris. Det räcker inte med i och för sig klara deklarationer angående denna politikens utformning. Tilltron till neutralitetspolitiken kräver också bl. a. ett starkt totalförsvär, vars främsta uppgift givetvis skall vara fredsbevarande. Totalförsvarets utformning syftar till en helsvensk modell och skall trygga vårt oberoende, så långt detta nu är möjligt i en värld där olika länder när det gäller ekonomi, handel m. m. blir allt mer beroende av varandra. En huvudtanke är att det militära försvaret skall bygga på en i fredstid i stort sett hemförlovad värnpliktsarmé.

1972 års försvarsbeslut innebär bl. a. — jag tycker det kan vara skäl att ta upp detta här — att vår operativa styrka på kort sikt något nedgår för att vi på längre sikt skall kunna behålla en viss handlingsfrihet i olika avseenden. Det står klart att kravet därmed skärps på en noggrann uppföljning av den säkerhetspolitiska situationens utveckling och på en allsidig underrättelsetjänst för att vi skall kunna erhålla förvarning i tid vid en eventuellt skärpt situation. Detta krav understryks ytterligare av de erfarenheter vi under den senaste tiden gjort i samband med krisen i Mellersta Östern. Vi har kunnat konstatera hur snabbt — praktiskt taget över en natt — det militärpolitiska läget kan skärpas även i Centraleuropa, vilket vi numera mer eller mindre får räkna till vårt närområde. Jag syftar på den situation som uppstod då amerikanska styrkor gick i ställning mot gränsen till Östtyskland. Vidare står det klart att den ökande rörligheten rent tekniskt i de militära dispositionerna ytterligare understryker vårt behov av att vara välinformerade.

Utskottet svarar alltså ja på frågan om vi behöver en militär underrättelsetjänst av informationsbyråns karaktär. I den aktuella debatten har, som tidigare sagts, i stort sett alla varit eniga på den punkten. Men har man sagt A får man också säga B. I pressdebatten kan man här och där finna en brist på konsekvens som i varje fall har förvånat mig. Å den ena sidan säger man att verksamheten behövs, å den andra sidan säger man: ”Häv alla hemligstämplar! Här skall vara full offentlig insyn.” Eftertanken säger att skall en aktivt inhämtande underrättelsetjänst av informationsbyråns karaktär kunna verka effektivt och motsvara sina kostnader så kan inte sekretesskravet eftersättas.

Herr talman! Det är viktigt för ett demokratiskt land som vårt med en öppen debatt i olika frågor. Tryckfriheten är något av demokratins livsluft. Men klart är att om underrättelsetjänsten skall kunna fylla sin uppgift, måste vissa förhållanden och uppgifter omgärdas med stor sekretess. Friheten får inte bli frihetens fiende.

Man kommer här in på det problem, som mycket diskuterats, nämligen vilket eller vilka organ som lämpligen skall granska de frågor som genom den senaste tidens händelser har aktualiserats. Här har nämnts olika alternativ, bl. a. har föreslagits en juristkommission, en fempartikommission eller en allmän medborgarkommission. För min del

anser jag att frågan om vem som skall granska har överdimensionerats. Vilket organ som än kommer att slutligt granska verksamheten i fråga kommer nämligen att finna att vid en viss punkt kommer sekretesskravet att omöjliggöra att de grunder på vilka ställningstagandena fotas offentliggörs. Detta naturligtvis förutsatt att man även i fortsättningen vill behålla handlingsmöjligheterna för verksamheten. Till sist blir det frågan om ett allmänt förtroende för den eller de som granskar verksamhetens utövning.

En ingående granskning pågår nu genom de rättsvårdande instanserna. JO och JK kommer att göra sin del av arbetet. Försvarsutskottets föreliggande betänkande är en del av granskningen, som emellertid helt naturligt har avgränsats av kompetenskraven. Konstitutionsutskottet kommer säkerligen att seriöst utföra sin del av granskningen. Om någon bit sedan blir kvar är det min mening att vi med förtroende kan överlåta till regeringen att avgöra hur den granskningen skall ske. Försvarsutskottet har i föreliggande betänkande angivit vissa punkter på vilka utskottet anser en översyn särskilt önskvärd. I det på initiativrätten grundade betänkandet, som överlämnats till riksdagen, finns angivet vissa krav som utskottet anser bör ställas på den del av underrättelsetjänsten som vi här behandlar. Denna kravlista är, enligt min mening, av vikt. Kan dessa krav uppfyllas kommer också därmed verksamhetens uppgifter att kunna fullgöras på ett sätt som väl smälter in i bilden av ett öppet samhälle som vårt.

Med tillfredsställelse kan konstateras att utskottets betänkande är enhälligt. Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till detsamma.

I detta anförande instämde herr Pettersson i Kvänum, fröken Pehrsson samt herrar Gernandt och Glimnér (samtliga c).

Herr ENSKOG (fp):

Herr talman! Den militära underrättelsetjänsten måste av naturliga skäl till större delen vara okänd för de flesta, eftersom det som handläggs inom den verksamheten oftast är av hemlig natur. Att det finns en underrättelsetjänst torde dock inte ha varit okänt för gemene man. Det är därför med viss förvåning man följt debatten i en del av massmedia angående den s. k. IB-affären.

När tidningen Folket i Bild/Kulturfront i maj i år behandlade den militära hemliga underrättelsetjänsten speciellt den del som har bedrivits av försvarsstabens särskilda byrå och som i tidskriften betecknades med IB, blev flera av oss ledamöter i försvarsutskottet intervjuade av representanter för massmedia. Alla fick vi frågan om vi kände till IB. Såvitt jag vet svarade vi alla att beteckningen IB kände vi inte till, men den särskilda verksamheten hade vi fått information om. Vad kom då fram till allmänheten av dessa intervjuer? Jo, i de organ som har största spridningen sades eller skrevs det att ingen i försvarsutskottet kände till IB. I en tidningsintervju blev jag dock rätt refererad, men det var ett undantag.

Det är alltså riktigt att vi inte kände till beteckningen IB som namn på den särskilda byrån. Beteckningen är på intet sätt officiell. Det var alltså

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

inte hela sanningen som refererades som jag redan nämnt. Jag har hört flera uttågningar om vad IB skulle betyda, en att det skulle betyda Inhämtnings Birger efter förnamnet på chefen för byrån och en annan Inhämtningsbyrån. Denna detalj gjordes det sedan stort nummer av. Det är beklagligt att journalister på detta sätt vinklar informationer till allmänheten.

När höstriksdagen började begärde vi från folkpartiet i utskottet att den s. k. IB-affären på nytt skulle tas upp till behandling i försvarsutskottet. Vi hade under vårriksdagen fått extra information i detta ärende av såväl försvarsministern som överbefälhavaren då de hördes av utskottet den 17 maj. Sedan ytterligare nummer av FiB/Kulturfront utkommit och Peter Bratts bok "IB och hotet mot vår säkerhet" utgivits i slutet av september, ansåg vi att det var angeläget att utskottet trängde djupare in i den militära underrättelsetjänsten. Det rådde enighet i utskottet om nödvändigheten av att företa en ingående granskning av de faktiska förhållandena inom speciellt den underrättelseverksamhet som bedrivits och som bedrivs av försvarsstabens särskilda byrå. Eftersom denna verksamhet ingår i det militära försvaret, är det naturligt att i första hand försvarsutskottet granskar verksamheten. Vi har inom utskottet inte tagit ställning till sådant som det ankommer på domstol att behandla, och inte heller har vi behandlat frågan om huruvida ledamot av regeringen handlat felaktigt, eftersom detta ankommer på konstitutionsutskottet att i efterhand ta ställning till.

Trots att de anförda begränsningarna medfört att den sektor av detta ärende som utskottet behandlat är relativt smal har utskottets betänkande blivit förhållandevis omfattande. De sekretessynpunkter som utskottet måste ta hänsyn till gör att en del av det stora material som mycket öppenhetligt framlagts för oss inte har kunnat redovisas, men det har givetvis legat till grund för de reflexioner och de förslag som utskottet gör i betänkandet. Behandlingen av ett ärende av sekret natur kräver att de som inte äger ta del av det måste lita på de samhällsorgan som är satta att granska frågor av detta slag. Att vissa grupper inte har förtroende för vare sig försvarsutskottet, domstolar eller konstitutionsutskottet är beklagligt.

Låt mig innan jag går in på en del av utskottsbetänkandets påpekanden och förslag slå fast att det är ett enhälligt utskott som lägger fram betänkandet. Den krumelur i form av ett särskilt yttrande som moderatledamöterna gjorde i samband med justeringen av betänkandet ändrar på intet sätt det faktum att alla ledamöterna står bakom utskottsskrivningen.

Vi är överens i utskottet om att vi i vårt land utöver diplomatisk rapportering, forskning, signalspaning, sammanställning av information ur öppna källor behöver en särskild underrättelseorganisation för inhämtning av speciella uppgifter. Vi har inte råd att ta de risker och de kostnader som det skulle kunna medföra om vi avstod från sådan verksamhet. I fyra punkter anger utskottet de krav som måste ställas på den särskilda underrättelseorganisationen. I dessa fyra punkter sägs bl. a. att verksamheten skall avse underrättelse av betydelse för rikets yttre säkerhet. Verksamheten inom landet får inte stå i strid med vårt lands

lagar och får inte vara inriktad på uppgifter som ankommer på polisen. Verksamheten skall stå under löpande kontroll av statsmakterna.

Av den utredning som gjorts framgår att det fram till 1970 ankommit på den särskilda byrån att inhämta upplysningar också om sådant som gällde rikets inre säkerhet och att man vid övervakning av personer som kunde misstänkas vara opålitliga från säkerhetssynpunkt ofta anlidade fackliga förtroendemen på den misstänktes arbetsplats. År 1969 fattades emellertid beslut om att den särskilda byråns inrikes verksamhet skulle upphöra. Säkerhetspolisen skulle i fortsättningen ensam svara för säkerhetsunderrättelsetjänsten i den mån denna inte direkt berörde det militära försvaret och därför ankom på försvarsstabens säkerhetsavdelning.

Denna gränsdragning synes med ett enda undantag — Gunnar Ekberg — ha upprätthållits. Eftersom fallet Ekberg är det som blivit mest uppmärksammat har utskottet fått en redogörelse för och sedan begärt och fått en lista från rikspolischefen omfattande 38 exempel som vi bifogar betänkandet. Totalt har ett 60-tal exempel redovisats för utskottet av vilka drygt hälften alltså redovisats öppet sedan namnuppgifter och tidsangivelser tagits bort.

En annan sak som ingående diskuteras är de s. k. åsiktsregistren vid rikspolisstyrelsens och försvarsstabens säkerhetsavdelning och särskilda byrå. Utskottet har — liksom tidigare JO — kunnat konstatera vid personliga besök av några utskottsledamöter att något åsiktsregister inte förekommer.

Utskottet har också kunnat konstatera att såvitt vi kunnat utröna om tiden före 1970 det saknas verklighetsunderlag för påståendet om att regeringen eller närstående organ har styrt verksamheten inom försvarsstabens särskilda byrå i partipolitiskt syfte. När det gäller tiden därefter finner vi att det under granskningen inte har kommit fram någonting som ger belägg för eller ens tyder på att särskilda byråns verksamhet har utnyttjats i partipolitiskt syfte.

I betänkandet säger utskottet att man vill fästa riksdagens uppmärksamhet på att det finns ett visst behov av åtgärder i olika avseenden. Vi lämnar synpunkter på inriktning av den hemliga underrättelsetjänsten, sekretessfrågor och personalfrågor. Bl. a. föreslås att man öppet skall redovisa att det bedrivs och måste bedrivas en underrättelseverksamhet liksom att man öppet också redovisar chefens namn för den hemliga underrättelsetjänsten.

Frågan om kontroll och insyn är mycket betydelsefull. Vi förutsätter att kommande riksdagars försvarsutskott följer verksamheten i stort. Det förutsättes också att regeringen ägnar denna fråga betydande uppmärksamhet. Vi anser det möjligt att i framtiden en eventuell lekmannastyrelse för försvarsstaben också skulle få till uppgift att ta ställning till principiella frågor rörande den särskilda verksamheten. Riksdagen ansåg tidigare i höst i anledning av en motion att lekmannainflytandet inom krigsmaktens centrala staber bör prövas i samband med att stabsorganisationen ses över. Utskottet säger också att man kan tänka sig andra former för insyn och kontroll.

Vi anser inom utskottet att man i fortsättningen bör ägna särskild

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

uppmärksamhet åt frågor som gäller rekrytering och anställningskontroll, utbildning för underrättelseverksamheten och det inte minst viktiga vidareutbildning för annan verksamhet efter avslutad anställning. Verksamhetens speciella karaktär gör det också angeläget att överväga frågor rörande den till särskilda byrån fast knutna personalens anställningsförhållanden, tystnadsplikt — det är inte det minst viktiga — och en del andra saker.

Utskottet anser vidare att verksamheten vid Öst Ekonomiska Byrån — den har till uppgift att bedriva utrednings- och informationsverksamhet rörande företrädesvis östblockets ekonomi och relationer till väst — inte i första hand är ett försvarsintresse. Den bör därför inte ges statligt stöd på sådant sätt att den får organisatorisk anknytning till försvaret.

Beräffande den pågående interna översynen av verksamheten vid försvarsstabens särskilda byrå — den är framtvingad av händelserna i år — bör den översynen kompletteras med fördjupat studium av t. ex. frågan om resurserna för underrättelsetjänsterna är fördelade på bästa sätt och om en ökad användning av tekniska hjälpmedel kan medföra fördelar.

Formerna för detta studium och de överväganden som utskottet föreslår bör beslutas av regeringen.

Herr talman! Jag yrkar med dessa ord bifall till utskottets betänkande.

I detta anförande instämde herrar Öhvall (fp) och Henmark (fp).

Herr FÄLLDIN (c):

Herr talman! Det är glädjande att försvarsutskottet hunnit slutföra sin del av granskningen i IB-affären redan under den här riksdagen. Denna affär har aktualiserat flera frågor av vital betydelse i ett öppet och demokratiskt samhälle. Det är därför angeläget att en noggrann utredning kommer till stånd och att redovisningen sker så öppet som möjligt. I debatten har kritik framförts bl. a. mot att myndigheterna inte handlat med tillräcklig skyndsamhet i vissa fall. Så mycket mera tillfredsställande är det då att någon sådan kritik inte kan riktas mot riksdagen och försvarsutskottet.

Utskottet förtjänar också erkännande för den omsorg som man har lagt ned på granskningen och på att åstadkomma en klar och lättillgänglig presentation av resultaten. Det är ett omfattande material som utskottet har tagit del av. Redovisningen präglas av en klar insikt om vikten av att ge en fyllig information. Jag har noterat utskottets uttalande att betänkandet innehåller uppgifter som hittills har varit av hemlig natur.

Av mycket stort värde är också att granskningen kunnat bedrivas i politisk enighet. Inga reservationer har knutits till betänkandet.

Försvarsutskottet har gjort bedömningen att vi behöver både en underrättelsetjänst och en säkerhetstjänst så länge vi vill upprätthålla ett meningsfullt försvar. Jag har för egen del redan tidigare gett uttryck för samma mening. Då vi valt att bygga vårt försvar på den allmänna värnpliktens grund blir vi också beroende av ett gott underrättelseläge. På den här punkten kan jag alltså nöja mig med att helt kort instämma i vad utskottet skriver.

Fredagen den
14 december 1973*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

En av de allra mest väsentliga frågor som ställts i samband med IB-affären gäller om underrättelsetjänsten på något sätt bedrivits i strid med vår utrikespolitiska linje eller eljest skadat vår utrikespolitiska trovärdighet. Allmän uppslutning har länge deklarerats kring politiken "alliansfrihet i fred för att säkerställa neutralitet i krig". Som försvarsutskottet understryker blir denna politik trovärdig och realistisk för omvärlden endast om den genomförs med stabil politisk inriktning och har stöd av ett totalförsvar, som kan ge vårt land en betydande motståndskraft inför länkbara påfrestningar. Om underrättelsetjänsten på något sätt skadat tilltron till vår utrikespolitik, vore det en mycket allvarlig sak.

Jag finner det därför mycket tillfredsställande att försvarsutskottet enhälligt slagit fast, att underrättelsetjänsten inte bedrivits på ett sätt som strider mot vår deklarerade utrikespolitiska linje. Det är enligt min mening den kanske viktigaste punkten i det här betänkandet.

Utskottet har också tagit upp frågan om underrättelsetjänsten bedrivit någon otillbörlig verksamhet inom landet, om riksdagen hållits i okunnighet, om det funnits en hemlig budget osv. Betänkandet ger inte underlag för att i dag framställa någon kritik i dessa avseenden. Jag besitter inga informationer, som ger något underlag för att ifrågasätta utskottets slutsatser.

En viktig del av betänkandet är också den som avser principerna för underrättelsetjänstens bedrivande i framtiden. Utskottet har uppställt fyra allmänna krav på organisationen. Den militära verksamheten skall bara avse underrättelser av betydelse för rikets yttre säkerhet. Dess inriktning skall stå under löpande kontroll av statsmakterna. Den får inte strida mot landets lagar eller vara inriktad på uppgifter som ankommer på polisen. Verksamheten skall också vara effektiv och bedrivas under omdömesgill ledning med beaktande av självklara sekretessynpunkter. Mot dessa allmänna krav kan det knappast finnas fog för någon invändning.

Utskottet har emellertid också funnit behov av åtgärder i vissa avseenden. Viktigast synes mig vara önskemålen om en fastare inriktning av verksamheten och om förbättrad insyn och kontroll. Utskottet anser att de frågor om den hemliga underrättelsetjänsten i framtiden som berörts i betänkandet bör bli föremål för ett fördjupat studium, i former som beaktas och bestäms av regeringen.

I den omfattande debatt som förekommit kring IB-affären har formerna för den nödvändiga granskningen skjutits i förgrunden. Jag hör till dem som hela tiden har hävdats, att vi i första hand måste sätta vår lit till de ordinarie granskningsorganen och ge dem möjlighet att arbeta, innan vi går ut med uttalanden eller med krav på extraordinära åtgärder. Framför allt har jag varit angelägen om att slå vakt om de rättsvårdande myndigheternas integritet och om riksdagens egna organ. Med denna inställning kan jag helt ansluta mig till försvarsutskottets uttalande i inledningen till det framlagda betänkandet, att det är en styrka för vårt land att det finns reguljära samhällsorgan, som kan behandla frågor av detta slag, och att man måste respektera gränserna för de behöriga organens kompetens.

Då emellertid försvarsutskottet nu har avslutat sin granskning och själv föreslagit ytterligare och fördjupade överväganden i vissa delar, finns det enligt min mening all anledning att ta fasta på detta. Sådana överväganden som utskottet åsyftar bör komma till stånd skyndsamt. Den lämpligaste formen är med våra traditioner en utredningskommitté. Jag har ingen anledning att gå närmare in på sammansättningen av denna. Jag förutsätter att den får en god både parlamentarisk och allmänt medborgerlig förankring samt erforderlig sakkunskap av juridisk och annan art.

Liksom försvarsutskottet vill jag också understryka betydelsen av konstitutionsutskottets granskning av statsrådets ämbetsutövning. Konstitutionsutskottet har grundlagsenlig skyldighet att utföra en sådan granskning. Det måste föreligga alldeles speciella skäl för att man skall gå in på utskottets kompetensområde med särskilda organ och kommissioner. Några sådana speciella skäl kan jag inte se i det här fallet. Jag vill erinra om att utskottet kan bedriva sin granskning utan någon begränsning bakåt i tiden. Förut gällde i princip att granskningen borde ske inom ett år, men som t. ex. Wennerströmmaffären 1964 visade kunde den principen inte upprätthållas i praxis: granskningen den gången sträckte sig ända tillbaka till 1957. Sedan dess har vi fått nya grundlagsregler, som helt eliminerat den gamla ettårsprincipen.

Givetvis kan konstitutionsutskottet likaväl som försvarsutskottet anlita särskild juridisk sakkunskap, om det anses påkallat. Mot denna bakgrund tar jag avstånd från den tanke på en särskild juristkommission i IB-affären som förts fram i ett särskilt yttrande till försvarsutskottets betänkande. Jag kan inte finna något sakligt fog för ett sådant initiativ. Det är svårt att hävda att en juristkommission skulle vara bättre rustad än konstitutionsutskottet att utföra den politiska granskningen. För en rent juridisk granskning, som inte avser regeringen, står ju JO till buds, och jag kan inte föreställa mig att de ledamöter som står bakom det särskilda yttrandet tänkt sig något intrång på JO:s område.

Oberoende, av den granskning som sker inom riksdagen och de överväganden om den framtida organisationen som må komma till stånd genom en särskild kommitté, fortskrider de rättsvårdande myndigheternas prövning av IB-affärens olika aspekter. Det är åtskilliga organ som nu blivit inkopplade. Det är allmän åklagare, JK och JO. Det lär bli både tryckfrihetsprocess och vanlig brottmålsprocess. Som jag framhållit förut och som försvarsutskottet understrukit i sitt betänkande, måste rättsmaskineriet ha sin gång utan att regering och riksdag lägger sig i det. Det enda som det finns anledning att säga i den delen är, att det naturligtvis är bättre ju förr vi får saken utredd och avgjord. Därefter blir det en sak för regering och riksdag att pröva, om några brister påvisats i lagstiftningen som bör rättas till. Flera oklara och känsliga frågor har aktualiserats som kanske motiverar lagändringar. Det gäller bl. a. innebörden i begreppet spioneri, anonymitetsskydd och skyddet för den personliga integriteten i samband med husrannsakan. Det är värdefullt att regeringen utlovat erforderliga initiativ.

Avslutningsvis vill jag upprepa att det är glädjande att den första etappen av granskningsarbetet i IB-affären genomförts på ett tillfredsstäl-

lande sätt. Det är viktigt för riksdagen att dess organ kan utföra ett effektivt arbete även i frågor av den här typen. Jag kan helt instämma i försvarsutskottets uttalande, att kommande riksdagars försvarsutskott bör följa den här aktuella verksamheten i stort. Över huvud taget är det ett vitalt intresse för riksdagen som svenska folkets representation att den genom sina skilda organ verkligen följer utvecklingen i samhället och fortlöpande håller sig underrättad om vad som händer. Att utöva demokratisk insyn och kontroll hör till riksdagens allra viktigaste uppgifter.

Herr HELEN (fp):

Herr talman! Det råder delade meningar om hur djupt och brett IB-affären har gripit tag i allmänna opinionen. I går försökte man att t. o. m. mäta oron i procentenheter. En sådan kvantitativ bedömning kan inte få bestämma vårt handlande här i riksdagen. Det är själva argumenten för största möjliga öppenhet och oron för demokratins hållfasthet hos djupt engagerade, allvarliga samhällskritiker som tar över. Dessa krav på total, ögonblicklig öppenhet måste också ställas sida vid sida med riksdagens oefftergivliga skyldighet att slå vakt om de rättsinstanser och de kontrollorgan som under stor omsorg och under generationer har byggts upp. Det är från den synpunkten jag upprepade gånger hävdad att kraven på en extraordinär granskningskommission i IB-affären hela tiden måste vägas mot de ordinarie instansernas skyldighet att fullfölja sitt arbete enligt gällande lag och praxis. Jag tänker då inte bara på åklagare och domstolar utan också på konstitutionsutskottet som granskar regeringens roll och handlande, och jag tänker inte minst på riksdagens egen justitieombudsman som inte bara skall svara på inkomna klagomål -- i detta fall ett 60-tal -- utan också på eget initiativ pröva hela statsapparatusens handlande med undantag för just det regeringsansvar som bara konstitutionsutskottet kan utkräva. De former för parlamentarisk kontroll som vi gemensamt utformat skall respekteras ända till dess det kan bevisas att de inte räcker. De människor som är satta att vaka över lagar och rättssäkerhet har rätt till vårt förtroende.

Men det börjar nu bli tydligt att till 100 procent täcker inte de ordinära kontrollorganen alla de allmänt medborgerliga insynsbehov som har kommit fram i debatten. Jag har därför sagt att jag gärna ser en medborgarkommission för att göra det arbete som försvarsutskottet i sina tre slutrader av betänkandet kommer fram till: ett djupare studium av de frågor om den hemliga underrättelseverksamheten framåt och bakåt i tiden som utskottet bara haft begränsad tid till. Ett skäl för att det nu börjar bli dags för en sådan medborgarkommission är att den behöver rätt lång tid att tränga in i själva materian. Om den tillsätts innan rättsmaskineriet verkat färdigt skall den självfallet inte dra sina slutsatser förrän domar fallit. En lika ovillkorlig förutsättning är också att justitieombudsmannens planläggning och arbete inte rubbas.

Jag vet att det finns de som menar att det är ett underbetyg åt hela det parlamentariska systemet att släppa in andra granskningsmän i IB-affären än dem som direkt har riksdagen och väljarna som sina huvudmän. Jag kan inte hålla med om det. Det finns lägen där just

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

vakthållningen om den representativa demokratin motiverar att allmänt respekterade enskilda medborgare får alla möjligheter att bilda sig en uppfattning om hur folkstyret fungerar. Men dessa personer skall då framträda som individer med fullmakt av riksdag och regering, inte som företrädare för några kooperativa grupper eller intressen. Det finns ytterligare ett skäl att förorda en sådan extraordinär granskning och i mitt fall är det att den i viss mån är självkritisk. Många av oss har med rätta ofta talat om och för det öppna samhället som ett mål för hela vårt arbete och något som vi delvis redan har uppnått i kontrast till det gamla överhetssamhället. Men i varje fall jag själv har inte tillräckligt ofta påmint om den ficka som måste finnas i ett sådant öppet samhälle, en ficka där full medborgarinsyn i det dagliga inte är möjlig. Högtidligt kallas den fickan för rikets säkerhet.

Så länge världen rymmer risker för krig och omstörtningar, så länge fredligt demokratiskt liv är hotat måste också en fredlig demokratisk stat kunna försvara sig. Därför är det ofrånkomligt med en ficka utan direkt insyn. Den gäller kraven att hålla kontakt med vapenutvecklingen i andra länder och hålla uppe beredskap mot kupper, invasion och andra anfall. I den meningen kan underrättelse- och säkerhetstjänst inte undvaras. Inte minst en alliansfri stat behöver det. Men reglerna för verksamheten måste kunna utformas så att de inte kränker vare sig lagen eller de fri- och rättigheter som skall fastställas i annan ordning. Därför får man i våra dagar faktiskt avstå från åtskilliga personupplysningar som ännu vid krigsslutet tedde sig nästan outhärliga. Det är därför det är så viktigt att gränsen mellan försvarets underrättelsetjänst och polisens säkerhetstjänst hålls klar.

Mot den bakgrunden var det nödvändigt att den verksamhet som pendlat över gränsen, Gunnar Ekbergs verksamhet, belystes i försvarsutskottets betänkande. Jag måste tyvärr säga att 38-punktslistan i det skick den publicerats inte fyller kraven som beskrivning av en verksamhet, outhärlig för rikets säkerhet. De reaktioner den framkallat och som man inte behövde vara efterklok för att räkna fram hänger naturligtvis samman med att punkterna är så vaga. Försvarsutskottet har här liksom i hela sitt granskningsarbete haft mycket svåra bedömningar att göra, och kammaren har många skäl att tacka försvarsutskottet för ett otacksamt jobb. Att 38-punktslistan i rikspolischefens version inte hörde till de starkaste delarna av utskottets underlag är emellertid klart.

Vi kommer sedan till frågan hur den principiella prövningen skall ske av tryckfrihetsförordningens sätt att fungera i nuvarande lydelse gentemot brottsbalken. Den prövningen får inte ändra förutsättningarna för den rättsliga granskning som nu pågår. Nämndemän som skall döma i första instans kan ju inte få ges intrycket att rättsgrunden för deras ställningstagande ifrågasätts. De undersökningar som här efterlysts och som enligt vad vi fått höra i den allmänpolitiska debatten redan påbörjats i justitiedepartementet bör enligt min mening hamna i massmedieutredningen, som arbetar långsiktigt. Jag frågade om det i den allmänpolitiska debatten men fick då inget klart svar av statsministern, och jag hoppas nu få besked när statsministern går upp i debatten. Jag hoppas att vi då också får kommentarer till de frågor som kommit upp om husrannsakens

framtida plats i mål som även gäller tryckfriheten och likaså till de synpunkter på spioneribegreppet som enskilda statsråd fört fram.

Den här riksdagsdebatten kan naturligtvis inte ensam bringa klarhet i hela IB-affären. Men den borde kunna — inte minst genom de värdefulla personliga inlägg som har gjorts från försvarsutskottets ledamöter — ge en tydligare bild än hittills av statsmakternas samlade syn på de viktiga medborgarrättsfrågorna och på hur prövningen i fortsättningen skall ske. Men en fyllig regeringsdeklaration är alldeles nödvändig här i dag.

Till sist, herr talman! Jag har mött ett par frågor som jag känner ett personligt behov av att besvara: Varför fäster Du avseende även vid kritik och angrepp som kommer från personer som genom åren har öst galla över hela demokratin? Hur kan Du i detta sammanhang uttala Dig med respekt även om personer som hånar liberalismen? Mitt svar är: Kan man inte sätta sig över andra människors fördomar och försöka se till deras motiv i en sakfråga, då hamnar man ohjälpligt snett i hela samhällsdebatten. Då bidrar man själv till den olyckliga polarisering, det tänkande i svart och vitt som sedan 1960-talets mitt fördärvat så många möjligheter till samtal och till styrelse genom debatt. Och vad är hela IB-affären — med alla sina överdrifter och beskyllningar — annat än ett samtal mellan människor i Sverige om hur vårt land skall styras och hur lagarna skall se ut och tolkas? Helt meningsfullt blir det samtalet först när överorden sjunkit undan.

Herr BOHMAN (m):

Herr talman! De gångna månadernas debatt i massmedia och annorstädes i det ämne vi nu behandlar har på många sätt varit säregen och främmande. Den har ofta präglats av övertoner som brukar vara främmande för den svenska samhällsdebatten. Och det är kanske inte så besynnerligt, eftersom det slags verksamhet som IB bedriver i och för sig är en motsägelse i detta demokratins och öppenhetens svenska samhälle.

Men det behövs inte mycken eftertanke för att slå fast att vårt land, på samma sätt som andra länder, måste ha en underrättelsetjänst. Vår statsledning måste i kritiska situationer ha tillgång till initierad och korrekt information om vad som händer i vår omvärld. Vår säkerhet och vår framtid kan avgöras av sådan information.

Om världen präglades av samma vaktslående om demokratins och öppenhetens principer som vårt land, då skulle organisationer av IB:s typ kanske inte behövas. Men så är långt ifrån fallet, och utvecklingen går inte heller åt det hållet. Mot stormakternas mångmiljardorganisationer för spioneri och hemlig krigföring har vårt land byggt upp en liten men effektiv underrättelsetjänst och en liten men effektiv säkerhetstjänst. Tillsammans representerar de för oss ett visst mått av trygghet i en ond värld, en trygghet som är värd mångdubbelt mer än de belopp som den kostar oss. Den s. k. informationsbyrån, andra delar av underrättelsetjänsten och säkerhetspolisen är alltså oundgängliga beståndsdelar i en säkerhetspolitik som syftar till att värna vår fred, vår frihet och vårt oberoende.

Det finns därför all anledning att reagera, och att reagera skarpt, mot de överdrifter som har förekommit i de senaste månadernas debatt. Från

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

en del håll har man jämfört vårt land med brutala diktaturer. Personer som normalt inte drar sig för att sjunga diktaturernas lov har utsatt vårt demokratiska samhälle för våldsamma attacker. Från grupperingar som i allmänhet anser presscensur och strypt yttrandefrihet vara en del i den tillåtna revolutionära strategin har vi fått höra, att den svenska tryckfrihetens saga snart är all. Anklagelser av det här slaget är helt orimliga. De saknar varje grund. De säger betydligt mer om dubbelmoralen hos dem som framför dem än om moralen hos det samhälle som är utsatt för sådana hysteriska attacker.

Herr talman! I ett rättssamhälle skall myndigheterna stå fria i förhållande till den politiska makten. De har ett självständigt ansvar i sin lagtillämpning. Det gäller inte bara domstolar, åklagare och polismyndigheter. Det gäller ämbets- och tjänstemän på alla nivåer.

Principer om likformighet, om likställdhet och om konsekvens i rättstillämpningen har kommit till uttryck i den fasta instansordningen. Förekomsten av kontrollorgan som JO och JK hör också till rättssäkerhetsgarantierna, liksom överordnade myndigheters kontroll av underordnade. I sista hand har riksdagen kontrollerande funktioner genom konstitutionsutskottet.

Det finns få rättsstater i världen, där övervaknings- och kontrollsystemet är så utbyggt som i vårt land och där myndigheter och ämbetsmän har ett så grundat anseende för rättskaffenhet och redlighet.

Men självfallet kan fel begås. Inget mänskligt är som bekant fullkomligt. Det gäller både dem som tillämpar och dem som stiftar lagar. Därför måste missbruk beivras och misstag rättas till. Annars drabbas inte bara den enskilde som anser sig vara utsatt för övergrepp utan också den myndighet som misstänkes för det och i sista hand hela rättssamhället. Rättssamhället vilar inte bara på lagar utan också på de enskilda medborgarnas förtroende. Misstankar om maktövergrepp, om obehörig påverkan eller olikformig bedömning måste klarläggas, hur oresonliga och obegripliga de än kan te sig. Tvivel får inte kvarstå.

Inte minst gäller detta på områden där den politiska makten kan komma in i rättstillämpningen. Visst gäller fortfarande gamla maktfördelningsprinciper. Men i dagens utvecklade samhälle är gränsen mellan politik och lagtillämpning ibland flytande. Politiska instanser kan utlösa förvaltnings- och rättskipningsåtgärder. Men fördenskull får de tillämpande myndigheternas integritet inte sättas i fråga.

Inget samhälle kan fungera utan auktoritet. I det demokratiska rättssamhället är det den lagbundna ordningen och de befogenheter den ger rättsvårdande instanser som skänker auktoritet. Och där bakom ligger ytterst folket genom riksdagen och lagstiftningen.

Men i vårt öppna samhälle har auktoritetsbegreppet börjat ifrågasättas. För vissa grupper är som bekant auktoritet ett fult ord. Samhällskritik får inte låta sig hejdas inför auktoriteternas trösklar. Inget får tas för givet. Allt skall nagelfaras och ifrågasättas.

Och en sådan öppen kritik kan en demokrati inte vara utan. Samhällskritikens syfte är och måste vara att göra samhället bättre, att blottlägga brister och skapa underlag för reformer, att komma åt en stelbent byråkrati för att skapa utrymme för medmänsklighet.

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Men samhällskritiken kan också ha andra syften. Den kan vara inriktad på att sätta i fråga det slags rättssamhälle som vi har i vårt land, det rättsamhälle som för sitt upprätthållande kräver respekt för den lagbundna ordningen. Det förefaller ibland som om en del av dem som nu går till angrepp mot vår nya grundlag, därför att den ännu inte ger tillräckliga garantier för de grundläggande demokratiska fri- och rättigheterna, inte i första hand gör detta för att garantera och stärka vår demokrati utan för att kunna angripa själva det samhälle för vilket konstitutionen lägger grunden. Syftet tycks ibland vara att undergräva den västerländska demokrati som vårt land företräder. Man vill helt enkelt ha ett annat slags folkstyre än vad vi har.

Mot sådan "samhällskritik" måste vårt demokratiska rättssamhälles värden försvaras.

Vad som här sagts, herr talman, kan naturligtvis av många uppfattas som rena truismer. I varje fall för oss äldre jurister är det kanske bara fråga om självklarheter. Men jag har velat starkt komprimerat redovisa dessa synpunkter, därför att de har betydelse då vi skall bedöma IB-affären och de proportioner som debatten om IB har fått.

Men även om det finns skäl att skarpt och bestämt tillbakavisa åtskilliga av de anklagelser mot vårt rättsamhälle som förts fram under de senaste månaderna, finns det anledning att ta hänsyn till den oro och den misstro som IB-affären obestriddligen har givit upphov till. Själva IB-debatten som sådan har med allt vad den rört upp utlöst något som skulle kunna betecknas som en förtroendekris, inte bara gentemot dem som har haft och som har det konkreta ansvaret för underrättelsetjänstens verksamhet, utan i viss utsträckning också för oss politiker generellt — oberoende av partitillhörighet. Den oron och den förtroendekrisen går det inte att bara fnysa åt eller försöka vifta bort.

Jag har redan sagt att det är förklarligt att verksamhet av det här slaget kan utlösa oro och osäkerhet. Brist på offentlig insyn och öppen kontroll är alltid ägnad att leda till misstänksamhet. För ett antal år sedan fanns det i breda skikt en stor misstro mot vår civila säkerhetstjänst. I dag tycks förtroendet för den säkerhetstjänsten vara i stor utsträckning återställt. Nu är det den militära underrättelsetjänsten som har drabbats.

När de kontrollmöjligheter som offentlighet och öppenhet erbjuder kopplas bort, måste de ersättas med något annat. Detta andra har i IB-fallet inte existerat. Den information som under årens lopp givits försvarsutskottets ledamöter om den s. k. särskilda verksamheten vid försvarsstaben har tydligen varit mycket summarisk. Kontrollen liksom ledningen av underrättelsetjänsten har i sista hand åvilat regeringen eller någon inom regeringen.

I debatten har förts fram olika förslag till förbättrad medborgarinsyn. Även om motiven för denna inte är lika trängande, sedan den inrikes verksamheten för några år sedan avskildes från IB, bör dock fastare regler för verksamheten dras upp och bättre kontrollmöjligheter öppnas. Görs inte detta kan det vara svårt att bygga upp det nödvändiga förtroendet för underrättelsetjänsten och dess verksamhet.

Försvarsutskottets granskning utgör ett nytt och intressant inslag i vårt parlamentariska liv. Ett av riksdagens utskott har alltså nu utnyttjat

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

den initiativrätt som den nya riksdagsordningen givit utskotten och på riksdagens bord framför oss lagt ett betänkande i en aktuell och brännbar fråga. Jag hoppas att vi i framtiden skall få se fler exempel på utskottsinitiativ av det här slaget. Som bekant har i olika främmande länders parlament utskotten en viktig roll att spela. Men det blir i andra sammanhang som vi får aktualisera olika åtgärder för att stärka de svenska riksdagsutskottens möjligheter att göra fristående och inträngande undersökningar av aktuella samhällsproblem.

Nu har alltså försvarsutskottet i detalj granskat verksamheten vid IB sådan den ter sig i dag. Men av uppenbara skäl har endast delar av de informationer som utskottet fått del av kunnat redovisas öppet i betänkandet. Vi har emellertid all anledning att hysa förtroende för det sätt på vilket utskottet genomfört sin granskning och för riktigheten av de slutsatser som hela utskottet enat sig om.

Alltför många har förringat värdet av utskottets arbete. Det är en tunn soppa utskottet kokat ihop, har det ibland hetat. Det finns därför skäl att ånyo påminna om att utskottet på en rad punkter - om än i mjuka former - framfört kritik mot det sätt på vilket den särskilda byrån skötts. Utskottet efterlyser nu en instruktion av Kungl. Maj:t för verksamheten, större öppenhet i olika avseenden, bättre offentlig kontroll, ändrade regler om förvaring av handlingar, betydligt större uppmärksamhet åt olika typer av personaltjänst inom underrättelsetjänsten, skiljande av Öst Ekonomiska Byrån från underrättelsetjänsten samt förnyade avvägningar mellan underrättelsetjänstens olika delar. Tillsammans är det en ganska diger lista på förändringar och reformer som försvarsutskottet avslutar sin granskning med. Men åtgärder av det här slaget får inte - och det har ju också utskottet strukit under - medföra någon försening av åtgärder ägnade att ytterligare öka effektiviteten i verksamheten. Jag förutsätter att regeringen så snabbt som det är möjligt och på ett tillfredsställande sätt vidtar de förändringar i den särskilda byråns och i underrättelsetjänstens verksamhet som utskottet nu har begärt.

Till betänkandet har de två moderata företrädarna fogat ett särskilt yttrande. Det syftar till att en kommission skall tillkallas med jurist- och medborgarrepresentation för att närmare granska bl. a. de delar av IB:s verksamhet före år 1970 som försvarsutskottet av tidsskäl inte kunnat gå in på i detalj. Det förefaller naturligt att i en sådan kommission eller utredning ingår inte bara högt kvalificerade jurister utan också andra meriterade medborgare och t. ex. Publicistklubbens ordförande som företrädare för massmedia och liknande intressen. Den eventuella parlamentariska representationen i en sådan här kommission skall självfallet omfatta de partier som normalt i utskott och utredningar har förtroendet att handlägga ytterligt känsliga frågor av det slag som det här är fråga om. Ett avsteg från det förfaringsätt som hittills tillämpats i sådana här frågor skulle kunna få vittgående konsekvenser.

Herr Fälldin gick emot tankarna på en sådan kommission, och herr Fälldin hänvisade till JO. Men det är, om jag skall uttrycka mig försiktigt, i varje fall tveksamt hur långt JO:s kompetens sträcker sig då det gäller att pröva vad den här typen av personal har sysslat med. Det är tveksamt

vilka möjligheter JO har att fullt klarlägga vad det här kan vara fråga om. Men oberoende av JO:s kompetens i detta hänseende finns det ändå skäl att påminna om att i Wennerströmfallet tillsattes både en juristkommision och en parlamentarisk nämnd för att genom sina utredningar skapa ett underlag för den politiska granskning som sedan skulle ske, bl. a. i konstitutionsutskottet. Då mötte alltså inga betänkligheter mot att vidta åtgärder av det slag vi moderater föreslagit, oavsett en eventuell prövning av JO.

Det borde vara en självklarhet att den utredning som nu, i varje fall enligt uppgifter i pressen, kommer att tillsättas av regeringen ges möjlighet att granska IB-verksamheten även under den period före 1970 som inte omfattats av försvarsutskottets *detalj*granskning – jag understryker ordet *detalj*. Att ge en utredning sådana direktiv att ett fullständigt klarläggande förhindrades vore att förstärka den misstänksamhet och misstro som har kommit till uttryck och att äventyra ansträngningarna att återupprätta förtroendet för verksamheten. Bara om full klarhet kan vinnas om kvarstående eventuellt dunkla punkter blir detta möjligt.

En stor del av debatten har kommit att kretsa kring den rättsliga handläggningen av åtalsfrågan – i straffrättsligt och tryckfrihetsrättsligt hänseende – och kring den roll som regeringen spelat när det gäller själva det bakomliggande förfaringssättet. Jag tänker inte nu ta upp de olika juridiska aspekter som kan läggas på de gärningar som gjorts eller på det sätt på vilket dessa sedan har behandlats av olika juridiska instanser. Den saken bör i alla händelser anstå till dess att rättegångarna har avslutats. Men jag vill med några ord beröra regeringens handlande.

Regeringen är statsmaktens och nationens främsta företrädare. Därav följer att det knappast kan vara möjligt för en regering att stillatigande stå helt utanför en bedömning av brott eller gärningar, som kan anses riktiga mot nationens säkerhet. Då sådana frågor aktualiseras måste regeringen – självfallet inom ramen för gällande lagar och förordningar – bilda sig en egen och klar uppfattning om vad som skett och vidta de åtgärder som enligt författning och praxis kan åvila en ansvarig regering.

Men vilken roll har regeringen och dess olika ledamöter spelat under detta ärendes gång? Någon samlad officiell redogörelse för hela händelseförloppet har vi som bekant inte fått. Gång på gång har regeringsledamöter inför offentligheten gjort gällande, att regeringen endast i ytterligt ringa utsträckning varit inblandad i frågans handläggning. Men är det, frågar jag mig, förenligt med hittillsvarande praxis eller etablerade rutiner att en ansvarig regering skall, på det sätt som synbarligen har skett, ställa sig vid sidan om en fråga av det här slaget?

Riksdagen hade i samband med Wennerströmaffären på 1960-talet möjlighet att studera de rutiner som ansågs böra tillämpas inom regeringen vid behandlingen av säkerhetsfrågor av vikt. Vid det tillfället riktades – som säkert några statsråd minns – utomordentligt hård kritik mot regeringen för att den inte skött informations- och beslutsfrågorna på ett tillfredsställande sätt. Rikets säkerhet hade därigenom, menade man, äventyrats. Och den parlamentariska nämnden kartlade så sent som 1968 hur regeringen skulle hålla sig underrättad om sådana här frågor och

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

hur de skulle handläggas inom regeringen. Justitieministerns och försvarsministerns ansvar ströks särskilt under liksom vikten av att statsministern hela tiden hölls fortlöpande informerad. Bland annat framhöll man att möjligheterna till gemensam beredning i regeringen i särskilt viktiga fall borde tillvaratas.

Nu kan vi naturligtvis inte, det skall jag för säkerhets skull omedelbart erkänna, dra fullständiga paralleller mellan den fråga som i dag ligger på vårt bord och den mångfald av olika ting som Wennerströmkommissionen hade att syssla med. Skillnaderna är enorma och likheterna få. Men i ett avseende finns det paralleller. I *båda* fallen rör det sig om ett — i varje fall påstått — röjande av försvarshemligheter, som kan och som kommer att leda till betydande kostnader och olägenheter. I *båda* fallen måste det vara regeringens skyldighet att i sin egenskap av företrädare för rikets intressen ta sitt ansvar. Och hit måste rimligen höra en bedömning av vilka åtgärder som kan komma i fråga gentemot personer som misstänks för spioneri.

Det måste anses anmärkningsvärt om inte de rutiner Wennerströmkommissionen redovisade följts i ett ärende som är så viktigt som detta. Har detta skett eller inte? Det vet vi inte. Det framgår nämligen inte av de uttalanden som hittills gjorts; i varje fall har jag inte kunnat få något svar på den frågan.

Nu kommer av allt att döma konstitutionsutskottet att granska bl. a. dessa aspekter av IB-frågan. Därmed kommer det att finnas anledning för riksdagen att återvända till frågan om regeringens handläggning. Men i avvaktan på den rent konstitutionella granskningen vore det — precis som i Wennerströmaffären — värdefullt att klarlägga hur den rent faktiska behandlingen skett. Även det, menar jag, skulle vara en lämplig uppgift för den kommission, utredning eller vad det nu är fråga om som tycks komma att tillsättas.

Herr talman! Till sist än en gång: I ett samhälle som är präglad av demokrati och öppenhet blir en verksamhet som den hemliga underrättelsetjänsten, om vilken praktiskt taget intet kan diskuteras offentligt, väsensfrämmande. Så är det, och så kommer det att förbli, även i fortsättningen. Och ändå är sådan verksamhet nödvändig, helt ofrånkomlig, i den värld i vilken vi lever.

Det är riksdagens uppgift att se till, att detta främmande led i vårt samhälle fungerar effektivt och på ett från allmänna synpunkter helt godtagbart sätt och att människorna runt om i vårt land kan känna fullt förtroende för att så verkligen blir fallet. Bara om det förtroendet finns kan vi ge underrättelsetjänsten de arbetsbetingelser som den är och kommer att vara beroende av och samtidigt undanröja den misstro som kommit till uttryck och som naturligtvis alltid kommer att kunna göra sig gällande i fråga om en verksamhet, som är så helt undandragen offentlig insyn.

Herr HERMANSSON (vpk):

Herr talman! Av försvarsutskottets betänkande nr 25 år 1973 framgår med stor tydlighet att utskottet under många år helt försummat sin skyldighet att granska den militära underrättelsetjänstens organisation

och verksamhet. Försvarsutskottet skriver: "Beträffande den särskilda verksamheten vid försvarsstaben har utskottet före IB-affären inte fördjupat sina kunskaper annat än i fråga om försvarsstabens säkerhetsavdelning." Underrättelsetjänsten har man alltså inte granskat. Det är först genom den omfattande offentliga diskussion som uppstått tack vare Peter Bratts och Jan Guillous artiklar i Folket i Bild/Kulturfront och Peter Bratts bok som försvarsutskottet tvingats att företa den granskning som nu framläggs för riksdagen.

I försvarsutskottets betänkande kan jag inte finna ett enda ord av självkritik för denna försumlighet. Enligt vår mening bör försvarsutskottet av riksdagen skarpt kritiseras för att det brustit vid fullgörandet av sina skyldigheter. Detta bör komma till uttryck i dagens beslut med anledning av betänkandet.

Försvarsutskottets betänkande nr 25 är inte någon objektiv undersökning utan som alla försvarsskrifter en partsinläga. Att riksdagens försvarsutskott ensamt skulle granska sina egna försummelser var från början en utmaning. Ett antal personer som under många år så grundligt misskött en uppgift åtnjuter icke allmänhetens förtroende. Det betänkande man nu framlagt kan icke godtas. Det skapar inget förtroende för försvarsutskottet. Det ökar i stället misstron. Det gör också de uttalanden som gjorts här i debatten av representanter för försvarsutskottet. Man har t. ex. förklarat att Öst Ekonomiska Byrån skall finnas kvar och även i fortsättningen anlitas av försvarsstaben. Där försvann en av de positiva saker man annars kunnat peka på i utskottets betänkande.

Det har också sagts av ledamöter i försvarsutskottet att det aldrig går att få fullständig insyn i IB-affären. Är detta hela försvarsutskottets ståndpunkt, vill man alltså med sitt betänkande bokstavligen dra ner rullgardinen. Allt fler vägrar emellertid att acceptera detta. Allt fler inser att det behövs en grundlig utredning inte endast om IB utan om allt som förekommit i samband med IB-affären och om hela det övervaknings- och kontrollsystem av medborgarna som existerar. Försvarsutskottets betänkande understryker ännu mera hur nödvändigt det är att regeringen tillsätter en parlamentarisk fempartikommission, gärna utökad med representanter för organisationer och med oberoende personligheter, för en grundlig granskning av hela IB-affären.

Försvarsutskottet skriver i sitt betänkande: "En öppen debatt om underrättelse- och säkerhetstjänsten och om den särskilda underrättelseverksamheten i försvarsstaben är naturlig och riktig men har varit svår att genomföra för allmänheten och massmedierna, eftersom den hemliga underrättelseverksamhetens villkor, organisation och sätt att fungera varit okända för flertalet medborgare."

Alldeles riktigt. Men på vilka beror det att material saknats för denna öppna debatt? Jo, bl. a. på försvarsutskottet, som icke givit vare sig riksdagsledamöterna i gemen eller medborgarna i övrigt nödvändiga informationer.

Vilka har å andra sidan förtjänsten av att denna öppna debatt kommit till stånd? Jo, Folket i Bild/Kulturfront och framför allt journalisterna Peter Bratt och Jan Guillou.

I försvarsutskottets betänkande saknas av någon egendomlig anledning

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

det tack som vore naturligt till Folket i Bild/Kulturfront. Hur tackar samhället i stället de bägge som genom sina insatser möjliggjort den öppna debatt, som herr Petersson i Gäddvik och hans kolleger i försvarsutskottet nu säger sig hälsa med glädje? Jo, genom att med polismakt placera dem i häng, genom att dessutom beröva dem rätten att läsa vad ännu fria journalister skriver om deras sak. Samhällskritik behandlas som spioneri.

Hängningarna av Bratt och Guillou och åtalen mot dem för spioneri blir för varje dag alltmera groteska och upprörande. De blir det också mot bakgrunden av uttalanden som nu börjar göras av ansvariga myndigheter och personer. Jag har redan anfört försvarsutskottets uttalande om att en öppen debatt om underrättelseverksamheten är naturlig och riktig. Den person som enligt uppgift till för viss tid sedan varit chef för IB, Birger Elmér, har i en tidningsintervju intygat att Bratts och Guillous motiv " varit korrekta". Statsrådet Carl Lidbom beklagar, likaså i tidningsintervju, "att man ändrat spioneribegreppet i lagstiftningen så att det inte stämmer med vanligt språkbruk och människors rättsmedvetande".

Hur skall då allmänna åklagare och domare ställa sig? Skall de följa vanligt språkbruk och vad människors rättsmedvetande säger? Eller skall de följa ovanligt språkbruk och handla i strid mot människors rättsmedvetande? Det finns något som brukar benämnas lagstiftarens mening. Det kan inte, herr talman, ha varit meningen hos riksdag och regering, som tillsammans beslutat om tryckfrihetsförordningen, en av våra grundlagar, att den skulle kunna sättas ur spel av höga ämbetsmän och domstolar. Ändå är ju detta vad som faktiskt skett. Den ansvarige utgivaren för tidskriften Folket i Bild/Kulturfront har icke åtalats för införandet av de artiklar man nu vill stämpla som brottsliga. Justitiekanslern dröjde i det längsta med tryckfrihetsåtalet mot Peter Bratt för hans bok. För en och samma bok åtalas Bratt vid två skilda domstolar, dels som anskaffare av uppgifter för boken, dels som författare av boken. Högsta domstolen uttalar i sitt beslut i förra veckan angående hängningen av Peter Bratt, att anskaffandet av uppgifter till de berörda artiklarna i Folket i Bild/Kulturfront ej är underkastat tryckfrihetsförordningens regler.

Men det är självklart att man inte kan dela på anskaffandet av uppgifter till en artikel och själva författandet av artikeln eller boken. Det gäller ju här olika led i ett och samma arbete av en och samma person. Man behöver inte ha sysslat med journalistisk verksamhet för att begripa detta. Om högsta domstolens uppfattning blir gällande har alltså tryckfrihetsförordningen i ett viktigt avseende satts ur spel.

Herr TALEMANNEN lät nu klubban falla och yttrade: Jag ber att få erinra den ärade talaren om det i 90 § regeringsformen intagna förbudet att vid debatt i riksdagen ingå i överläggning om bl. a. beslut av åklagare och domstol.

Talaren fortsatte:

Herr talman! Det torde emellertid vara tillåtet att påpeka att tryckfrihetsförordningen inte bara är till för författare och journalister.

Tryckfriheten är viktig för alla som vill veta vad som sker i samhället. Den skall garantera yttrandefrihet både för professionella skribenter och för alla andra som vill göra sin röst hörd, den skall vara en garanti för alla som vill ha information.

Det kan heller inte ha varit meningen hos riksdag och regering, som stiftat brottsbalken, att personer som på statens uppdrag begått brottsliga handlingar skulle slippa åtal. Det kan inte ha varit lagstiftarens mening att de personer som avslöjat dessa brott i stället skulle ställas till åtal. Om allmänna åklagare gör sådana skillnader, om de gör sådana hänsynstagen, då rubbas allmänhetens tilltro till den oberoende ställning som de allmänna åklagarna enligt teorin skall ha. Om rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning till försvarsutskottet överlämnar en förteckning över en lång rad påstådda brott som planerats inom s. k. vänstergrupper, där agenten Gunnar Ekberg som svarat för informationerna varit verksam, och om försvarsutskottet i vissa syften publicerar detta som en bilaga till sitt betänkande, då undrar allmänheten givetvis över att alla dessa påstådda brott icke föranlett ett enda åtal. Allmänhetens förtroende för försvarsstabens särskilda byrå, rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning, försvarsutskottet och de allmänna åklagarna ökar icke. Däremot växer intrycket av att någonting är ruttet — även i staten Sverige.

Kritiken mot IB:s verksamhet gäller framför allt två centrala punkter. Den första är att IB bedrivit en verksamhet som strider mot den officiellt uttalade neutralitetspolitiken. Den andra är att IB bedriver en verksamhet i Sverige som riktar sig mot vissa politiska organisationer.

Försvarsutskottet säger sig i sitt betänkande ha granskat påståendet att IB:s inriktning strider mot den alliansfria politiken. Det säger sig icke ha funnit påståendet vara riktigt. Men hela materialet i detta avsnitt är otillbörligt tunt. Försvarsutskottet tar icke upp till granskning alla de konkreta uppgifter som offentliggjorts och av vilka en rad undan för undan bekräftats om hur IB främst samarbetat med västliga underrättelseorganisationer. Agenter till arabländerna, rapporter om den palestinska befrielserörelsen, rapporter från en sjökapten om förhållanden i egyptiska hamnar, Öst Ekonomiska Byråns verksamhet, den motorbåt med avlyssningsapparater ombord som grundstötte i den finländska skärgården — det är fakta som först förnekades av de ansvariga men som sedan bekräftats.

Vad försvarsutskottet egentligen skriver i detta avsnitt av betänkandet är, uttryckt i klartext, att Sverige skall fortsätta sitt samarbete med USA och dess allierade när det gäller militär materiel och militär underrättelsetjänst. Något krav att underrättelsetjänsten icke får strida mot den alliansfria politiken har egendomligt nog icke tagits upp bland de allmänna krav på denna underrättelsetjänst som försvarsutskottet uppställer.

Det har påståtts att avslöjandet av IB:s verksamhet skadat Sverige. I själva verket är det informationsbyråns verksamhet som skadat vårt land. Den har varit farlig för vår säkerhet och för vårt nationella oberoende. Genom informationsbyrån har höga militära befattningshavare fört en egen utrikespolitik. De har låtit det svenska försvarets organ utnyttjas för främmande makts intressen. Den före försvarsministern, nuvarande

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

utrikesministern, kunde säkerligen berätta en del icke så roliga saker om hur man i Finland ser på denna verksamhet. Det finns säkert också regeringar i arabiska länder som har en del synpunkter.

De militära befattningshavare som på detta sätt låtit svenska försvarsorgan utnyttjas för främmande makters militära och politiska intressen måste givetvis avskedas. Den svenska försvarspolitik i alla dess yttringar måste strikt fullfölja en konsekvent alliansfri utrikespolitik.

När det gäller frågan om otillbörlig verksamhet av den militära underrättelsetjänsten inom landet vill försvarskommittén dra en tidsgräns vid år 1970. Före 1970, erkänner man, bedrev IB inrikes verksamhet. Upplysningar inhämtades om svenska politiska organisationer, fackliga förtroendemän på arbetsplatserna anlätades för att övervaka arbetskamrater som av IB ansågs opålitliga, omfattande registreringar förekom "bl. a. av dem som hörde till eller visat starka sympatier för politiska ytterlighetspartier".

Efter 1970 skulle informationsbyråns inrikespolitiska verksamhet ha upphört. Agenten Gunnar Ekbergs verksamhet framställs som ett undantag. Visst samarbete mellan IB och SÄPO erkännes emellertid äga rum med motiveringen att "hela basen" för informationsbyråns verksamhet ligger i Sverige.

Även regeringen har fäst stor vikt vid denna tidsgräns, år 1970. Härtill är flera saker att säga. Om inte Bratt och Guillou tagit upp denna fråga till offentlig debatt hade vi över huvud taget inte fått veta att den hemliga militära underrättelsetjänsten under många år bedrivit en inrikespolitisk verksamhet, på arbetsplatserna med anlåtande av fackliga förtroendemän och med övervakning av vissa svenska politiska organisationer. Förrre LO-ordföranden Arne Geijer har i en tidningsintervju sagt att han icke gett sitt godkännande av att fackliga kanaler utnyttjades för den militära underrättelsetjänsten. Frågan är: Vem eller vilka har då godkänt detta? Och vilka är över huvud taget de ansvariga för att informationsbyrån drev och kunde driva denna inrikespolitiska verksamhet? Här krävs en ingående granskning och att det politiska ansvaret fastställs.

Att informationsbyrån och SÄPO använt sig av politiska agenter och provokatörer, som sänts in i svenska organisationer, är obestridligt. Fallet Gunnar Ekberg visar detta. Och det handlar här icke om en medlem i någon organisation, som det påståtts från visst håll i debatten, som velat gå till polisen och anmäla misstänkta saker. Försvarskommitténs betänkande visar klart att Ekberg fått order av sina överordnade i försvarsstaben att infiltrera vissa organisationer. Ekberg har enligt vad som framkommit gjort sig skyldig till inbrott m. m., men icke åtalats härför.

När det i försvarskommitténs betänkande sägs, att "fallet Gunnar Ekberg i viss mån är ett undantag", så måste man ställa frågan hur många sådana "undantag" det funnits och hur många det fortfarande finns. Enligt vad överbefälhavaren sagt i en tidningsintervju i Dagens Nyheter den 2 november 1973 "finns det människor som lämnar uppgifter fortfarande till oss" inom svenska organisationer. Hur kan man då påstå att den militära underrättelsetjänsten inte längre bedriver någon inrikes verksamhet?

När man talar om att en gränsdragning gjordes 1970 mellan den militära och den polisiära verksamheten har man från regeringens eller försvarsutskottets sida icke sagt något om i vilken mån SÄPO direkt fortsätter den inrikes verksamhet som tidigare bedrevs av informationsbyrån eller om någon del av denna inrikes verksamhet avvecklats. Det finns tyvärr ingenting som tyder på det senare. I stället tyder en rad uppgifter på att nya organ t. ex. inom arbetsköparorganisationerna upprättats för kontroll och svartlistning av anställda.

För medborgarna är det lika illa om deras åsikts- och organisationsfrihet kränks av IB, SÄPO eller andra organ inom statsapparaten, företagssammanslutningarna eller företagen. För de politiska organisationerna innebär det samma kränkning av deras oberoende om snokande eller inskickade agenter har den ena eller andra uppdragsgivaren. För den åsiktsregistrerade är det avgörande inte om han eller hon finns i ett formligt kortregister eller på ett särskilt databand, utan att hänsyn till vederbörandes politiska åsikter, verksamhet eller t. o. m. enbart släktskapsförhållanden tas vid anställningar och placeringar. Det är hela detta övervaknings- och kontrollsystem man måste vända sig mot.

Herr talman! Till de frågor riksdagens försvarsutskott har att granska hör den särskilda organisation för underrättelseverksamhet som ingår i försvarsstaben och därmed i det militära försvaret. Denna skyldighet har försvarsutskottet under en följd av år icke fullgjort. Den granskning som nu verkställts och vars resultat redovisas i försvarsutskottets betänkande nr 25 är otillfredsställande och otillräcklig som beslutsunderlag.

Frågan om den hemliga underrättelsetjänstens organisation och verksamhet måste underkastas en genomgripande undersökning av en kommission med representanter för samtliga riksdagspartier innan riksdagen kan ta ställning till principerna för och inriktningen av denna verksamhet.

Av de skäl som här anförts hemställer jag att riksdagen avslår den i försvarsutskottets betänkande nr 25 gjorda hemställan.

Herr statsministern PALME:

Herr talman! Vi lever i nybarbarismens tid, sade Alva Myrdal nyligen, en tid där förtryck och tortyr ökar. Samma vecka som vi firar 25-årsjubileet av Förenta nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna, håller Amnesty International en stor konferens riktad mot tortyren. Användandet av tortyr, säger Amnesty International, har under senare år spritt sig som en social cancer över hela kontinenter. Dess bakgrund är sociala orättvisor, hårdare motsättningar samt de privilegierades kamp för sina ekonomiska och politiska företräden.

Denna verklighet är inte vår, men den kastar sin slagskugga också över vårt land, ty det är medmänniskor som drabbas, och de är offer för samhällssystem som förnekar deras människovärde. Demokratin och kampen för människovärdet måste ständigt vinnas på nytt.

Vi får även andra påminnelser. Flyktingarna från Chile som nu i Sverige söker en fristad undan militärjuntans terror är en sådan påminnelse. Vi nås av de förtvivlade ropen från Thieus tigerburar, från fascisternas fängelser, från förtryckets Grekland och från den portugis-

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

siska kolonialmaktens offer i Afrika.

Inga fasader kan heller undanskymma vad som händer olikttänkande i den kommunistiska diktaturens länder. Dit har kritikens sökarljus svärt att nå. Men vi skall inte luras av talet om att friheten är en lyx, som måste förmenas folket. Ty folket består av enskilda människor, var och en med sin rätt och sitt värde. Det har där i mycket förblivit natt klockan tolv på dagen.

Vi har under de 25 år som förflutit sedan FN antog sin stolta deklaration sett få demokratier födas. Däremot har vi sett demokratier krossas av fascistiska militärjuntor eller av den kommunistiska diktaturens lakejer. Vi minns Grekland, Tjeckoslovakien och Chile.

Det är i denna trots avspänningen polariserade värld, där våldet, tortyren och förtrycket ökar, som vi skall försvara den svenska demokratin. Men mer än så – vi skall fördjupa folkstyret, vidga dess verkningskrets och förankra det hos nya generationer. Detta är i grunden temat för dagens debatt, ty naturligtvis slår polariseringen in även hos oss. Tyvärr söker sig våldet också in över våra gränser.

Även hos oss finns de som vinkar med de enkla lösningarna, som har lätt för att ropa på lag och ordning och på förstärkning av ordningsmakten men som blir förunderligt tafatta och förstummade, när förtrycket i världen kommer från höger. Då finns alltid förklaringar till hands. De hämtar sina argument från demokratins fiender på den andra flygeln för att skärpa kontrollen över svenska medborgare.

Det finns även hos oss de som söker påstå att demokratin är på väg att försvinna i vårt land, i den mån de vill erkänna att den någonsin har funnits. Man jämför oss med fascismens diktaturer och försöker få människorna att tro att Sverige håller på att bli en polisstat. Man drömmer om konfrontationen och polariseringen, som kunde skapa en revolutionär situation i vårt land. Man nyttjar den medvetna lögnen och kallar den samhällskritik och talar om en yttrandefrihet som man i grunden förmenar alla andra än sig själv. Dessa extremister bär diktaturen i sitt hjärta.

Sedan finns alla de som mest känner en vag oro när de följer händelserna i världen och frågar sig: Kan detta hända även hos oss? Kan det uppstå en situation som i Grekland eller i Chile där de s. k. starka männen tar makten? Kan våra demokratiska institutioner utsättas för en sådan röta som den som inför hela världen speglats i Watergateaffären? Kan intellektuella i vårt land råka ut för det öde som drabbat Solzjenitsyn, Amalrik och Daniel?

På den oron spelar man från höger och vänster. En liberal publicist har uttryckt det på ett utomordentligt sätt i följande rader: "Det existerar ett drag av oförsonlighet parad med nästan njutningsfull pessimism i synen på demokratins framtidsvillkor hos en del av IB-kritikerna. Ibland är den djupt och äkta känd, men ibland är den bara del av den estetisk i journalistisk samhällskritik som, i samma avsikt som den kommersiella person- och kändisjournalistiken, har som mål att nöta in bilder av människor och mänskliga relationer snarare än att förtydliga verkligheten. Till den estetiken hör att framställa envar som har en beslutande position som en konspiratör mot de mänskliga fri- och rättigheterna."

Man kan beklaga att så är fallet, men det är ett faktum inom begränsade grupper.

Desto större anledning har vi att ge svar till dem som känner en uppriktig oro, ty de har rätt att ställa sina frågor, och de har rätt att få svar, dvs. de har rätt att av politikerna kräva att de i handling skall bevisa det öppna samhällets möjligheter. Diskussionen om underrättelsetjänsten är värdefull därför att den visar de begränsningar och svårigheter som vi står inför, där det krävs av politikerna att också kunna ta ett ansvar.

Den första frågan gäller: Skall vi över huvud taget ha en militär underrättelsetjänst? Det kunde ju te sig enklare att säga att stormakterna har sina väldiga organisationer och agentarméer med utlöpare även hos oss, men vi bör inte syssla med detta. Mitt svar är entydigt: Vill vi ha ett försvar, måste vi ha en underrättelsetjänst. Och det är jag övertygad om att den helt överväldigande majoriteten av svenska folket anser. Man kan inte komma ifrån att den till stora delar måste vara undandragen offentlighetens insyn.

På en rad punkter har försvarsutskottets granskning givit offentligheten mycket väsentliga och värdefulla upplysningar. Låt mig ta upp några av dem utan att gå in på detaljer, eftersom jag kommer att hålla mig till principfrågorna.

Utskottet konstaterar för det första att den här verksamheten icke står i strid med svensk neutralitetspolitik. Utskottet redovisar för det andra att underrättelsetjänsten i vissa kritiska utrikespolitiska lägen kunnat ge för vårt land ytterst viktiga informationer. Den har varit till gagn för oss. Vi påminns för övrigt ständigt om att säkerhetstjänsten har viktiga uppgifter även inom vårt land. Det är vår plikt att som värdland för ett stort antal utländska medborgare trygga såväl invandrarna som flyktingarna mot terror och agentverksamhet från främmande makt. Häromdagen skedde ju ett åtal just för en sådan agentverksamhet. Inte minst de flyktingar som kommit till oss under den allra senaste tiden, chilensarna, måste kunna kräva en säker fristad i vårt land. Men detta är numera helt en uppgift för polisen.

Utskottet tillbakavisar för det tredje de groteska påståendena om hemliga budgeter med mycket stora belopp. Det är en till omfånget mycket begränsad verksamhet som Sverige håller sig med.

Utskottet slår, för det fjärde, fast att någon åsiktsregistrering inte förekommer. Ledamöter i utskottet har själva kontrollerat och gått igenom registren. De register som fanns fram till 1968–1969 har förstörts.

Utskottet konstaterar, för det femte, att en klar uppdelning nu genomförts mellan polisen och den militära underrättelsetjänsten. Det är också en följd av besluten från 1969.

Öppenheten i den redovisning som försvarsutskottet gjort torde vara unik internationellt sett. Det har väckt förvåning på sina håll där sekretesskraven är mycket strängare än hos oss, men jag tycker att den här öppenheten är riktig.

Vidare ger utskottets granskning besked om – och det är viktigt – att i en tid av ökat våld i världen och i en tid av skärpta åtgärder i många länder har utvecklingen i Sverige gått i motsatt riktning på det här

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

området. Det är ett ovedersägligt faktum och ett grundläggande besked till den som känner oro. Herr Helén bekräftade ju detta i sitt anförande. En del kommer säkert fortsätta att hävda att utvecklingen i Sverige går i fascistisk riktning. Det är fel, och det kommer att förbli fel. Garantin för detta ligger ytterst inte i lagar och institutioner: den ligger i de vanliga människornas hängivenhet för demokratis ideal, deras avvisande av extremism i alla former.

Det betyder ju inte att inte åtskilliga ting kan förbättras och reformeras. Utskottet tar upp frågan, och jag återkommer härtill. Låt mig redan nu säga, att jag fäster särskild vikt vid frågan om demokratisk kontroll. Vi måste i vårt samhälle ha polis och militär för vår inre ordning och för vårt yttre försvar. Eftersom det är verksamheter som delvis måste arbeta utan offentlig insyn och dessutom har fysiska maktmedel till sitt förfogande, är det särskilt viktigt att de står under demokratisk kontroll. Det ligger i polisens och militärens eget intresse. De får inte stå utanför samhället. De måste vara en del därav och delaktiga i de värderingar som omfattas av människorna i allmänhet. För den tanken möter man en allt bredare förståelse.

Men erkänner man att dessa yrkesgrupper är nödvändiga i vårt samhälle, då bör man ju inte i tid och otid angripa deras yrkesverksamhet som någonting skumt och näst intill otillåtet. Då medverkar man ju själv till att skapa klyftor. Polisen och militären är ju till för att tjäna medborgarna. Vill man rikta kritik – det ligger i sakens natur att det finns goda skäl till vaksamhet – skall man inte bara allmänt fördöma och provocera. Det bidrar bara till att frammana tendenser i de kårerna som vi har all anledning att motverka.

Man har i debatten om underrättelsetjänsten livligt diskuterat de ingripanden som gjorts av de rättsvårdande myndigheterna och som lett till att tre personer nu står åtalade. Det gäller att i den debatten göra vissa väsentliga distinktioner. Grundläggande för svensk demokrati är att den dömande makten står fri från den politiska, regeringen och riksdagen. De rättsvårdande myndigheternas självständiga ställning är ett skydd mot politiska processer, en garanti för den enskildes rätt till lika behandling på grund av styrkta sakförhållanden. För oss är denna ordning ouppslösligt förbunden med rättssamhället. Den kräver respekt.

Kritik riktas mot de självständiga ämbetsmän som fullgör sina uppdrag under samhällsansvar. Men ämbetsmännen har rätt till vårt förtroende så länge det inte visats att de begått fel i sin tjänsteutövning. För detta ändamål har vi särskilda granskningsorgan, bl. a. JO. Den inställningen från regeringen och riksdagen är en nödvändig grundval för oväld och självständigt ansvar vid utövande av de uppgifter som statsmakterna ålägger tjänstemännen.

Jag finner det oförenligt med mitt ämbete att rikta kritik mot de rättsvårdande myndigheterna. Det är en principiell inställning som har betydelse långt utöver den nu aktuella frågan. Det är en fråga om trygghet för tjänstemännen och respekt och förtroende för deras arbete. De rättsvårdande myndigheterna skall tillämpa gällande lag. Det är deras skyldighet. Den måste vi respektera.

Härom formulerade Erik Gustaf Geijer 1839 följande sats som jag

tycker har giltighet i varje läge: "Lydnad för gällande lag men öppen rätt att fordra en bättre och fri diskussion om medlen till ändamålets ernående."

Lagar är inte oförgängliga. De måste förändras därför att värderingar och människornas rättsuppfattning förändras. Åklagaren har ingripit enligt gällande lag. Det har varit hans skyldighet att tolka och tillämpa gällande lag. Det har lett till en intensiv och betydelsefull debatt, framför allt om tryckfrihetsskyddet. Man har utifrån föreliggande faktiska förhållanden kritiskt värderat vår nuvarande lagstiftning. Det framgår allt klarare att det är den del av debatten som förmått formulera de för vår demokrati viktigaste frågorna.

Jag har redan tidigare redovisat att regeringen har för avsikt att ta upp dessa frågor till granskning. Jag vill samtidigt understryka — jag är alltså av samma mening som herr Helén — att de utredningar som nu bebädas icke på något sätt kan påverka de nu aktuella rättegångarna eller förutsättningarna för dessa. Genomgången kommer att ske på följande sätt:

För det första: *Tilläggsdirektiv till massmedieutredningen*. Frågan om gränsdragningen mellan tryckfrihetsprocess och vanlig brottmålsprocess ligger i och för sig inom ramen för den allmänna översyn av tryckfrihetslagstiftningen som uppdragits åt massmedieutredningen. Utredningen kommer emellertid att genom tilläggsdirektiv anmodas att ägna särskild uppmärksamhet åt denna fråga. Utredningen skall bl. a. undersöka hur det i framtiden i möjlig mån kan undvikas att flera personer som är indragna i samma brottslighet får sin sak prövad enligt skilda processuella regler. Vidare kommer utredningen att få i uppdrag att överväga vissa förslag om anonymitetsrätten och skyddet för meddelare, som Pressens samarbetsnämnd tagit upp i en skrivelse till regeringen. Massmedieutredningen kommer att förstärkas genom ytterligare expertis, bl. a. företrädare för pressen.

För det andra: *Utredning om husrannsakan på tidningsredaktioner m. m.* Samma dag som regeringen underrättades om att husrannsakan ägt rum på FiB/Kulturfronts redaktion inleddes en förberedande undersökning inom justitiedepartementet av frågor om beslag, husrannsakan och andra tvångsmedel mot redaktioner, nyhetsbyråer, författare, journalister m. fl. Undersökningen har visat, att dessa frågor lämpligen bör behandlas av en fristående utredning med parlamentariskt inslag och under medverkan av representanter för massmedierna. En sådan utredning kommer att tillsättas inom kort. Den får till uppgift att göra en avvägning mellan behovet av skydd för pressens informationskällor och samhällets intresse av effektiva medel för brottsbekämpningen. Utredningen skall överväga om beslutanderätten i fråga om tvångsmedel bör förläggas till domstol och undersöka vilka möjligheter som kan finnas att genom särskilda regler om förfarandet vid sådana åtgärder stärka garantierna för att meddelares anonymitet skyddas. Den skall också överväga om man kan begränsa rätten att beslagta handlingar som kan röja meddelare till fall då misstanke föreligger om särskilt grova brott.

För det tredje: *Utredning om brottsbalkens bestämmelser om brott mot rikets säkerhet*. När vår strafflagstiftnings regler om brott mot staten

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

och allmänheten reformerades år 1948, ändrades bestämmelserna om spioneri så att i motsats till tidigare något direkt syfte att gå främmande makt till handa inte krävs för att spioneri skall anses föreligga. Det är tillräckligt att vederbörande inser att hans gärning måste – eller i vissa fall kan – få en sådan effekt. Ändringen har medfört att i en del fall gärningar kan bedömas enligt spioneriparagrafen som inte motsvarar uppfattningen om spioneri i det allmänna rättsmedvetandet. Regeringen kommer därför inom kort att tillsätta en utredning, som får till uppgift att föreslå ändringar i brottsbalkens bestämmelser om spioneribrotten och i samband därmed också se över övriga bestämmelser om brott mot rikets säkerhet. Det betyder inte att dessa handlingar inte blir brottsliga, utan det är en genomgång av de bedömningar och definitioner på olika brott som man bör ha.

Redan i våras inledde försvarsutskottet en undersökning av underrättelsetjänsten. Den har nu fullföljts, och vi diskuterar i dag betänkandet. Utskottet har förordat en viss översyn av underrättelsetjänsten. Därjämte har vissa andra krav på ytterligare granskning förekommit, här framförda av moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna.

En verksamhet som till stor del måste hållas hemlig skapar lätt grogrund för ryktesspridning och misstänkliggöranden. Det är inte alltid lätt att försvara sig, eftersom den totala insynen för offentligheten inte är möjlig. De som till sin natur är konspirativa eller ser som sin politiska uppgift att sprida misstro, bjuds ju här något av ett eldorado. Vi har sett talrika exempel på detta i debatten. Inom i varje fall delar av det moderata samlingspartiet måste frestelsen ha varit stor. Det kan inte bero på kärlek till de nu åtalade eller anslutning till deras eller andra kritikers uppfattning. Men man har skrivit spaltmeter av förhoppningsfulla spekulationer om att denna fråga skulle kunna försvaga eller splittra den demokratiska arbetarrörelsen, och man har antytt att underrättelsetjänsten skulle användas icke i landets och det demokratiska samhällets intressen utan till att främja våra partipolitiska intressen. En ledamot av försvarsutskottet tog tillfället i akt att mitt under pågående granskning ge spridning åt sådana rykten, naturligtvis i den troskyldiga formen att han själv icke gav tilltro till de uppgifter som han med sådan iver prånglade ut.

Det finns ett ordstäv som lyder: Ingen rök utan eld. Ordstäv kan stundom leda på villospår. Det kan råka vara så att man genom att utstöta ivriga rökpuffar försöker ge folk intryck av att det någonstans kan pyra en eld.

Moderaterna i försvarsutskottet har valt varianten att – översatt i klara verba – uttrycka sig så här: Under Palmes regeringstid har ingenting otillbörligt förekommit, men under Tage Erlanders regeringstid kan det ha förhållit sig annorlunda. Till den ändan kräver så moderaterna en särskild juristkommission.

Jag vet inte om ni tycker det här var väldigt finurligt, eller partitaktiskt elegant. Inte speglar det någon större omsorg om vår demokrati.

Som belägg har anförts att chefen för den särskilda verksamheten är socialdemokrat och att anställda varit medlemmar av det socialdemokra-

tiska partiet. Redan detta skulle ge antydning om någonting otillbörligt. Inser ni inte på vilket gungfly ni själva ger er ut? Tänk om vi i fråga om varje anställd inom totalförsvaret, som kunde misstänkcas hysa sympatier för moderata samlingspartiet, skulle anse att detta förhållande skulle kunna utgöra grund för misstänkliggörande av hans hederlighet i sin tjänsteutövning. Var skulle vi då hamna?

Låt mig återgå till frågan om granskning. Lika litet som herr Fälldin anser jag det finns något skäl eller sakligt fog för moderaternas krav på en juristkommission. Försvarsutskottet har gjort sin granskning. Även därutöver är det väl sörjt för en genomlysning. Justitieombudsmannen har i denna fråga fått en rad anmälningar som berör såväl riksåklagaren som den särskilda verksamheten. JO kommer således att utföra en granskning av hur ämbetsmännen fullgjort sina förpliktelser.

Konstitutionsutskottet kommer också att granska frågan. Den har redan tagits upp i utskottet. Flera talare har varit inne på den frågan i dag, inte minst herr Fälldin.

Om riksdagen bifaller försvarsutskottets betänkande kommer regeringen vidare att tillsätta en utredning för att fullgöra den översyn som försvarsutskottet begärt.

Avsikten är att i denna utredning skall ingå såväl företrädare för riksdagen som lekmän utanför parlamentet. Dess uppgift är konstruktiv och framåtsyftande. Den skall dra upp riktlinjer för framtidens underrättelseverksamhet. Vi kommer nämligen även i framtiden att behöva en underrättelseverksamhet. Jag bedömer därvid att frågan om demokratisk kontroll är särskilt viktig. Naturligtvis har utredningen möjlighet att ta upp den historiska bakgrunden och erfarenheter från det förflutna som kan vara vägledande för dess arbete. Men det är viktigt att dess arbete inte ingriper i den granskning som skall utföras av justitieombudsmannen och av konstitutionsutskottet. Det är en utredningskommitté med en i huvudsak framåtsyftande arbetsuppgift.

Jag har tidigare gett uttryck för den övertygelsen att den svenska demokratin kommer att gå starkt ur den här debatten. Jag behåller den övertygelsen. Vi kommer att få klarare regler för tryckfriheten. Vi kommer att få ett starkt skydd för pressen. Vi kommer att få en starkt demokratisk kontroll av underrättelsetjänsten som helhet.

Detta är viktigt från flera synpunkter. I ett läge då den representativa demokratis organ utsätts för våldsamma och delvis djupt osannfärdiga angrepp kunde det ha varit frestande att sluta sig inom sitt skal, att skärpa reglerna i indignation över orättfärdiga angrepp. I stället kommer vi att begagna tillfället att flytta fram demokratis positioner. Det ger uttryck för förtroende för demokratin och är dessutom det bästa sättet att i sak bemöta kritikerna.

Men det är betydelsefullt även från en vidare synpunkt. Den reformistiska arbetarrörelsen har fört en benhård kamp för den demokratiska friheten. I en debatt om folkdemokratierna på 1940-talet sade Tage Erlander:

"Vi vill inte acceptera ett tillstånd där vi tvingas att välja mellan friheten och socialismen. Vår socialistiska uppfattning är den, att socialismen skall skänka frigörelse åt människorna och i denna kamp

lägger vi inte endast en kamp mot den materiella nöden, mot arbetslösheten, mot otryggheten, vi lägger däri också en andlig frigörelse. Människan skall vara fri. Hon skall vara en fri medborgare med rätt att säga sin mening och få sin mening respekterad och få sin person skyddad mot otillbörliga angrepp.”

Denna tradition, speglad från debatten 1948, förde arbetarrörelsen i konflikt – inte bara med det bestående samhällets försvarare utan också med grupper som ansåg sig företräda en högre och sannare form av socialism. Socialismen kunde inte reformeras fram, det var en idealistisk, småborgerlig myt. Socialismen måste bryta sin väg med våld och diktatur – i proletariats namn.

Hjalmar Branting vände sig från första stund med skärpa mot den socialistiska diktaturen. ”Det är därför en bjudande plikt för oss socialdemokrater att bestämt säga ifrån, att vi intet har att skaffa med denna avart av socialistiska metoder”, skrev Branting i oktober 1919.

I remissdebatten för några veckor sedan sade en företrädare för vänsterpartiet kommunisterna, att kommunismen har en god tradition i försvar av yttrandefriheten mot fascismen. Det kan vara riktigt, det vill jag inte bestrida. Socialdemokratin har en god tradition i försvaret av yttrandefriheten såväl mot fascismen som mot kommunismen. Det har varit den stora och avgörande skillnaden, och vi tänker inte släppa vår tradition.

Under intryck av utvecklingen sedan 1918 i de s. k. folkdemokratierna har allt fler intagit den ståndpunkt Hjalmar Branting så klart uttryckte för över 50 år sedan och som väglett socialdemokratin i försvaret för demokratins värden. Den debatt som nu förs av olika grupper ute på flygeln till vänster om att slå vakt om bl. a. yttrandefriheten är välkommen, ty i grunden är det ju en stor ideologisk framgång för den demokratiska socialismens idéer. Det var alltså rätt när arbetarrörelsen ville hävda demokratins värden jämsides med sina socialistiska mål. Hade arbetarrörelsen fallit undan för dem som ansett sig representera en högre form av medvetenhet om arbetarklassens intressen, hade vi i dag stått längre från såväl demokratins som socialismens ideal.

Det ger oss självförtroende och kraft att med fasthet driva demokratins principer vidare.

Och vidare: Om vi anser att tryckfrihet och yttrandefrihet är viktiga, måste de värnas åt alla håll. Hotet om en begränsning kommer ju framför allt från marknadskrafterna och kommersiella intressen, som leder till en allt starkare koncentration inom press och kulturliv. Jag hoppas att pressutredningens ledamöter med särskild uppmärksamhet följer denna debatt. Jag hoppas att vi alla minns den när vi skall ta ställning till och pröva olika förslag till en demokratisk kulturpolitik.

Riksdagen har den senaste veckan tagit ställning till två reformer, som på ett avgörande sätt förstärker demokratin i det svenska samhället. Jag tänker på lagarna om arbetsmiljön och anställningstryggheten. Jag hoppas att anslutningen till demokratin håller i sig när vi steg för steg skall gå vidare för att reformera arbetslivet och demokratisera vår ekonomi. Det är också ett sätt att markera sin tro på demokratin.

I den demokratiska debatten får vi också räkna med våldsamma

överdrifter, misstänkliggöranden, stundom rena lögner. Det får vi stå ut med och tåla. Men fördens skull får vi inte stå handfallna, flata och urskuldande. Beljugs och förtalas vi, skall osannfärdighetens förespråkare ha svar på tal. Möter vi en människosyn, som betraktar den enskilda människans liv eller död som en taktisk fråga, då skall vi säga ifrån att en avgrund gapar mellan oss och dem som förespråkar en sådan människosyn. Möter vi våldets och nävrättens förespråkare, då skall vi säga att dessa är demokratins fiender, där gives ingen kompromiss.

Detta är också en fråga om en förpliktelse mot demokratin och ett förtroende för demokratin. Låt mig sluta med några ord av Per Albin Hansson, som yttrades vid den tid då fascismen gick härjande fram över Europa:

”Det gäller att skydda vårt land från olyckor som övergått andra länder och folk, att kväva de upplösningens och desperationens krafter som tro att deras tid kommit även hos oss, att trygga fredlig utveckling på lagens grund, att visa den demokratiska styrelsens förmåga att länka folkens öden fram till tryggad försörjning och lagbunden frihet.”

Jag vill upprepa vad jag sade för någon tid sedan: Socialdemokratin kommer även i dagens polariserade värld med dess rop på lag och ordning, med militärjuntor och tortyr, med frälsarläror, terror och motterror att behålla att slåss för reformism och demokrati.

Herr FÄLLDIN (c) kort genmäle:

Herr talman! Statsministerns anförande var värdefullt från många synpunkter. Jag tänker t. ex. på det klara besked han gav om tilläggsdirektiv till massmedieutredningen samt om initiativ och direktiv som skall ge möjlighet att skapa bättre klarhet kring begreppet spioneri, bättre regler om husrannsakan osv.

Jag vill gärna också säga att jag helt godtar statsministerns uppläggning av det fortsatta arbete som försvarsutskottet har förordat.

Försvarsutskottet framhåller i inledningen till sitt betänkande vikten av att gränserna för ordinarie granskningsorgan respekteras, och när utskottet avslutningsvis anser att ett fördjupat studium av de frågor utskottet har berört bör komma till stånd och samtidigt föreslår att sådana överväganden bör beslutas av regeringen, kan utskottet rimligen icke ha avsett någon granskning, eftersom det uppdrar åt regeringen att lägga fast formerna för detta arbete. Utskottets uppgift måste ha varit framåtsyftande. Man måste ha tänkt på den framtida organisationen, insynen, kontrollen osv. Det är en självklarhet att ett organ som får den uppgiften till ledning för sitt arbete måste studera nuvarande förhållanden och den ordning som gällt under några år. Jag delar helt statsministerns uppfattning i den frågan.

Jag vill säga ytterligare några ord om orsaken till att jag ställer mig avvisande till en särskild juristkommission. Herr Bohman framhöll att det var tveksamt om JO har tillräcklig kompetens. Jag har väldigt svårt att se att det skulle finnas någon begränsning i det avseendet. I varje fall har JO inte offentligt gett uttryck åt någon tveksamhet beträffande gränserna för sitt kompetensområde. Jag vill därför inte medverka till att göra något intrång på JO:s kompetensområde.

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Herr Bohman hänvisade till Wennerströmaffären. Jag vill lika klart som herr Bohman säga att jag när det gäller omfattningen av den affären verkligen inte ser någon parallell med den här. I det avseendet är vi överens. Och när herr Bohman inte vill göra den jämförelsen i andra avseenden, så bör han inte göra den i det här avseendet heller. Just genom omfattningen och vidden av Wennerströmaffären fanns det som jag vill kalla det "särskilda skäl", och sådana kan jag inte se i det här fallet.

Dessutom har det tillkommit en omständighet som är värd att komma ihåg, och det är utskottens initiativrätt, samt den omständigheten att konstitutionsutskottet — om det finner anledning därtill — tveklöst kan gå bakåt i tiden utan gränser.

Sedan några ord till herr Hermansson, som anser att försvarsutskottet och — om jag förstod formuleringarna rätt — också vi här i riksdagen borde tacka Bratt och Guillou för vad de har gjort. Jag uppfattade det så att vi också borde tacka dem för att de avslöjat vissa delar av den hemliga underrättelsetjänsten.

Jag tycker att det är dags att herr Hermansson bestämmer sig. Vi har ett värnpliktsförsvar. Om vi inte skall bli tagna med överraskning är det särskilt viktigt — just därför att vi inte har några stående styrkor — att vi har ett gott underrättelseläge. Det räcker inte med vad vi kan få i det avseendet genom öppna källor. Vi måste ha information därutöver, och den verksamheten måste vara hemlig. Men det förhållandet att verksamheten måste vara hemlig sätter inte och får inte sätta den representativa demokratin ur spel. Kontroll och insyn kan fungera inom den representativa demokratis ram.

Därför vill jag ställa följande fråga till herr Hermansson: Medger herr Hermansson att det måste vara så eller vill herr Hermansson medvetet minska vår beredskap och därmed minska värdet av våra försvarsansträngningar?

Herr HELEN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Vi har nu fått en fyllig regeringsdeklaration av den typ jag efterlyste, och det fempunktsprogram som har presenterats förefaller välgörande klart och direkt på sak. Vi får pröva enskildheterna när tilläggsdirektiven till massmedieutredningen och direktiven för den nya utredningen blir kända. Men eftersom jag i den allmänpolitiska debatten efterlyste en sådan behandling i massmedieutredningen och en sådan allmänt medborgerlig prövning, har jag ingen anledning att gå in i polemik på den punkten. Jag noterar också att statsministern klargjorde att det var självklart att förutsättningarna ligger oförändrade för den rättsliga prövning som nu pågår.

Kanske vill jag dock att statsministern på en punkt skulle ytterligare bidra till att röja undan en oklarhet som kan bestå, och det gäller inriktningen av den allmänt medborgerliga granskning som utgjorde femte punkten i programmet. Det angavs att den i huvudsak blir framåtstyftande, och jag tror att det vore värdefullt om det klart sades ut att det självfallet måste vara utredningen helt obetaget att restlöst granska IB-komplexet bakåt, så att man inte nu oberättigat får intrycket att det skulle vara fråga om att vifta bort behovet av att, som

försvarsutskottet skriver i slutraderna av betänkandet, de frågor som utskottet har berört men inte helt hunnit gå igenom blir föremål för ett djupare studium.

Jag tror, herr talman, att de som har funnit hela IB-debatten överdimensionerad och de som till äventyrs tycker att det tas till för stora ord i dag i försvarstalen för demokratin ändå bör vara glada för att vi tar oss tid – mitt i en brännhet materiell situation här i Sverige, som många uppfattar som starkt krisartad och som påverkar människors vardag – att diskutera denna fråga så allvarligt och så genomgående. – Några av ledamöterna ler litet åt benämningen ”brännhet” och tycker att man snarare bör karakterisera situationen som ”svinkall”. Jag tror att de som verkligen lever mitt uppe i denna materiella situation tycker att den förtjänar bägge dessa benämningar, och de upplever den som det enda väsentliga just nu.

Under sådana förhållanden är det viktigt att den svenska riksdagen inte drar sig för att här verkligen ägna tid åt att ordentligt genomlysna förutsättningarna för det folkstyre som under de senaste månaderna har blivit på så avgörande punkter ifrågasatt och vars trovärdighet har blivit föremål för en mycket utpekulerad och delvis helt överdriven kritik.

Herr Palme framförde några tänkvärda ord om diktaturerna i olika delar av världen. Jag tycker att det är naturligt att i en debatt om öppenhet och informationsfrihet i Sverige och i andra länder även påminna om ett låt vara litet men dock färskt exempel på en helt annan syn på informationsfriheten än den som vi har här i vårt land, nämligen beslutet att utestänga Olle Stenholm från hans arbetsplats i Moskva. Det beslutet är mycket avslöjande för värdlandet. Det är tydligt att klyftan allttjämt är lika djup mellan diktaturens sätt att handla i sådana här lägen och demokratiska krav på informationsfrihet som den var tidigare, under Stalinåren. Jag tycker att det är ett påpekande som kan ha sin plats i det här riksdagsprotokollet, där så stort utrymme är ägnat åt den kommunistiska samhällssynen, demonstrerad i en blandning av modern misstänkliggörandeteknik och vad herr Hermansson en gång kallade Stalins geniala lära, vägledande för hela den politiska verksamheten. Nog har Stalins geniala lära hedrats också i dessa senaste dagar, tyvärr även i den svenska debatten.

Herr BOHMAN (m) kort genmäle:

Herr talman! Är statsminister Palme verkligen inte medveten om att beskyllningarna – hur befängda de än må te sig – om att det har funnits vissa sambandslinjer mellan IB och det socialdemokratiska partiet före 1970 har utlöst bekymmer och oro på många ställen i det svenska samhället? Och inser inte herr Palme att den omständigheten att den hemliga underrättelsetjänsten i stor utsträckning har rekryterats med aktivt verksamma socialdemokratiska politiker, människor som har varit starkt bundna av sin politiska verksamhet, kan vara ägnad att ge näring åt sådana antydningar och anklagelser, hur obefogade de än är? Inser han inte att detta är ett faktum och att människorna gör sina antaganden – felaktiga, obefogade, orimliga, men ändå antaganden som utlöser misstro?

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Och är inte statsministern medveten om att det i ett sådant klimat, där misstro uppenbarligen har gjort sig gällande, är värdefullt att få helt klarlagt att misstankarna saknar varje grund? Det måste vara värdefullt ur demokratins synvinkel, ur det svenska rättssamhällets synvinkel, men naturligtvis också för det socialdemokratiska partiet att man visar sig vara beredd att medverka till allt som kan vara ägnat att visa att man inte har någonting att dölja.

Men i det sammanhanget drar herr Palme paralleller mellan dem som tjänstgör i en sådan, den offentliga debatten och den offentliga kontrollen undandragen verksamhet och dem som arbetar i vårt öppna försvar. Han gör gällande att om det kan åberopas som en "besvärande" omständighet att underrättelseverksamheten har varit rekryterad med mycket aktivt engagerade socialdemokrater, då skulle med samma fog försvaret kunna misstänkliggöras därför att det där finns ett stort antal officerare som har moderat uppfattning. Ja, människor har naturligtvis rätt att ha vilken politisk åskådning som helst – det är deras ensak; vi lever i en demokrati. Men vad det nu är fråga om är om aktivt politiskt engagerade människor skall verka inom en organisation som är undandragen öppen kontroll och om inte detta kan leda till att osäkerheten inför sådan verksamhet kan förstärkas. Herr Palme måste ju ha vetskap om att många människor är oroade. Men i stället för att medge detta väljer herr Palme den utvägen – som naturligtvis är den enklaste – att påstå att de, som begär att allt skall till fullo kartläggas och klarläggas och att alla rykten därmed skall dementeras, uteslutande är ute i partitaktiska syften. Det vittnar om hur herr Palme själv ser på politiken. Det är tydligen otänkbart för herr Palme att sådana utredningskrav kan vara helt objektivt grundade på en önskan att få bort alla antydningar, så att vi kan gå vidare. Den tanken tycks inte stå öppen för herr Palme. Samtidigt som herr Palme varit utomordentligt angelägen om att frita sig själv från varje misstanke om partitaktik, pådyvlar han alltså sina motståndare sådana motiv. Han kan inte tänka sig att bakom våra önskemål skulle kunna ligga en strävan att helt enkelt få sanningen fastställd.

Och herr Palme fortsätter med sina insinuationer. Han är ju själv alldeles snövit – det är vi andra som är bovar, skurkar och fula gubbar. Han gör gällande att de moderata kraven skulle bygga på något slags strävan efter att skilja Olof Palme från Tage Erlander. Det är ju helt nonsens. Herr Palme var väl inte en alldeles betydelselös personlighet i kanslihuset före 1970. Och vad som är avgörande för tidpunkten 1970 är att det var då som man skilde IB-verksamheten från den interna säkerhetsverksamheten – säkerhetspolisen.

Sedan sägs moderaterna vara ute efter att "splittra socialdemokraterna". Nej, det har vi aldrig lyckats göra förut, och det kommer vi väl aldrig att göra i fortsättningen heller. Mycket kan vi åstadkomma, men inte lär vi som parti kunna splittra socialdemokraterna. Vad som har splittrat socialdemokraterna, om man skall använda ett sådant här begrepp i de yttersta av dessa dagar, det är i stället den ovisshet och den osäkerhet som har rått om vad som verkligen har skett inom det område som vi diskuterar. Och detta borde utgöra ytterligare ett skäl för att försöka klarlägga vad som har gjorts.

Tror statsminister Palme inte att det är sant som sägs av försvarsutskottets ordförande och herr Virgin, att tiden inte har medgivit utskottet att nysta upp alla de trådar som funnits före 1970, då boskillnaden skedde? Läs utskottsbetänkandet! Därav framgår alldeles klart att utskottet inte har hunnit ägna tillräcklig tid åt den perioden. Då kan det väl inte vara "partitaktik" att begära att den perioden också bör omfattas av utredningen. Och hade de andra ledamöterna i försvarsutskottet gått med på våra krav, vart hade den påstådda partitaktiken då tagit vägen? Den hade ju upplösts i intet. Det måste ju vara en underlig partitaktik som bedrivs på det sättet.

Herr talman! Får jag till sist bara säga att jag alltså delar herr Heléns oro för att den blivande utredningen skall bli enbart framåtsyftande. Nej, den skall titta på allt!

Herr HERMANSSON (vpk) kort genmäle:

Herr talman! De som försöker komma ifrån debatten om informationsbyrån och dess verksamhet genom att tala om någonting annat demonstrerar ju bara ytterligare för svenska folket hur sjuk denna sak är.

De utredningar som statsministern här har talat om och som skall tillsättas eller redan delvis är i arbete, innebär ett framsteg. Det visar att denna debatt har varit nyttig. Då kan man erinra sig vad jag sade i mitt föregående anförande om hur denna debatt kommit till stånd.

Men dessa utredningar anser vi icke vara tillräckliga. Vi anser fortfarande att det behövs en parlamentarisk fempartikommission för en grundlig utredning om IB:s hela verksamhet och vad som förekommit i hela IB-affären. Det förefaller icke som om detta skulle täckas fullständigt av de utredningar som herr Palme här talat om. Om jag har fel på den punkten så får han rätta mig.

När det gäller sambandet mellan kampen för demokrati och socialismen har kommunisterna i Sverige aldrig haft en annan ståndpunkt än att kamp för socialism är kamp för ökade rättigheter åt folket, att varje vidgning av demokratin, av folkets rättigheter, är till folkets och socialismens fördel. Folkflertalet måste självt hävda och försvara sina rättigheter. Men vi tror inte att socialismen kan nås hand i hand med Wallenberg och att vi kommer närmare socialism med åtgärder som stärker kapitalismen eller det herr Palme kallar marknadskrafterna. Vi tror heller inte att terroristlagen, batongkommissionens föreslagna och sedan beslutade åtgärder, lagen om tillfälligt omhändertagande, som redan använts mot grekiska demonstranter, svartlistning av arbetare och häktningar av journalister stärker vare sig kampen för demokratin eller kampen för socialismen. Detta skadar i stället kampen i dessa hänseenden.

Till herr Fälldin, som ställde en fråga till mig, vill jag säga att självfallet måste det finnas saker inom det militära försvaret som är sekretessbelagda. Det är en förutsättning för att det nationella försvaret skall kunna fungera effektivt. Men vi har sett av den debatt som förts under det senaste året hur gränserna för vad som är hemligt och vad som bör öppet diskuteras har ändrats. Det öppna området har vidgats. Försvarsutskottet erkänner ju självt att en öppen offentlig debatt är nödvändig

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

och nyttig, och jag trodde att herr Fälldin instämde i den värderingen.

Vi har alltså i dag en mycket öppnare debatt i dessa frågor än vad vi hade för ett år sedan, och jag tror att detta har varit till stor fördel.

Jag vill rikta en motfråga till herr Fälldin: Ställer sig herr Fälldin bakom den agentverksamhet som förekommit i politiska organisationer, eller vill herr Fälldin uttryckligen ta avstånd från den, eftersom den skadar — enligt min uppfattning — både demokratin och den nationella försvarsviljan?

Herr Bohman beklagade i sitt anförande att auktoritetsbegreppet, som han sade, börjar ifrågasättas. Han menar tydligen att kritiken mot klassamhällets auktoriteter inte är önskvärd. Kritik som riktar sig mot kapitalismens system, mot utsugning och mot nationell och kulturell utarmning kallar herr Bohman med sitt egendomliga språkbruk kritik mot rättssamhället. Mot dessa kritiker måste samhället försvara sig, säger herr Bohman. Men varje gång en samhällsåskådning försvaras genom domstolar eller genom administrativa åtgärder i annan ordning, varje gång en samhällsåskådning försvaras genom insändande av agenter och provokatörer i politiska organisationer bryter man mot den fria debatten, mot yttrandefriheten och mot organisationsfriheten.

Och det är ju detta kritiken gäller i IB-frågan. Kritikerna av informationsbyrån och dess verksamhet har inte kritiserat IB därför att de anser att det finns för mycket demokrati utan därför att de anser att IB:s verksamhet har stridit mot demokratin. De har inte kritiserat IB därför att de är motståndare till öppen debatt, till folklig kontroll, utan därför att de kräver mera folklig kontroll, därför att de kräver mera insyn och makt åt folkflertalet. Detta tror jag att man måste erkänna och ha i bakgrunden när man bedömer hela denna diskussion.

Herr Palme sade att den dömande makten står fri från den politiska och att detta är ett skydd mot politiska processer. Men vad händer då om den dömande makten missbrukas för politiska processer? Hur skall samhället då reagera?

Det är en mycket väsentlig fråga som herr Palme icke har besvarat: Hur har order givits om den infiltration som under många år har förekommit i den fackliga rörelsen? Hur har den över huvud kunnat komma till stånd och vilka bär det politiska ansvaret för att detta har förekommit?

Herr statsministern PALME:

Herr talman! Jag skall svara herr Hermansson om den dömande makten.

Ifall den dömande makten missbrukar sin ställning är det så att dels kan den utsättas för granskning av de organ som vi har, dels kan riksdagen korrigera genom att ändra på lagarna. Detta är fundamentalt i den svenska demokratin.

Jag tycker det bör vara något av ett memento vad som hände när vi förde debatten om medborgerliga fri- och rättigheter. Då sade jag att vi får akta oss, så att vi inte i realiteten överför riksdagens befogenheter till domstolarna, ty därmed får vi en politisering av domstolarna, och det gagnar ingen. Det talet viftades den gången bort. Men när domstolarna

sedan agerar är det så lätt att säga, att här borde de politiska myndigheterna ingripa mot domstolarna. Man svänger sålunda argumenten som det passar i en dagsaktuell debatt och tänker inte på konsekvenserna.

Det är givetvis mycket pinsamt för herr Hermansson, som brukar räkna upp alla möjliga hemskheter i det svenska samhället, att han är tvungen att sväva så ofantligt långt från grundfrågan om kommunismens förhållande till yttrandefriheten. Det finns ju inget kommuniststyrkt land i världen där det råder yttrandefrihet. Det är bara ett enkelt faktum. Men när vi nämner detta enkla och grundläggande faktum säger herr Hermansson att vi talar om något annat. Vi har i 50 år stritt med kommunisterna på denna grundläggande punkt, därför att vi slår vakt om demokratin. Och då talar vi inte om något annat. Vi talar om det som ger liv och vitalitet åt det svenska samhället, och det kommer vi att fortsätta att göra!

Sedan frågade herr Helén hur det var med den utredning som skall tillsättas. Jag vill svara att det är inte en kommission, det är en utredning. Vi behöver inte utstoppa den med annat namn. Det är en utredningskommitté. Vad försvarsutskottet kräver är ett fördjupat studium för framtiden, och det kravet kommer vi att följa i direktiven till utredningen. Men jag har också sagt att ingenting hindrar utredningen att skapa sig den historiska bakgrund utredningen vill ha. Det är ju självklart. Något sådant hinder har ingen kommitté. Jag hoppas att herr Helén är nöjd med det svaret. Det råder ju också fullständig enighet på den punkten mellan centerpartiet, folkpartiet och oss, och detta bedömer jag som utomordentligt väsentligt, viktigt och bra.

Herr Hermanssons angrepp har jag här delvis redan bemött, men det har också kommit angrepp från herr Bohman, vars senaste replik var en enda träta från det första ordet till det sista. Jag kanske kan förklara saken litet enkelt för herr Bohman på följande sätt. I de här journalisternas skrift finns det massor med beskyllningar, flertalet utomordentligt ovederhäftiga, bland dem beskyllningen för ett nära samband mellan det socialdemokratiska partiet och underrättelsetjänsten. Den saken använder man nu på högerhåll på det sättet att man säger i debatten: Det står ju i boken att ett sådant samband förekommer och att ett par av de anställda är socialdemokrater. Man tycker tydligen att uppgiften är så intressant därför att den står i dessa journalisters böcker och skrifter, som man i övrigt utdömer så fullständigt att man kräver en särskild juristkommission för att granska just detta ärende.

Jag har här gjort en jämförelse: Om det en vacker dag står i Gnistan eller Röda Rappet att i försvarsmakten finns flera moderater som har tillgång till hemliga uppgifter i det svenska försvaret och som samarbetar med moderata samlingspartiet, skulle då vi andra, sedan vi konstaterat att personerna i fråga faktiskt är moderater och att de verkligen har tillgång till hemliga uppgifter, stå upp och säga: "Detta är så anmärkningsvärt att vi måste tillsätta en särskild juristkommission"? Det är bara den enkla lilla parallellen jag har dragit.

Herr Bohman har fått rapporter om hur arbetet bedrevs i utskottet. Jag bara konstaterar att herr Bohman har ställt sig vid sidan. Herr

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Bohman har sökt en träta, sökt möjligheter att utsä misstro och oro. Om han gjort det av ädla motiv eller om det är partitaktik uttalade jag mig inte om; jag uttalade bara en undran utan att själv dra någon slutsats. Men det konkreta resultatet är att herr Bohman har ställt sig vid sidan, på samma sätt som herr Hermansson har ställt sig vid sidan.

Jag delar herr Heléns uppfattning att det — trots alla andra bekymmer vi har — är viktigt att vi kan föra en grunddebatt om folkstyrelsens villkor. Det är genom att föra en sådan grunddebatt som vi skall se till att den här diskussionen inte slutar i det förgiftade misstänkliggörandets tecken utan debattmässigt och i fråga om sakliga, konkreta åtgärder leder till en förstärkning av den svenska demokratin.

Under detta anförande övertog herr förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr FÄLLDIN (c) kort genmäle:

Herr talman! Bara några ord till herr Hermansson.

Jag har vid flera tillfällen hävdad att det är viktigt att man lämnar en så öppen redovisning som möjligt i den s. k. IB-affären. Jag har i andra sammanhang också hävdad värdet och nödvändigheten av ett öppet samhälle. Det råder ingen tvekan på den punkten.

Herr Hermansson medger att det måste finnas en hemlig verksamhet, en verksamhet som inte kan vara öppen. Det tycker jag är ett betydelsefullt medgivande. Men om herr Hermansson medger det, anser herr Hermansson då fortfarande att vi skall tacka dessa båda journalister för att de har brutit mot sekretessbestämmelserna? Det kan vara svårt att dra gränsen, och den diskussionen måste vi alltid hålla levande. Men när gränsen är satt, skall vi då enligt herr Hermanssons mening tacka dem som överskrider den? I så fall skulle vi råka verkligen illa ut. Det skulle innebära att vi också skulle tacka statsråden om de bröte mot sekretessbestämmelserna. Det skulle också innebära att vi skulle tacka folk i statsförvaltningen som bröte mot sekretessbestämmelserna. Man kan inte ta så lätt på det.

Herr Hermansson frågade om jag vill ta avstånd från agentverksamhet riktad mot fackföreningsrörelsen. Om det har förekommit agentverksamhet riktad mot fackföreningsrörelsen, så fördömer jag det. Men ingenting tyder på att det förekommit någon agentverksamhet riktad mot fackföreningsrörelsen.

Om en människa är fackföreningsansluten, så kan det inte innebära något hinder för vederbörande att till samhällsorgan lämna uppgifter om sådant som hon anser vara felaktigt och som innebär brott mot bestämmelser, t. ex. på detta område. Om det har skett, blir åtgärden inte felaktig därför att de personer det gäller är fackföreningsanslutna.

Herr HELÉN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Bråkdelen av en sekund var statsministern irriterad för att jag använde ordet medborgarkommission — han sade att man inte skall stoffera ut det nya granskningsorganet med några särskilda namn. Jag skall i fortsättningen vara noga med att kalla det ”den under punkt 5

i statsministerns handlingsprogram aviserade utredningen". Jag skall försöka pränta in detta. En och annan kanske ändå tycker att det är en medborgarkommission.

Jag är självfallet nöjd med det tillägg som statsministern gjorde till sin beskrivning av vad man skall syssla med i den under punkt 5 aviserade utredningen.

Jag har ingenting mer att tillägga, detta får bli sista ordet för i dag.

Herr BOHMAN (m) kort genmäle:

Herr talman! Först vill jag vända mig till herr Hermansson.

Finns det några länder, herr Hermansson, och något statsskick som konsekvent utnyttjar agenter, hemlig polis, fångläger, domstolar och mycket annat för att förtrycka individerna och förkväva demokratin så är det de som står herr Hermansson och hans parti väldigt nära. Men då protesterar inte herr Hermansson och då tiger herr Hermanssons press och smädar icke dem som gör sig skyldiga till övergreppen utan angriper dem som protesterar mot det som sker.

Sedan vänder jag mig åter till herr Palme. Mitt inlägg var "en enda träta", säger han. Denna moraliserande betygsättning känner vi igen. Det är klart att jag inte har samma förmåga som herr Palme att svinga mig upp till de svindlande dialektiska höjder där han brukar befinna sig. Men det får jag ta med jämnmood. Jag har inte försetts med samma naturbegåvning.

Moderaterna har — säger herr Palme — "ställt sig vid sidan". Jag känner igen detta. Det är samma sak som att säga: Ställ in er i ledet, sluta att opponera, sluta att kritisera och sluta att angripa regeringen. Det måste ju vara innebörden. Men nu angriper vi inte regeringen i det här fallet. Vi har faktiskt inte gjort det, herr Palme. Vi har efterlyst besked och begärt klarhet. Att uppfatta krav på klarhet och öppenhet som angrepp på socialdemokraterna eller på herr Palme själv är herr Palmes tolkning och faktiskt inte min. Om herr Palme uppfattar det så är naturligtvis hela vår oppositionspolitik att betrakta som angrepp.

Här är det inte fråga om att "utså misstro". Om man begär en sådan här utredning är det för att undanröja den misstro som redan föreligger.

Vad skulle vi vinna på att misstänkliggöra? Om det blev klarlagt att det inte fanns något som helst skäl till misstro, och våra krav var partipolitiska, då skulle vi själva förlora på det.

Nej, vi är ute efter att få veta sanningen. När utskottet inte hade tid att fördjupa sig i vad som hände före år 1970 då föreligger fortfarande oklarhet. Nu har herr Palme till svar på herr Heléns fråga, men inte på min — jag har kunnat konstatera att det numera finns en viss skillnad i behandlingen av företrädaren för folkpartiet och företrädaren för moderata samlingspartiet — anfört att den blivande utredningen naturligtvis är oförhindrad att bilda sig en uppfattning även om de bakomliggande förhållandena. Det är bara bra. Då har vi i alla fall vunnit något med den här debatten, som annars skulle ha blivit enbart en skendebatt.

Herr HERMANSSON (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Herr Bohman vet nog själv, om han tänker efter, att han far med falska beskyllningar när han påstår att jag och mitt parti brukar

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

vara tysta då det gäller rättsövergrepp i socialistiska stater. Jag har uttalat mig om fallet Solzjenitsyn och även om andra fall. Jag vill här säga att jag betraktar utvisningen i går av Olle Stenholm som ett flagrant övergrepp mot informationsfriheten, som man skarpt måste reagera mot.

Herr Palme gör gällande att han inte talar om något annat, men såvitt jag vet talar vi om informationsbyrå och dess verksamhet. Försvarsutskottets betänkande handlar om detta. Jag tror fortfarande att det är avslöjande om man undviker att tala om ämnet för denna debatt.

Herr Palme vill skryta med att han och hans parti har slagits mot kommunisterna. Visst har ni gjort det. Det kan vi gärna erkänna. Under det andra världskriget använde ni exempelvis transportförbud och arbetsläger mot kommunister. Ni hade ett partiförbud färdigt i skrivbordslådan. Det var enbart krigshändelserna som hindrade att det kom till användning. Inom fackföreningsrörelsen använde ni er av cirkulär 3 och andra åtgärder för att bekämpa kommunisterna. Men ni lyckades inte särskilt bra.

Statsminister Erlander sade år 1948 att han ställde som sin uppgift att göra varje fackförening och varje arbetsplats till slagfält mot kommunisterna. Så visst har ni slagits mot kommunisterna. Det erkänner jag.

Man måste dock ställa frågan: Var det år 1948 som IB började tränga in på arbetsplatserna och använda fackliga förtroendemän som tjallare mot sina arbetskamrater? Vem gav den ordern?

Jag beklagar att herr Fälldin inte ville ta avstånd från en verksamhet av det slag som IB har bedrivit och där man använt sig just av angivare på arbetsplatserna för övervakning av arbetskamrater, som enligt IB var suspekta i det ena eller andra avseendet.

Herr Palme har fel när han vill göra gällande att det var vi som ville ta bort från riksdagen bestämmelserna när det gäller de demokratiska fri- och rättigheterna och att domstolarna skulle få ett avgörande inflytande. Det var ju moderaternas ståndpunkt och inte vår som herr Palme här karakteriserade. Vi ville ha ett starkt grundlagsskydd.

Jag tror inte att denna debatt är pinsam för herr Hermansson, men den kommer att bli alltmer pinsam för regeringen, om man inte företar den grundliga undersökning av IB-affären som vi och ett växande antal svenska medborgare kräver.

Herr statsministern PALME, som meddelat att han i samband med behandlingen av detta ärende ämnade besvara herr *Måbrinks* (vpk) den 16 oktober framställda interpellation, nr 102, om en parlamentarisk delegation för granskning av den militära underrättelsetjänsten, erhöll ordet och anförde:

Herr talman! Med vad jag tidigare har anfört har jag även besvarat en interpellation av herr *Måbrink* om en parlamentarisk delegation för granskning av den militära underrättelsetjänsten. Det har ju av det sagda framgått att om riksdagen bifaller vad försvarsutskottet hemställt i betänkandet nr 25, kommer regeringen att snarast föranstalta om en översyn.

Det kan naturligtvis vara svårt ibland att hålla reda på skillnaderna i moderaternas och vpk:s ställningstaganden. Om det var vi som var ivrigast

eller vilka skillnaderna är i era argument, kan jag inte alltid hålla reda på.

När herr Bohman med sin troskyldigaste min här talar om sitt intresse för klarhet var det en liknande argumentation som man förde från vpk:s sida. Det är riktigt att varje människa har ett mycket stort intresse av klarhet. Men samtidigt vet vi alla att just kravet på klarhet kan användas för att utså misstro och misstänklighöjanden. Det är så att moderaterna och vpk har ställt sig vid sidan genom en, som vi upplever det, manöver av moderaterna. Det är klart att man inte kommer ifrån det genom att svinga sig upp till några dialektiska höjder, eller vad herr Bohman talade om.

Det är riktigt, herr Hermansson, att socialdemokratin slogs mot kommunismen 1948, framför allt slog vi tillbaka kommunismen 1948. Jag vet inte varför herr Hermansson till varje pris skulle ta upp det året, för det måste återkalla minnet av vad den striden verkligen gällde. Den striden, som fördes samtidigt med demokratins krossande i Tjeckoslovakien av den kommunistiska diktaturens lakejer, gällde huruvida Sverige skulle förbli en demokrati och om vi skulle undgå Tjeckoslovariens öde och förbli en demokratisk arbetarrörelse. Det var en grundläggande strid. Den vann socialdemokraterna.

Sedan står herr Hermansson och talar om infiltration i fackföreningarna, om agenter, tjallare och angivare — egentligen kommunistiska klyschor. Vad har det varit fråga om? Det har varit fråga om att det funnits utländska agenter på svenska arbetsplatser, och då har några fackliga förtroendemen på dessa arbetsplatser hållit ett öga på dem. De har inte varit agenter, tjallare och angivare. De har gjort ett arbete i landets, i nationens och i demokratins intresse. Så enkelt är det.

Det är naturligtvis tråkigt att vi måste hålla oss med polis, underrättelsetjänst och allt annat som vi inte upplever som något tilltalande i vårt demokratiska samhälle. Om herr Hermansson talade med sina partivänner runt omkring och bad dem att skicka hit färre agenter, skulle vi kunna dra ned mycket av polisens aktiviteter, så det vore ju en insats.

Men så länge vi lever i en besvärlig värld måste vi försvara vår demokrati. Och då måste vi göra det på ett sätt som inte träder vår demokrati för när utan är utsatt för demokratisk kontroll. Och jag upplever det som väldigt tillfredsställande i dagens debatt, att vi har kunnat nå enighet om att även i det öppna samhället måste vi ha ett skydd. Det skyddet måste stå under demokratisk kontroll. Vi skall utnyttja det här läget icke till att skärpa åtgärderna i Sverige utan till att flytta fram demokratins positioner i Sverige, samtidigt som vi försvarar vårt samhällssystem. Sakligheten och den principiella uppslutningen, också när det gäller formerna för detta, hos den överväldigande delen av ledamöterna i Sveriges riksdag upplever jag som ett utomordentligt positivt resultat av dagens debatt.

Herr ERLANDER (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag fick ordet av herr talmannen därför att herr Hermansson riktade en direkt fråga till mig. Den vill jag gärna besvara. Men med herr talmannens tillstånd vill jag säga några ord om högerens uppträdande i denna fråga. Statsministern har gjort det fullt tillfreds-

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

ställande, och jag skall inte ta upp tiden med att utveckla det närmare. Självfallet har jag ingenting emot att fögderiet under min tid granskas så närgånget som möjligt. Det finns ingenting att dölja. Jag tror tvärtom att min position blir bättre än vad den är för närvarande efter en sådan genomgång. Jag förstod att det var det som var herr Bohmans syftemål. Han framhöll ju gång på gång att det var av hänsyn till det socialdemokratiska partiets intressen som han var så utomordentligt angelägen om att få det här klarlagt. Jag tackar herr Bohman, men hittills har jag klarat mig utan herr Bohmans stöd, och jag hoppades att jag även under min sista riksdagsdag skulle slippa att få det.

Herr Hermansson! Det socialdemokratiska partiets kamp för demokratin har här utvecklats av herr Palme. Han har lyckats föga samman Branting, Per Albin Hansson och mig till en enhet. Har denna diskussion inte haft någon annan betydelse, så har den framlockat den här deklarationen, där det återigen klarlagts att det socialdemokratiska partiet befinner sig i kampställning mot de kommunister som vill infiltrera demokratin och låtsas vara demokrater under det att de tar upp kampen mot demokratin.

Vad jag sade 1948 står jag för. Då förelåg, som herr Palme nyss erinrade om, en situation då världen upprördes av en kommunistisk kupp i Tjeckoslovakien. Vi gick till väga på det sätt som jag föreslog för att ta upp kampen i fackföreningar, på arbetsplatser, överallt för att klarlägga för de svenska arbetarna vad denna strid för demokratin betydde.

När herr Hermansson talar om försyndelser kan han gärna erinra sig att vi förde den kampen med demokratiska medel så gott det gick även under kriget. Sverige var vid en tidpunkt det enda land i Europa där icke kommunisterna var förbjudna. Vi satte en heder i att även demokratins fiender skulle ha en möjlighet att tala. Att det fanns transportförbud beklagade jag, och jag tror att alla de socialdemokratiska ledamöterna i regeringen delade det beklagandet. I den mån vi hade möjligheter att förhindra längre gående åtgärder gjorde vi det.

Herr MÅBRINK (vpk):

Herr talman! Jag tackar för svaret. Det var, som kammarrens ledamöter hörde, enormt långt – hela tre rader.

Det har tagit sju månader för statsministern att prestera detta svar. Det är nämligen så lång tid som förflutit sedan jag ställde min första interpellation till statsministern om IB. Men jag förstår att det måste vara påfrestande för en regeringschef att ställas inför situationen att en mödosamt uppbyggd och för svenska folket hemlig spionorganisation helt plötsligt är avslöjad och demaskerad.

Situationen blev naturligtvis inte lättare för herr Palme då förre försvarsministern Sven Andersson skulle försöka förklara vad som var sanning i alla de anklagelser som riktades mot IB. Han lyckades som bekant inte så bra med detta. I stället framstår han som den person i regeringen som handskas ovarsamt med sanningen.

Det svar som statsministern lämnat och den debatt som varit tolkar jag som så att en kommission skall tillsättas. Denna måste bestå av de fem riksdagspartierna och ytterligare personer från svenska organisationslivet.

Denna kommission skall efter vad jag förstår dels undersöka de anklagelser som riktas mot IB, dels se till att inriktningen av underrättelsetjänstens arbete i fortsättningen står i överensstämmelse med de av riksdagen angivna riktlinjerna för Sveriges säkerhetspolitik, nämligen att "utåt verka för internationell avspänning och fred". Kommissionen måste se till att garantier skapas för att de demokratiska fri- och rättigheter som svenska folket tillkämpat sig inte kränks av att hemliga agenter skickas in i organisationer såsom provokatörer eller snokande i organisationers medlemsregister, bidragsgivartalonger eller andra handlingar.

Jag skall kort redogöra för bakgrunden till vad jag här sagt.

FiB/Kulturfront avslöjade i maj månad detta år en hemlig svensk spioneriorganisation, benämnd IB. Bakom avslöjandet stod journalisterna Guillou och Bratt. IB anklagades för att bedriva en verksamhet stridande mot de fri- och rättigheter som svenska folket tillkämpat sig samt vid sidan om den officiella svenska utrikespolitiken tillämpa en egen utrikespolitik, av allt att döma stridande mot den av riksdagen godkända allians- och neutralitetspolitiken.

Det intressanta var att följa myndigheternas reaktioner när dessa första avslöjanden gjordes. Försvarsministern, som då hette Sven Andersson, och överbefälhavaren påstod helt plötsligt att den här hemliga organisationen visste hela svenska folket om. Men däremot hade en del av försvarsutskottets ledamöter tydligen aldrig hört talas om den.

Nå, detta var ett försök att få bort debatten kring sakfrågorna. De stora tidningarna samt radio och TV var vid detta stadium av IB-debatten hjälpreda åt de ansvariga för IB:s verksamhet. ÖB, försvarsministern och högertidningen Svenska Dagbladet gick t. o. m. så långt i sin debatteknik att de utnyttjade de fördomar om invandrare som tyvärr fortfarande finns bland allmänheten. Guillou har inte svenskt medborgarskap, basunerade herrarna ut. Vad de däremot underlät att tala om var att Guillou är född och uppväxt i Sverige.

Att sedan FiB/Kulturfront var en antiimperialistisk tidning och därmed tillhörande vänstern var ju också en teknik som användes flitigt. Man trodde naturligtvis att detta skulle ha effekt på den svenska allmänheten. Att skrämman med detta gick ju bra på 1940- och 1950-talen; varför skulle det inte gå bra också år 1973? Effekt fick denna metod men inte på det sätt som herrarna räknat med. Detta visar ju hur långt från människorna vissa myndighetspersoner befinner sig.

När Peter Bratts bok "IB ett hot mot demokratin" gavs ut i september riktades nya anklagelser mot IB. Först då vidtog myndigheterna vissa åtgärder. JK fick i uppdrag att pröva tryckfrihetsåtal mot FiB/Kulturfront. Chefsåklagare Robért presenterade en utredning som pågått under sommaren. Denna utredning tillkom efter det att Sven Andersson enträget uppmanat dem som beskyllt IB för oegentligheter att med förtroende lämna bevis eller anklagelser till honom. Håkan Isacson tog fasta på detta och berättade bl. a. om IB:s medverkan vid israeliska agents inbrott på egyptiska ambassaden.

Håkan Isacson reagerade mot Robérts slutsatser i denna utredning. I ett brev till Dagens Nyheter redogör han för hur IB-agenter vid förhör som hållits hos Robért – och där Isacson själv varit närvarande – erkänt

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

att de medverkade när israeliska agenter bröt sig in på egyptiska ambassaden — visserligen var de aldrig inne på ambassaden utan svarade för vakthållningen utanför. Isacson var upprörd över att inte dessa IB-agenter åtalades.

Jag har återopat en tidigare IB-agent och hans uppgifter angående inbrottet på egyptiska ambassaden. Låt mig fortsätta med ytterligare en, Gunnar Ekberg. Klarlagt är att denne agent våren 1969 släppte in personal från IB i FNL-rörelsens lokaler i Göteborg, och vid det tillfället avfotograferades samtliga inbetalningskorts talonger. I början av 1970 tog sig Gunnar Ekberg in i SDS:s lokaler i Kårhuset i Göteborg. Han tog medlemsregistret, som sedan fotograferades på ett hotell av en annan IB-agent.

Jag hävdar att Ekberg av IB skickats in i dessa organisationer för att dels provocera, dels spionera ut dessa organisationer. Men vad som kommit fram är enbart *en* IB-agents verksamhet i Göteborg. Vilken garanti har vi för att inte ytterligare ett antal agenter skickats in med liknande arbetsuppgifter på andra platser än i Göteborg. Jag vill också hävda att denna verksamhet fortsätter även i dag. ÖB har vid två tillfällen sagt: "Det finns människor som lämnar uppgifter fortfarande till oss."

När det gäller svenska agents verksamhet i Mellanöstern och misstanke om spioneri har herr Sven Andersson gjort sig lustig över detta, men han har därefter måst medge att sådant förekommit både mot palestinska rörelser och mot egyptiska hamnanläggningar.

Den 17 maj visade Aftonbladet bilder på Ekberg i ett gerillaläger i Jordanien 1969. Redan den 15 maj hade Ekberg erkänt att han arbetat åt IB, att han varit avlönad av försvarsstaben och att han varit i Mellanöstern ett stort antal gånger för IB:s räkning. Frågan är: Vad hade Ekberg för uppgift i detta gerillaläger? Enligt ÖB var Ekberg där för att "vi måste veta hur läget är där nere för att kunna ordna upp vår egen beredskap". Jag måste fråga: På vilket sätt påverkas vår militära beredskap av ett gerillaläger i Jordanien?

Ekbergs agerande och aktivitet i Palestinarörelsen gick ut på att förordna bombhot och liknande aktioner för att kunna kompromettera dessa antiimperialistiska solidaritetsrörelser. Låt mig ta ett exempel. Från en telegrafstation i Göteborg ringde Ekberg till flygplatsen i Frankfurt am Main och bombhotade ett israeliskt passagerarplan. Vem gav honom dessa uppdrag? Palestinsk front säger att Ekbergs verksamhet inte kan ha ställt till skada genom att avslöja "hemligheter", eftersom hemligheter inte finns i vanligt antiimperialistiskt solidaritetsarbete. Men fortsätter tidningen, "israeliska oppositionsmän har genom hans verksamhet hamnat i den israeliska säkerhetstjänsten Shin Beths register".

Pågår fortfarande i denna organisation infiltrationsverksamhet från IB? Jag ställer frågan mot bakgrund dels av vad ÖB sagt om uppgiftslämnare, dels den razzia som gjordes hemma hos Guillou, där SÄPO-män tog med sig Palestinaorganisationens medlemsregister. Detta register kunde i rimlighetens namn inte ha något med s. k. bevismaterial i IB-affären att göra.

När det gäller anklagelsen om spionage från finskt territorium mot den sovjetiska flygtrafiken anser jag detta klarlagt så långt att båten

grundstött på finskt vatten, att radiomateriel osv. sänkts, att de personer som Isacson angivit stämmer med finska polisens anteckningar. Frågan är om man skall tro på Isacson — som för övrigt var en av de deltagande IB-agenterna vid detta tillfälle — eller någon av IB:s chefer. Jag anser att denna fråga skall utredas ordentligt, vilket inte gjorts hittills.

Ytterligare anklagelser mot IB står fortfarande obesvarade:

1. Har CIA under pågående krig i Indokina fått ta del av hemliga rapporter rörande förhållanden i Vietnam som upprättats av svensk underrättelsetjänst?

2. Har IB under pågående konflikt i Mellanöstern lämnat uppgifter av betydelse för krigföringen till den israeliska underrättelsetjänsten?

3. Har IB till främmande makt utlämnat personuppgifter från SÄPO:s, invandrarverkets och egna register utan kontroll av vilka uppgifter som lämnats ut och om vilka personer?

4. Har IB haft och har IB fortfarande direkta telexförbindelser för daglig kontakt med de tyska och israeliska underrättelsetjänsterna?

Herr talman! De anklagelser som riktas mot IB gäller i första hand politiska frågor och skall också behandlas i de politiska instanserna. Generalerna skall inte tillåtas sopa smutsen under mattan. De skall heller inte tillåtas använda hemligstämpeln med motiveringen "försvarshemligheter". Hur dessa herrar generaler tänker har före detta överbefälhavaren Rapp berättat i en intervju i Aftonbladet den 4 november detta år. Han sade då följande om Vietnamkriget: "USA gjorde rätt när de ingrep i kriget. De ville stoppa kommunismen och hade man skött sig riktigt militärt utan att ha tagit politiska hänsyn hade problemet varit ur världen nu." Rapp var en av cheferna för IB fram till någon gång år 1970.

Den enda godtagbara lösningen är en kommission i vilken ingår de fem riksdagspartierna. Alla de som kräver insyn och slut på hemlighetsmakeriet är inga romantiker eller naiva människor. Vi inser att underrättelseväsen måste finnas. Däremot kräver vi att få klara, entydiga och sanningsenliga besked om principerna för underrättelsetjänstens uppläggning. Vi betackar oss för politiker som lämnar olika besked med en veckas mellanrum.

Vad vi kräver är att underrättelsetjänsten inte i hemlighet används som ett redskap för att med Sverige som operationsbas bistå det ena eller andra av de militära maktblocken. Vad vi kräver är en sådan politisk kontroll av underrättelsetjänsten att den följer neutralitetspolitiken och inte driver en självständig politik och förvandlar sig själv till en stat i staten.

Opinionen är orolig för vad som håller på att hända. Låt mig citera professor Ofstad: "Begränsningar av yttrandefriheten, kontroll av organisationer, spionage på vänstergrupper, det är inte anti-demokratiska tendenser. Det är tvärtom åtgärder för att bevara just det specifikt demokratiska. Vad bråkar Ni om! Det är den som kritiserar sådana åtgärder som är demokratins fiende. Så marknadsförs anti-demokratiska aktioner, väl gömda under demokratins krumelur."

Vi vet att högerpartiet — nära lierat med storfinans och militärapparat — i det här landet har den uppfattning som jag nyss citerat. Det är därför som arbetarrörelsens organisationer, det är därför som kulturarbetare, det

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

*Om en parlamen-
tarisk delegation
för granskning
av den militära
underrättelse-
tjänsten*

är därför som andra folkrörelseorganisationer känner stark oro när regeringen hittills krupit bakom detta parti för att undvika att få till stånd en ordentlig undersökning av IB och underrättelseverksamheten.

Herr tredje vice talmannen VIRGIN (m):

Herr talman! Det finns områden där man måste avstå från en absolut kontroll och ersätta denna med förtroende.

Ett sådant område är den särskilda verksamheten inom försvarsstaben, dvs. den hemliga underrättelsetjänsten. Den är och skall vara ett komplement till övriga metoder att erhålla tillräcklig förvarning i fråga om händelser utomlands som kan vara riktade mot oss eller på annat sätt påverka vår säkerhet. Möjligheten att med visshet kunna räkna med en sådan förvarning är en grundförutsättning för att vi skall kunna basera vår trygghet på ett värnpliktsförsvar. En värnpliktsarmé kräver under alla omständigheter en viss tid för mobilisering och utrustning.

Underrättelsetjänsten måste vara hemlig för att den skall kunna fullgöra sina uppgifter på ett riktigt sätt. Dess organisation, personal och arbetssätt, dess källor av olika slag och resultatet av dess arbete måste skyddas mot insyn från obehöriga.

Jag tror att kollegerna här i kammaren av egen erfarenhet har lärt sig hur svårt det är att skydda hemligheter som delas av många. Detta gäller, tror jag, i särskilt hög grad för oss riksdagsmän. Skall man tolka förhållandet välvilligt, så kan man kanske säga att det beror på att den politiska verksamheten på riksdagsplanet är i sig själv utåtriktad och öppen och skall vara det.

Den hemliga tjänsten ställer stora krav på sin personal. Den påverkar hela deras livssituation, deras familjeliv och umgänge, den tvingar dem att ständigt, även inför sina närmaste, uppträda under falsk etikett. Blir deras sysselsättning avslöjad kan de inte längre användas i sitt arbete — i ofredstider kan det gälla deras liv.

Denna allvarliga bakgrund och dessa speciella förhållanden har åtminstone för mig själv gjort det naturligt att inte eftersträva en detaljerad kunskap om den särskilda verksamhetens interna förhållanden och personal. Jag har inte haft någon svårighet att uppbåda det förtroende som ett sådant avstående måste bygga på. Man kan säkert förutsätta att regeringen på ett tillfredsställande vis övervakar verksamheten, även om jag förstår att också den övervakningen i viss mån måste bygga på förtroende för de enskilda medarbetarna.

Däremot har jag givetvis som ledamot av försvarsutskottet tillsammans med utskottets övriga medlemmar försökt fullgöra den skyldighet som författningsenligt är riksdagens, nämligen att söka bedöma i vilken mån anslagen till den särskilda verksamheten är motiverade av värdet av det resultat som denna ger och rätt avvägda mot kostnaden för andra ändamål inom försvaret. Den bedömningen har inte heller rubbat förtroendet för verksamhetens uppläggning och bedrivande.

Avslöjandena om den särskilda byråns förhållanden — då kallad IB — kom som en chock för många. Förtroendet fick ett grundskott, kanske inte främst därför att verksamheten i sig upplevdes som stötande utan därför att ett par lekmän så lätt hade lyckats forcera den mur som bör

vara byggd för att motstå angrepp från de skickligaste yrkesmän inom andra nationers underrättelseverksamhet.

Det kom också andra element in i bilden, frågan om tryckfriheten, rättssäkerheten och annat som engagerade stora grupper. Jag vill här inte ta upp de aspekterna i annan mån än att jag vill deklarerat att mitt fullständiga förtroende för våra svenska rättsvårdande och rättstillämpande organ på intet sätt har rubbats av vad som har hänt i den här frågan.

Det kvarstod dock en lucka, som inte täcks av dessa myndigheters ansvarsområden, i det komplex av beskyllningar och påståenden som en allt talrikare allmänhet begärde att få belysta och bemötta.

Det blev naturligt att försvarsutskottet utnyttjade sin initiativrätt till att undersöka förhållandena och ge kammaren en rapport. Undersökningarna måste dock avrapporteras i ett betänkande till höstriktsdagen, bl. a. därför att nästa riksdag får ett annat försvarsutskott. Det visade sig ganska snart att materialet var så omfattande att begränsningar måste göras. Det visade sig också ganska snart att beskyllningarna från tidningsartiklarna och från Bratts bok visserligen i många avseenden var överdrivna och missvisande men att de nästan alltid rymde åtminstone en kärna av sanning.

Från de politiska och försvarstekniska synpunkter som försvarsutskottet främst har att anlägga bör intresset enligt min mening koncentrera sig dels på beskyllningarna om samröre mellan den särskilda verksamheten och det socialdemokratiska partiet, dels på frågan om de rutiner som tillämpas i sådana säkerhetsärenden som är av stor betydelse för landet.

I fråga om det påstådda politiska samröret har inga som helst uppgifter framkommit som skulle kunna antyda något otillbörligt. När det gäller detaljer, som i och för sig sannolikt är betydelselösa, står dock uppgift mot uppgift, och vissa perioder har av tidsbrist inte kunnat genomlysas. Enligt min mening bör inte utredningen avbrytas innan en full och otvetydig dementi av beskyllningarna i deras helhet kan ges. Detta är bakgrunden till vårt krav på en fortsatt utredning. Vi stöder oss då på utskottets eget konstaterande av att viss oklarhet kvarstår i fråga om kontakterna mellan byrån och det socialdemokratiska partiet. Skall den få kvarstå?

Jag vill upprepa att inga tecken tyder på att något oförsvarligt ägt rum. Däremot har det uppdagats förhållanden som enligt min mening är olämpliga. Jag har inför utskottet vid flera tillfällen påpekat — och jag vill upprepa det här — att jag anser det vara olämpligt att verksamhet av den här arten bedrivs av personer som är aktivt partipolitiskt engagerade. Jag delar herr Bohmans åsikt på den punkten, som han nyss har framfört här. Jag vill helt kort motivera varför jag anser detta.

Som underlag för det politiska arbetet i riksdagen används främst de sakuppgifter som myndigheter och utredningar tar fram. Detta underlag skall i princip i samma skick och i samma utsträckning stå regering och opposition till buds. Det hör till det politiska spelets regler.

När det gäller hemlig verksamhet — så hemlig att de flesta inte ens vet om att den finns — kan av naturliga skäl inte denna normalregel tillämpas. Men då blir det också en fråga om fair play att inte några

ensidiga partipolitiska kanaler föreligger eller kan misstänkas föreligga. Det är inte en beskyllning för missbruk, när jag mot denna bakgrund vill hävda att aktiv partipolitik icke borde vara förenlig med verksamheten inom den hemliga underrättelsetjänsten.

Den andra fråga som vi menar borde ytterligare utredas är frågan om hur säkerhetsärenden handlägges inom regeringen. Det är av stor vikt att regeringen genom berörd fackminister och statsministern hålles underrättad om frågor som är viktiga för vår säkerhet. De nu aktuella avslöjandena i fråga om underrättelsetjänsten är allvarliga för försvaret, inte minst därigenom att verksamhetens möjlighet att fullgöra sin uppgift upphör eller åtminstone avtar för lång tid framåt. Att döma av uppgifter i tidningarna var åtminstone statsministern inte underrättad om händelserna på ett så tidigt stadium som borde ha varit naturligt. Rutinerna bör därför ytterligare studeras.

Så, herr talman, några ord om handläggningen i utskottet! Det har här talats om krumelurer och fällts nedsättande omdömen om moderaternas handlande där. Jag vill bestämt tillbakavisa beskyllningarna för ett inkorrekt uppträdande från vår sida. Vid det första tillfället, då ett första utkast till betänkande diskuterades i utskottet – fredagen den 30 november – yrkade jag på att utskottet skulle ta med kravet på en fortsatt utredning på de två punkter som jag nyss har berört. Vid nästa tillfälle då utskottet sammanträdde, tisdagen den 4 december, utdelades först vid sammanträdet förslag till slutlig skrivning. Omedelbart efter det att detta hade föredragits och jag hade konstaterat att mina önskemål inte hade tillgodosetts, reste jag på nytt kravet på vidareutredning på de två punkterna. Då detta krav icke av utskottet antogs meddelade jag, att jag ämnade föra det vidare till kammaren i form av ett särskilt yttrande. Herr Petersson i Gäddvik anslöt sig till detta. Det hör till bilden att vi i utskottet arbetade under en stark tidspress.

Det skulle vara intressant att veta i vilka avseenden som skrivna eller oskrivna regler för utskottsarbetet eller gällande praxis har frånträtts. Sakligt sett innehåller vårt särskilda yttrande bara ett understrykande från vår sida av behovet av en fortsatt utredning för att alla beskyllningar skall kunna bli undanröjda. Är detta verkligen så felaktigt och så upprörande? Regeringen tycks inte mena det, eftersom det förefaller att bli en sådan utredning i alla fall.

Här hade jag, herr talman, tänkt sluta, men jag måste tillägga en sak. Statsministern sade nyss med stort eftertryck att beljugs och förtalas vi, skall belackarna ha svar på tal. Ja, visst skall det vara på det sättet – jag instämmer gärna. Statsministern sade också att en moderat medlem av försvarsutskottet mitt under pågående utredning tog sig före att till pressen sprida uppgifter om vad som förekommit i utskottet. Jag vill fråga: Vem var detta? Hur vet herr Palme det? Eller var det bara ett beljugande och ett förtal?

Får statsministern göra vilka beskyllningar som helst utan att bestyrka dem? Och hur skall man då bedöma att herr Palme samtidigt vill framställa det som en fräckhet eller någonting ännu värre, när *vi* begär att *av andra* framställda grava anklagelser skall undersökas så grundligt att de kan avfärdas?

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Herr talman! Vid det här laget är väl alla de fakta, som har förekommit i diskussionen och som utskottet redogjort för i betänkan-
det, redan relaterade, och det är kanske svårt att idissla dem ytterligare.
Behandlingen i dag gäller ju bara IB-affären i den mån den berör själva
försvaret. Tryckfriheten hör inte hit, och det konstitutionella förfarandet
kommer att granskas i konstitutionsutskottet. De rättsvårdande myndig-
heterna har ju hand om dem som blivit häktade i den här frågan och
kommer väl att göra ytterligare undersökningar om vad som kan ha varit
olagligt.

Men hur började det och vad handlar det om? Det började med att en
stackars människa svek sin plikt som tjänsteman och lämnade ut hemliga
uppgifter. Andra utnyttjade hans svaghet till att sprida de mer eller
mindre riktigt uppfattade uppgifter som han hade lämnat. Egendomligt
nog är det enligt herr Hermanssons bedömning en bragd att man har
spritt uppgifterna, och han vill att vi skall tacka de två journalisterna.
Men varför tackar herr Hermansson inte Isacson, den tjänsteman som
svek förtroendet och som började lämna ifrån sig uppgifterna? Är det
skillnad på journalister och andra? Jag tycker att man skulle ha tackat
Isacson om man menade att det var storartat över huvud taget att
hemliga uppgifter lämnades ut.

När dessa frågor kommit upp har speciellt människor som är
intresserade av tryckfriheten sysslat med dem. Men också andra
människor, som inte är involverade i tryckfrihetsfrågorna, har känt sig illa
berörda. Det är särskilt två ting som de funnit clustiga. Det har påståtts
att man i den kritiserade IB-verksamheten hade ett hemligt register på
människor som hade en viss politisk åskådning och att detta register
fanns både hos polisen och hos försvarets särskilda byrå.

Vidare är det naturligtvis mycket skrämmande för många att det i vårt
stillsamma, fredliga land har funnits en främmande spionverksamhet som
planerar våld mot utlänningar som här har funnit en fristad eller
utlänningar som vistas här tillfälligt och kanske planerar aktioner mot
andra länder och att det även finns svenskar inblandade i denna
verksamhet. Detta har skapat en allmän oro.

För mig själv var ingenting av det som vi fick veta i försvarsutskottet
vare sig överraskande eller stötande, utom på en punkt. Det gällde Öst
Ekonomiska Byrån. Det blev en chock för mig — jag visste inte att den
fanns. Jag skall tala om det senare.

Låt mig ta upp de moment i denna debatt som vanligt folk har
reagerat inför. Vi var och tittade på det register som i dag finns hos IB.
Tidigare var ju registren desamma för polisen och IB. Sedan 1969 skiljer
man på registren, och det var alltså det som i dag finns hos IB som vi såg
på.

Många har trott att de stod i IB:s register bara därför att de har burit
ett plakat i en FNL-demonstration eller att de tillhör kfml eller kfml(r).
Och det är lätt för människor att få den uppfattningen av allt som har
skrivits och påståtts. Det har kanske också funnits en lust hos somliga
människor att känna sig förföljda. Här citerades nyss vad en skribent sagt
om detta — man värderar måhända sin revolutionära insats så högt att

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

man tycker att den är värd att bokföras i ett hemligt register.

Låt mig skingra dessa missförstånd efter de iakttagelser jag gjorde. Självfallet kan jag inte säga att jag såg vartenda namn, men så mycket såg jag att politiker på vänsterkanten icke summariskt registreras. Vänsterorienterade människor – t. o. m. sådana som herr Hermansson brukar kalla för avgrundens folk – återfanns inte alls i det här registret.

Det förekommer en annan ängslan som jag har haft kontakt med, och det är ängslan hos många invandrare som tror att de på grund av att de fördrivits från sitt eget land för sina politiska åsikters skull och varit utsatta för polisförföljelser i hemlandet står med i ett register även här i landet – här som de trodde att de hade en fristad och fick verka fritt politiskt. Det får de, och jag kan försäkra dem – det är jag väldigt glad för – att utläningar även på den yttersta vänsterkanten, som jag känner och som nu betraktas som goda svenska medborgare, ingenting har att frukta av detta register; de finns icke med helt enkelt. Det är en särskild glädje för mig att kunna försäkra detta.

Jag tycker det är allvarligt att en del skribenter inte förstår hur ömtåliga många av dessa människor är, hur rädda de med fog är därför att de har sådana upplevelser bakom sig. Det är inte riktigt att inge dem föreställningen att demokratin här i Sverige är på avskrivning och att vi kan frukta ett Grekland och ett Chile. Vissa skribenter fäster sig inte så mycket vid de överdrivna orden, men för invandrare kan ett sådant ord te sig som ett allvarligt hot för framtiden.

I vårt land finns dock fullständig åsiktsfrihet liksom i de andra nordiska länderna. Något liknande finns inte på hela jorden, vågar jag påstå. Warszawapaktsländerna har ingen åsiktsfrihet. Jag hörde t. o. m. en kommunist som häromdagen sade: Det är inte lätt att vara socialist i ett socialistiskt land – det är betydligt enklare här i kapitalistlandet Sverige. Och i flera länder på den europeiska kontinenten finns inget kommunistiskt parti – på somliga ställen är det omöjligt att ha vänsteråsikter. T. o. m. en liberal har svårt att få frihet där.

Om det nu är så, bör man ju vara försiktig och inte sprida uppfattningen att åsiktsfriheten håller på att försvinna. Den har vi och den försvarar vi. Man kan anmärka på organisationen inom försvaret och på dess särskilda byrå utan att påstå att det inte finns åsiktsfrihet i vårt land. Om herr Hermansson hade velat läsa vad som står i försvarsutskottets betänkande skulle han ha funnit att vi bland annat krävt lekmannainflytande inom försvaret. Vi anser att det är konsekvent, när man fått lekmannainflytande inom andra verk och offentlig verksamhet. Vi har också sagt att vi vill bryta den förbindelse som har funnits mellan försvaret, UD och Öst Europeiska Byrån. Vidare anser vi att man bör visa större omsorg vid personval till den särskilda verksamheten.

Vi har sagt att man bör göra en översyn av reglerna, så att inte någon ny misstanke behöver spridas kring IB och försvaret för övrigt.

Det mest remarkabla i dagens situation är kanske ändå att se hur herr Bohman och herr Hermansson har fallit i varandras armar. De ser det socialdemokratiska partiet som den verkliga faran. Även herr Virgin sade alldeles nyss att den socialdemokratiska regeringen är bristfällig och att

det föreligger risk för att man inte följer uppställda regler, möjligen också att man skyggar för insyn. Herr Bohman sade emellertid i sitt andra anförande att han inte stod bakom misstankarna. Det gjorde inte heller herr Virgin — och ännu mindre ordföranden i försvarsutskottet — förrän så där fem minuter i tolv den dag då vi skulle justera betänkandet. Herr Virgin påstår nu att han åtminstone några dagar före det sista sammanträdet lade fram förslag om en juristkommission. Han ville alltså granska regeringen. Men det förslaget var inte så klart formulerat att försvarsutskottets ordförande, som också är moderat och därför måste stå herr Virgin mycket nära, uppfattade det som ett definitivt förslag. Därför kom det heller aldrig med i betänkandet. Enligt min mening ledde herr Petersson i Gäddvik förhandlingarna utomordentligt bra hela tiden. Han slarvade inte bort något förslag eller någon propå om att en sak borde undersökas ytterligare. Vi är helt nöjda med honom. Jag uppfattade det snarast så att utskottsordföranden befann sig i ett tvångsläge, när han instämde i herr Virgins särskilda yttrande. Och jag misstänker att det var herr Peterssons inflytande som gjorde att det inte blev någon reservation som herr Virgin först ville ha det till.

Vårt att notera är för övrigt att varje utskottssammanträde började med att ordföranden sade: Jag betonar att vi nu inte skall gå djupare in i undersökningen av de förhållanden som varit; vi går inte längre tillbaka än till 1969 eller 1970. Den saken framhölls som sagt varje gång. Därför är det överraskande att herr Virgin nu påstår att kravet på en utredning av förhållandena före 1970 hade framförts tidigare. Varje sammanträde började som sagt med den motsatta målsättningen av ordföranden, och den accepterades. Herr Virgin reste ingen invändning. Nej, jag misstänker nästan att det var den lille moderaten herr Björck i Nässjö — han satt vid väggen och var ganska flitig — som var ivrigast att brännmärka det socialdemokratiska partiet och regeringen. Det var kanske han som till slut fick dirigera moderaterna. Jag vet inte. Men faktum är att både vpk och moderaterna var dirigerade av sina fördomar när de fann varandra i kritiken mot socialdemokratien såsom varande den mest brännande punkten.

Vpk har den föreställningen — det har vi också hört här i dag — att om arbetarna vid en industri med hemlig försvarsproduktion motverkar att spioner eller sabotörer utifrån kommer in i industrin, så är detta ojust. En industriarbetare skall tydligen inte ha en positiv inställning till vare sig sitt land eller sitt lands försvar. Och moderaterna har en liknande inställning. De anser att det bara är moderater som över huvud taget kan accepteras inom försvarets ledning. Visserligen sade herr Virgin alldeles nyss att han över huvud taget inte vill ha aktiva politiker med i den verksamhet det här gäller, men när blev det förbjudet att ha en politisk åsikt när man uppehåller ett ämbete av något slag? Det skall väl då inte heller förmenas försvarets folk! Vi har börjat med värnpliktsriksdagar, och där är det sannerligen inte förbjudet att ha politiska åsikter! Varför skulle en man anställd inom försvaret vara tvingad att dölja sin politiska uppfattning? Man har icke irriterats över de politiska uppfattningarna hos officerare tidigare, när de mest — och under vissa tider uteslutande — varit moderater, ibland moderater med mycket långt drivna högersympa-

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

tier; rent fascistiska element har funnits. Det är felaktigt att stämpla försvarets folk. Socialdemokrater bör ha samma rättigheter som andra och icke, som moderaterna anser, vara handikappade när det gäller att leda verksamhet inom försvaret. Vpk och moderaterna har funnit varandra i kritiken av socialdemokrater som försvarar landet mot sabotörer eller deltar i försvarets verksamhet.

En annan sak som nämnts – här berördes den bara i förbigående men den har upptagit en stor del av debatten utanför riksdagen – är påståendet att neutraliteten inte har respekterats av IB-verksamheten. Man menar att den särskilt har riktat sig mot öststaterna. Faktum är att underrättelserna från NATO-länderna är betydligt flera och betydligt mera ingående än underrättelserna från Warszawapaktens länder. Men inte äventyras neutraliteten av detta. Vi har inte samma insyn i Warszawapaktens länder, men det kan man inte klandra vare sig IB eller försvaret för. Hindren är höga för öststatsupplysningar.

Chocken för mig vid försvarsutskottets granskning – och den berodde naturligtvis på att jag inte varit kunnig nog – var Öst Ekonomiska Byrån. Det är en sammanslutning av 21 storföretag – den existerar ekonomiskt genom beställningar från storföretagen – och statliga företag. Den har en ledning i vilken försvaret ingår, den har livliga förbindelser med UD och den har såvitt jag förstår uppgifter av hemlig natur både från försvaret och från UD. Detta finner jag stötande. Det har tett sig stötande för hela utskottet. Utskottet har – tvärtemot vad herr Hermansson påstår – på s. 27 i utskottsbetänkandet begärt att man skall skilja Öst Ekonomiska Byrån från samrådet med försvaret och UD. På den punkten är vi överens.

Herr Hermansson gjorde sig litet löjlig över försvarsutskottet och dess trovärdighet. Det har också varit ett kärt tema utanför riksdagen. Man har menat att de som sitter i den där lilla juntan är så bakom flödet att de ingenting vetat om vad som förekommit inom ramen för den särskilda verksamheten. Det är riktigt, om man med detta menar att vi icke känt de enskilda personerna i den verksamheten. Det är en fullkomligt omöjlig tanke att man för ett riksdagsutskott skulle presentera de personer som måste vara hemliga om de ute i världen skall kunna få uppgifter som man avser att skaffa in. Men vi har vetat på öret – och det har också stämt vid en närmare granskning i efterhand – hur mycket pengar man fått över den statliga budgeten. Vi har också vetat i vilken ordning man redovisat dessa pengar. Det har funnits en särskild revisor, och det har skett enligt ett system som det inte finns något att anmärka på.

En riksdag skriver lagar och beviljar anslag. Men inte följer man upp hur varje tjänsteman inom ett verk sköter sig. Det är inte möjligt för t. ex. justitieutskottet att veta om det finns en person inom fängvärderna som inte sköter sitt arbete, som t. ex. begär en lagstridig handling. Det kan man varken gardera sig mot eller ha skyldighet att observera. Det är precis lika här. Om det finns en opålitlig tjänsteman inom IB, som lämnar ut uppgifter som han lovat att inte lämna ut, kan inte försvarsutskottet lastas för det. Man kan aldrig begära att utskottet skall ha den kunskapen om var och en, inte ens i den öppna verksamheten. Vi har för övrigt inte rätt, som riksdagsmän, att lägga oss i de anställdas förhållanden. Verken

är självständiga och tjänstemännens lämplighet provas inte av riksdagen. I den mån det förekommer olagligheter dömes av de vanliga domstolarna. Vi har inget politiskt domstolsförfarande ens när det gäller människor i den hemliga verksamheten inom försvaret.

Jag har för övrigt i olika sammanhang frågat: När skulle vi i utskottet vara trovärdiga enligt herr Hermanssons eller herr Måbrinks uppfattning? Jo, endast om vi hade herr Hermansson eller herr Måbrink med. När man säger att det socialdemokratiska partiet över huvud taget inte varit trovärdigt under kriget och efterkrigstiden, vill jag bara erinra om att just när vi hade ett besvärligt läge, år 1940, fick det socialdemokratiska partiet den största anslutning som det någonsin fått i ett val. Då tvivlade inte människorna på att vi hade landets bästa för våra ögon, att vi var beredda att försvara både friheten och självständigheten. Varför misstro det socialdemokratiska partiet? Jag tänker närmast på dem som sitter i försvarsutskottet. Tror herr Hermansson verkligen att jag har så starka hämningar att jag inte skulle kritisera lagar, förordningar, myndigheter eller regeringen om jag ansåg att något var skumt? Herr Hermansson kan tvivla på mitt skarpsinne men jag tror inte att han kan tvivla på min uppriktiga reaktion om jag skulle se att man döljer och smusslar med uppgifter som är till skada för vissa människor och som inskränker folks frihet otillbörligt. Man bör behandla de här frågorna hyfsat, inte av hänsyn till enskilda personer i försvarsutskottet eller regeringen utan av hänsyn till vanliga människor.

Jag anser att försvarsutskottets betänkande innehåller utomordentliga ting. Den lista som blivit särskilt kritiserad, om Ekbergs insatser, har vi inte alls kommenterat, och vi anser inte att vi kan göra det heller. Det är polisen som lämnat ut den, och den får stå för deras räkning. Vi tyckte bara, som jag sade tidigare, att hade vi en gång fått den skulle vi inte, i något slags lojalitet mot rikspolisstyrelsen eller mot herr Ekberg, låta bli att redovisa den. Vi hade fått den, och vi redovisade den.

Vi har inte haft möjlighet att se vilka ingripanden som skett mot Ekbergsfallen. Vi har inte heller kunnat kontrollera sanningshalten i dem. Men vi har ingen anledning att betvivla rikspolisstyrelsens uppgifter. Därmed har vi skilt oss från den delen. Det finns möjligheter att få en senare kontroll av detta.

Herr PETERSSON i Gäddvik (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill först tacka fru Eriksson i Stockholm för de vänliga ord hon hade att säga om mig som utskottsordförande.

Hon har också haft synpunkter på arbetsgången i utskottet. För min egen del anser jag att den beskrivning som herr Virgin lämnat är helt korrekt. Det har för övrigt också vice ordföranden bekräftat i en tidningsintervju.

I sammanhanget vill jag erinra om att vid det presidiesammanträde som vi hade på måndagen så anmälde jag att vi moderater ville diskutera formuleringarna på just dessa två avsnitt. Det är något man bör hålla i minnet, ty det kan här uppstå en viss dimbildning om när vi önskat få med dessa synpunkter och varför det blev ett särskilt yttrande.

Jag har tidigare i dag sagt att efter de sista förhören som utskottets

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

sekreterare höll och sedan rapporterade till utskottet — förhören är återgivna i betänkandet på s. 21 — det enligt herr Virgin och mitt bedömande kvarstod en viss oklarhet om kontakterna mellan särskilda byråns personal och det socialdemokratiska partiet. Jag sade också att det inte var anledning tro annat än att en fortsatt utredning skulle skapa full klarhet även i denna del.

Jag måste avslutningsvis också säga, att jag känt det som en skyldighet för mig som utskottsordförande att anmäla den oklarhet som kvarstår efter de förhör som vi har hållit.

Samtidigt har jag också varit starkt medveten om att detta mitt ställningstagande i denna inflammerade fråga kunde tänkas medföra personliga angrepp på mig men också på det parti jag tillhör och representerar.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Virgin menade att det var detaljer som i och för sig är betydelselösa men som man nu ansåg vara värda att ta upp som enda fråga i ett särskilt yttrande. Det gäller vilket samröre som hade funnits mellan IB och det socialdemokratiska partiet. Vi har också redogjort för den saken sedan vi fått kännedom om den. Jag har svårt att se proportionerna i bedömningen. När man inte reagerar hårt för andra ting, så kommer man att hamna i precis samma läge som vpk. Jag kan inte se det skedda som annat än en politisk manöver från båda partierna. Det verkar nästan som om vi är tillbaka i tidigt 50-tal, och det är faktiskt otrevligt.

Jag misstänker inte herr Petersson i Gäddvik för något ojust, men när herr Virgin gör gällande att vi har överträtt gällande praxis i vårt handlande, då anser jag däremot att det tvärtom är han som har överträtt praxis. Inte förrän tio minuter i tolv — klockan tolv skulle han sitta i talmansstolen — formulerade han nämligen sitt krav inte på ett särskilt yttrande utan på en reservation som skulle ta upp dessa ting. I varje fall i försvarsutskottet är det ju praxis att man skriver reservationer i förväg och redovisar dem som alternativ. Nu blev det ett särskilt yttrande, så man behöver inte votera i frågan — det är riktigt — men nog var väl tanken att göra vissa påpekanden i ett särskilt yttrande något som kom på som ett nysande. Det är svårt, herr Virgin, att fria sig från misstanken att det har varit andra som blandat sig i frågorna än de som deltog i hela utskottsbehandlingen.

Herr PETERSSON i Gäddvik (m) kort genmäle:

Herr talman! Fru Eriksson bör väl också komma ihåg den kolossala press som vi hade i arbetet i försvarsutskottet vid avslutningen av detta betänkande. Enligt vad jag kan erinra mig fanns det ingenting färdigskrivet i här diskuterat avsnitt förrän den 30 november. Det utkast som då förelåg fick skrivas om över söndagen, varefter vi tog upp saken på nytt på måndagen och tisdagen. Det fanns inte utrymme för att agera tidigare än då. Jag tycker att fru Eriksson nog bör försöka vara objektiv och också ta hänsyn till den tidspress som vi hade i utskottet.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s) kort genmäle:

Herr talman! Det har jag full förståelse för, och jag riktar inte något klander mot presidiet som drev det hela. Men eftersom herr Petersson berörde vad som hände på söndagen och på måndagen etc., vill jag tillägga att jag för min del gick igenom en del formuleringar och redovisade ett par sidor med förslag till ändringar redan på lördagsmorgonen. De ändringsförslagen tog man hänsyn till. Det fanns alltså redan då möjlighet att få beaktade de ändringar man ville ha gjorda. Det visade sig, som nämnts, inte föreligga några svårigheter att genomföra de ändringar jag föreslog, och de var ändå ganska många. Så nog hade det funnits möjlighet, om man på en väsentlig punkt hade en så avvikande uppfattning att man t. o. m. ansåg den värd en reservation, att åtminstone på lördag morgon eller på söndag eftermiddag antyda det och inte komma tio minuter i tolv, när vi slutade klockan tolv.

Herr WIRMARK (fp):

Herr talman! Statsministern sade i sitt inlägg, att denna debatt är en debatt om hur vi skall försvara demokratin, hur vi skall driva demokratins principer vidare, hur vi skall förankra demokratin hos nya generationer. Det är självklart så, att bland de kritiker som uppträtt finns det personer och grupper som är fiender till vår demokrati och vår rättstradition och som alltså inte har rena syften med sin kritik. Det måste vi ha med i vår bedömning. Det bör också sporra oss att med fortsatt vakthållning om de medborgerliga fri- och rättigheterna slå vakt om vårt öppna samhälle och vår öppna demokrati. De som hävdar att i andra länder och sammanhang dessa friheter är formella och som med beredvillighet accepterar att de friheterna går förlorade för andra länder och folk får minskad trovärdighet som dessa friheters försvarare i vårt eget samhälle.

Men, herr talman, vi är många andra som känner oss oroade därför att anklagelser har gjorts om aktiviteter som skulle strida mot lagar eller mot andan i svensk demokrati eller mot riksdagens beslut — anklagelser som inte har kunnat fullt bemötas eller belysas. Som är oroade därför att ramarna mellan samhällskritik och spioneri i dag ter sig oklara och behöver ges en klarare distinktion. Som är oroade över att den demokratiska insynen och kontrollen över den del av underrättelseverksamheten som vi diskuterar i dag varit otillräcklig. Och som finner att försvarsutskottets betänkande i dag på många punkter egentligen inte lämnar några svar som kan stilla denna oro.

Utskottet betonar på flera ställen att man inte eftersträvat att utröna sanningshalten i gjorda påståenden eller enskilda gärningar. Gjorda påståenden kommer alltså länge än att få stå kvar i debatten utan den genomlysning som, får man hoppas, skulle kunna stilla den mesta kritiken. Den belysning som sker i en bilaga till betänkandet av Gunnar Ekbergs verksamhet skapar t. ex. ingen klarhet utan väcker i stället många nya frågor om inriktning och avgränsning av verksamheten. Hans införskaffande av namnlistor från olika organisationer ter sig onckligen mycket anmärkningsvärt.

En del av dessa problem kommer nu att prövas i fortsatt behandling i riksdagen eller i andra former. Framför allt måste de ordinarie rätts-

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

instanserna i laga ordning fortsätta sin oberoende handläggning av de aspekter av denna affär som kommit under deras bedömning. Man kan givetvis säga, såsom också har sagts i debatten här i dag, att den hittillsvarande diskussionen varit värdefull och att svensk demokrati kommer att gå stärkt ur denna debatt. Det hoppas också säkert de flesta av oss.

Kritiken har medfört, och detta anser jag väsentligt, att det nu — efter den granskning och den belysning som skett i den offentliga debatten — tycks råda stor politisk enighet om att insynen och kontrollen över den militära underrättelseverksamheten måste stärkas. Utskottet har rekommenderat ett fortsatt studium av detta och förordar att sådana åtgärder beslutas av regeringen.

Statsministern har i dag lovat att en utredning skall tillsättas, bestående av både parlamentariker och andra medborgare. Jag hoppas att den granskningen blir grundlig. Utredningen måste mot bakgrund av vad som hänt få full frihet att granska *både* de enskilda handlingar och förhållanden, som stått i centrum för debatten och som hittills inte kunnat belysas på ett rimligt sätt, *och* frågan om hur insynen och kontrollen över den här verksamheten skall organiseras för framtiden. Att här finns alldeles speciella avgränsningsproblem får inte avskräcka oss från att se till att principerna för verksamheten utformas så och att inriktningen av verksamheten i framtiden bestämmas på ett sådant sätt att en parlamentarisk insyn i annan form än genom försvarsutskottet garanteras. För min egen del tror jag att detta är helt nödvändigt för att upprätthålla allmänhetens förtroende för verksamheten.

Ett resultat av debatten är att insikten om att en sådan här underrättelseverksamhet behövs har ökat. Det tycks glädjande nog inte vara många som i dag tvivlar på det, eftersom debatten hittills försvarsutskottets betänkande visar det också — har belyst vilken vikt denna verksamhet har för vårt lands säkerhet. Herr talman! Just därför bör vi se till att den i framtiden sker i former som inte rimligen kan misstänkas, utan tvärtom inger förtroende.

Herr LUNDBERG (s):

Herr talman! När jag lyssnat på den här debatten har jag ställt mig frågan, om man inte skulle kunna stryka bort det partipolitiska kabblet och stanna inför själva grundfrågan, nämligen att — som berörts tidigare — ett land skall med lag styras. Det är angeläget för samtliga agerande parter i detta sammanhang att så handla att berättigad kritik gentemot olika handlingar i vårt samhälle inte skall kunna resas.

Detta är en beklaglig händelse. Men den beklagliga händelsen har visat att Sveriges grundlag icke har följts — man har gjort ganska allvarliga kränkningar samtidigt som Sveriges riksdag, som är både försvarare och tolkare av grundlagen utan andra instanser, på olika sätt har satts åt sidan. Det är en mycket allvarlig situation i detta sammanhang.

Det finns två olika intressenter. Detta ligger bakom diskussionen om IB-affären, i och för sig ganska sorglig. Jag har inte tagit del av den bok som diskuteras, och jag anser den vara ganska ovidkommande. Vi lever i en demokrati, som med samma rätt som försvaret vill skydda sina

intressen och skall skydda dem — det är vi eniga om — och slå vakt om de demokratiska fri- och rättigheterna. Man hamnar där i en konflikt-situation. Även om försvaret och demokratin har lika stort värde i vårt samhälle, är det självklart att den ena parten inte får göra inskränkningar i den andra partens rättigheter.

Jag har följt denna fråga litet grand. När vi i våras diskuterade grundlagen sades många vackra ord. Det var ju den 6 juni, och då blir man alltid högstämd. Jag var nog ofin att yrka avslag på förslaget, därför att jag ansåg att det förslag som efter en drygt 160-årig fred och efter många årtiondens utredningar presenterades oss inte tog upp och preciserade så väsentliga värden som de mänskliga fri- och rättigheterna. Vi skall komma ihåg i sammanhanget att de mänskliga fri- och rättigheterna togs in i lagstiftningen ett år efter det att Sverige hade utsatts för en mycket underlig korruption. Sju riksråd hade avsatts. Fyra personer hade tagit 104 miljoner daler. Efter den rättslöshet som rått under 1600- och 1700-talen krävde man en tryckfrihetsförordning, så att man över huvud taget skulle kunna komma åt korruption, mutor m. m.

Den underliga situationen att riksdagen stiftar lagar men överlämnar åt andra att tolka och tillämpa dem är ohållbar i dagens samhälle. Den har varit ohållbar så länge som vi hävdar demokratins principer. En amerikansk jurist har sagt att formellt är det parlamentet som sköter lagstiftningen medan andra sköter lagens tillämpning men att det ytterst ändå blir rättsväsendet som avgör vad som är rätt. Då är frågan: Skall vi fortsätta med denna ordning, där vi inte har klara linjer?

Ingen kan komma ifrån att den s. k. IB-affären är en tryckfrihetsfråga, dvs. en grundlagsfråga, och då skall grundlagen följas enligt bokstaven och inte tolkas av organ stående utanför riksdagen. Grundlagen skall inte heller kunna brytas genom stadganden i civilrättsliga lagar. Om det skall göras avkall på grundlagen, så är det riksdagen själv som skall ändra den.

Vi har kommit i en för en demokrati allvarlig situation i och med att det uppstått en konflikt mellan den lagstiftande makten och tolkningen av en grundlag. Jag vill erinra om att i högsta domstolen är det praktiskt taget en person som dömer, nämligen revisionssekreteraren. I riksdagen är vi ändå 350 som har möjlighet att göra vår bedömning. I tryckfrihetsmål skall dom avkunnas av en jury bestående av nio ledamöter, och för att domen skall gälla skall minst sex av dem vara eniga om beslutet.

Justitieministern och justitiekanslern skall snabbt och effektivt göra vad de är ålagda. Det är inte andra organ som skall agera. Tolkningar kan man göra i fråga om civillag men inte när det gäller grundlag. Den skall följas, och den skall ändras efter de regler som gäller i sammanhanget. Det här ärendet måste riksdagen själv följa. Man kan tycka om de anklagade eller inte, man kan vilja straffa dem eller inte, men oavsett hur man tycker skall grundlagen följas, och man skall försöka att inte behandla människor olika. Lagen skall gälla lika för alla. Nog borde väl justitiedepartementet och justitiekanslern ha ingripit och utan tidsutdräkt fått till stånd en tryckfrihetsjury som prövat frågan om de anklagade är skyldiga eller ej. Här låter man andra organ handla och göra rättsingripanden mot enskilda människor men jämväl vidta åtgärder som vi ur tryckfrihets- och annan synpunkt måste beklaga och fördöma, ty

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

här har utanförstående organ påtagit sig uppgifter som riksdagen har förbehållit sig själv. Det är en utveckling som jag måste beklaga därför att den visar hur oklart vi tänker i fråga om rättsregler och förfaranden i rättsliga sammanhang.

Lika väl som man kan säga att en journalist eller en författare söker finna material för att skydda försvaret, lika väl kan man säga att en journalist för att skydda demokratin vill försöka tränga in i ett material som kan vara av betydelse när man vill se om demokratin är i fara från något håll.

Vi ser detta bara ur en synpunkt men vi måste ändå förstå att inte minst vår ungdom reagerar inför vad som sker i Chile, vad som skett i Grekland, vad som sker i andra länder, där överhuvudena nyttjar lagen godtyckligt och på ett annat sätt än vad som gäller för vanliga medborgare. Ungdomen har intressen som man måste förstå. Vi tänker kanske inte på det i dag, men vi vet att arbetarrörelsens företrädare vid sekelskiftet fick årslånga straff därför att de ansågs ha uttalat sig kränkande. Då reagerade vi därför att det gällde väsentliga värden för oss ur demokratisk synpunkt. Men då var demokratin icke införd i vårt land, den beslöts år 1918. Och visst är det riktigt som Hjalmar Branting sade på medborgarmötet 1918, att vi vill ingen diktatur. För folkets utslag skall vi alla böja oss. Vi litar till att har vi rätt skall vi segra med övertygelsens vapen. — Ja, visst fanns det övertygelse för demokratin i Chile, visst fanns det övertygelse i Grekland — läser man dess historia imponeras man över hur stark tron på demokratin var. Men i en värld där våldsmedel brukas även i politiska sammanhang är demokratin prisgiven om vi inte i tid bevakar och ser till att dessa värden inte spolieras.

Därför borde JK tillsammans med justitieministern ha ingripit och sagt ifrån å riksdagens vägnar hur detta ärende skulle handläggas så att inte, som nu skett, andra grupper kommit före och satt riksdagens rättigheter ur spel.

Jag har den bestämda uppfattningen att vi inte kan fortsätta att låta ämbetsverk och andra gå in på områden som riksdagen är satt att sköta. Åsiktsfriheten, yttrandefriheten och pressfriheten är så väsentliga värden för en demokrati att man skall akta sig för detta.

Jag skulle, herr talman, i detta fall vilja erinra om Dreyfusaffären, som utspelades under åren omkring sekelskiftet. I en process i Frankrike anklagades Dreyfus för högförräderi, dömdes och sattes i fängelse. Den verkliga förövaren av dådet frikändes av en jury bestående av sju officerare. Krigsministern som också var general, uttalade att domslutet icke fick klandras — det skulle betraktas som att kvälja dom. En sådan kritik skulle uppfattas som riktad mot hela armén och skulle inte tillåtas. Både i parlamentet och av ämbetsmän på de högsta förtroendeposterna utanför parlamentet betecknades Dreyfus som en usel människa. Allmänheten hade förts bakom ljuset i denna process. En författare, Émile Zola, tog dock upp hela denna rättsfråga till diskussion, Dreyfus blev frikänd och den verkliga boven i dramat fängslades. Innan dess hade emellertid även Zola hunnit bli dömd till fängelse för sina skrivelser i frågan. Sedan han frikännts från anklagelserna blev han officiellt hyllad och begravdes efter sin död i Pantheon.

I den nu aktuella situationen förekommer agerande från många underliga människor, och det vore angeläget ur riksdagens synpunkt om de utanför riksdagen agerande parterna, oavsett vad man kan tycka om dem, blir tillsagda att dra sig tillbaks till dess att ärendet blivit prövat enligt grundlagen i vederbörlig ordning. Vi står här inför ett allvarligt spel, och det är alltid lätt att klandra en verksamhet utifrån olika intressen som man menar sig företräda. Det bör därför sägas ifrån att vi nu vill ha den här frågan behandlad på vederbörligt sätt. Samtidigt bör man också se till att de olika parterna behandlas som vanliga medborgare med det skydd som ges i gällande lag.

Men jag tror också att vi är tvingade att vidta åtgärder för att vända den olust som finns i samhället och som skapar misstroende åt olika håll. Det bör riksdagen själv sköta om, men här talas det om att vi skall ha juridiska och andra kommissioner. Med tanke på sakens utveckling skulle jag tro att riksdagen bör sätta till en parlamentarisk kommitté eller utredning, sammansatt av de fem demokratiskt valda riksdagspartierna. Den skall vidarebefordra resultatet av sitt utredningsarbete till riksdagen, och därefter bör riksdagen själv besluta om det hela. Det är orimligt när man här talar om att vi skall ha en juridisk kommission, vi skall ha det ena och det andra. Låt oss följa grundlagens regel att riksdagen själv har att klara det här! Vi behöver inte tänka och handla genom ombud, hur höga juridiska eller andra titlar de än månne ha. Detta är en riksdagens egen angelägenhet.

Jag undrar om vi inte skulle behöva börja föra ner den här diskussionen till en rimligare nivå och säga oss: Nu har vi fått en allvarlig läxa — låt vara liten i förhållande till andra länder — men vi får inte tappa förnuftet och springa i väg och tro att hela Sveriges öden vilar på den här saken! Låt oss följa reglerna, låt riksdagen själv göra prövningen! Då kommer vi inte att göra de felsteg som annars är att riskera.

Jag skulle vilja fråga de politiska partierna, oavsett vilka de är: Vad har det med den här frågan att göra att den och den politikern i det och det partiet har sagt det eller det? Det här är en rättsfråga, som det bör vara angeläget för alla partier att klara gemensamt. Vi skall försöka lösa problemet som sådant och inte använda det till politiska beskyllningar i olika sammanhang. Sveriges riksdag bör kallt och lugnt behandla det hela och se till, att det inte blir en mastodonträttegång, där det rättsliga förfarandet dränker sakfrågan och vi glömmer det yttersta, nämligen att vi skall skydda fosterlandet men också demokratin och principen om likhet inför lag och rätt.

Det här har varit en otrevlig historia att följa med, och det borde ske en tillnyktring. Att riksdagen har satts åt sidan i det här sammanhanget är beklagligt, men vi skall rätta till det själva genom att hävda riksdagen, så att inte jurister och andra gossar skall tro att de kan styra riksdagen. Det är vi som skall se till att lag och rätt skall följas. Och, min själ, riksdagen har anledning att säga det även till regeringen! Justitiedepartementet och JK har nämligen icke handlat på ett sådant sätt som man har rätt att kräva, och de har inte nyttjat de resurser som står till förfogande. De har slentrianmässigt följt med strömmen, och därmed har andra kränkt riksdagens rätt. Det är det jag vill protestera mot; det måste bli en

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

ändring på det här området.

Därför tror jag att vi har fått en tankeställare. Jag var ensam om att yrka avslag på grundlagen, när vi tog den den 6 juni. Nu bör vi ändå ha lärt oss så mycket att den vilande grundlagen inte kan godtas. Den ger icke det skydd och främjar inte den respekt för grundlag som behövs. Ur den synpunkten hoppas jag innerligt att Sveriges riksdag nästa år, då jag själv inte är närvarande här, klart och nyktert skall säga att vi vill ha en grundlag som har grundlags karaktär, syfte och innehåll. Det får inte bli en grundlag som kan tolkas och nyttjas av olika intressen. Det är riksdagen själv som skall vaka över att den ger det skydd som den skall ge.

Jag hoppas att detta skall vara en allvarlig erinran för riksdagen och för svenska folket om att verkligen respektera värden som är grundläggande för en demokrati och för ett land som har satt friheten, jämlikheten och människovärdet i högsätet. Då gäller det att försöka handla så att man inte slår sönder det man vill värna.

Herr BJÖRCK i Nässjö (m):

Herr talman! Fru Eriksson i Stockholm hade i sitt anförande för en liten stund sedan några ord att säga om min roll i försvarsutskottet. Om jag förstod henne rätt, menade hon att jag där hade haft möjlighet att dirigera mina moderata kamrater och på så sätt få fram det särskilda yttrandet. Jag känner mig naturligtvis mycket smickrad över att fru Eriksson vill tillmäta mig en sådan betydelse i detta sammanhang, men jag kan försäkra henne att det är att vida överskatta mitt inflytande inom utskottets moderata grupp.

Statsminister Palme talade en ganska lång stund på förmiddagen. Han var mycket upprörd över att man från moderat håll hade vågat sig på att kräva en undersökning av en del av de anklagelser som hade riktats mot hans parti i den här affären. Jag vill understryka, herr talman, att det var anklagelser som kom från de båda IB-avslöjarna och deras sagesmän.

Statsminister Palme är ju specialist på att vara indignerad och upprörd och spela ut för fullt i sådana här sammanhang. Jag tycker att det är hyckleri. Det fanns en person som under hela våren och hela valrörelsen ägnade sig åt samma sak gång på gång. Det var just statsminister Palme, som försökte misstänkliggöra moderata samlingspartiet för att inte vara demokratiskt pålitligt. Detta var ett genomgående tema i alla anföranden under hela hans valkampanj, medan vi försökte diskutera sakfrågor. Nu står han här i riksdagens talarstol och är upprörd över att någon vågar ifrågasätta att hans eget parti på alla punkter har uppträtt helt perfekt. Mig övertygar hans argumentation sannerligen inte i det här sammanhanget, särskilt inte när jag läser t. ex. hans egna anföranden i denna kammare under våren och hans anföranden under valrörelsen.

I sitt anförande sade statsminister Palme att det var en moderat utskottsledamot som under utredningen hade sänt upp en och annan rökpuff. Han syftade då på en artikel som jag skrivit i Svenska Dagbladet. Vad var det då som stod i den här artiklen? Jag har den här, och det är 16 rader i artikeln som handlar om just detta; de andra avsnitten handlar om hur bra utskottet var på att handlägga frågan. Det står ordagrant —

och jag läser in det i kammarens protokoll, herr talman, till den verkan det hava kan:

”På en punkt har dock IB-affären givit anledning till förvåning. Anklagelserna från Bratt och Guillou att det socialdemokratiska partiet varit involverat i den inrikesverksamhet som tidigare låg på IB måste undersökas noga. Hittills har sådana påståenden kategoriskt förnekats av de berörda. Till dess något annat bevisats får man tro statsminister Palme på hans ord. Just på denna punkt måste en extra noggrann granskning ske, helt enkelt därför att inga misstankar får kvarstå om att ett svenskt politiskt parti spionerat på sina motståndare.”

Jag tycker inte det är orimligt att kräva detta om man deltar i ett utskotts handläggning av en fråga av detta slag -- det kan inte vara särskilt farligt. Statsminister Palmes företrädare herr Erlander sade ju för en stund sedan i kammaren att han minsann inte hade någonting emot just ett sådant förfaringssätt.

Därutöver har jag inte velat gå in i någon polemik eller debatt i den här frågan förrän utskottets betänkande förelåg. Jag har tvärtom tackat nej till både en mängd intervjuer och andra möjligheter att uttala mig i denna fråga.

Man kan bara göra reflexionen hur statsminister Palme skulle ha uppträtt om han hade varit oppositionsledare och sådana här anklagelser förts fram. Jag är, med den kännedom jag har om statsminister Palmes sätt att agera politiskt, övertygad om att han varit den förste att slå till hårt i en sådan här fråga — långt, långt hårdare än vad moderata samlingspartiet har gjort i sitt som jag tycker mycket modesta särskilda yttrande, vars formuleringar jag stöder.

Så några andra ting i detta sammanhang.

Vi har från utskottets sida på en rad punkter kunnat avvisa en del av de anklagelser som framförts sedan IB-avslöjandet ägde rum i våras. Jag tycker det är värdefullt att så kunnat ske, för jag är övertygad om att de båda IB-avslöjarna på vissa punkter tagit grundligt miste och överdrivit, även om det här och var visat sig finnas en kärna av sanning i vad de har sagt. De har i många fall varit ute för att skada och riva ned, och för deras del tror jag inte att omsorgen om den öppna och fria debatten i Sverige har spelat så stor roll som just att kunna komma åt olika grupper och personer i det svenska samhället.

Jag tycker att IB-affären är ett utmärkt exempel på hur lätt hysteri utbreder sig, hur lätt en debatt skenar i väg och får alldeles orimliga proportioner. Kanske hade man till en del kunnat undvika detta. Regeringen och högsta försvarsledningen visste ju, enligt egna uppgifter, sedan en lång tid tillbaka att det här avslöjandet skulle komma. Då tycker jag personligen att det var synd att regeringen inte informerade försvarsutskottets ledamöter om detta i förväg. I så fall skulle en del av de något disparata uttalanden, som naturligtvis gjordes när tidningar och andra massmedia började ringa på kvällen eller på morgonen då avslöjandet kommit, ha kunnat undvikas. Vi hade då fått en helt annan och, tror jag, lugnare debatt i frågan. Nu visste försvarsutskottets ledamöter ingenting om att det här avslöjandet skulle komma. Regeringen visste det emellertid sedan en lång tid tillbaka, enligt egen utsago, men

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

underrättade inte försvarsutskottets ledamöter, vilket jag finner mycket beklagligt.

Ytterligare några kommentarer, herr talman!

Det gäller först och främst påståendet att den svenska underrättelse-tjänsten skulle intressera sig för händelser långt borta i världen. Jag tycker inte att det är så märkligt som herrar Bratt och Guillou och andra utgår från. Det är tvärtom på det sättet att växlingarna i de politiska och säkerhetspolitiska skeendena äger rum väldigt snabbt numera. Vapen och materiel som i dag används på andra sidan jordklotet kan vara avsedda att användas mot oss en gång. Vapnen utprovas helt enkelt långt borta därför att det där finns förutsättningar för detta, men det är inte alls säkert att vi kan undgå verkningarna av sådana vapen. Detsamma gäller taktik, transportkapacitet och mycket, mycket annat. Det är självklart att man då från svensk sida försöker hålla någorlunda ordning och reda på vad som händer och försöker skaffa sig så säkra informationer som möjligt. Jag tycker att Peter Bratts och Jan Guillous kommentarer om detta visar stor okunnighet om den militära verkligheten i dag.

Sedan vill jag också göra en liten kommentar till diskussionen om en öppen eller en hemlig chef för den särskilda underrättelseverksamheten. Jag har väl inte så förfärligt mycket emot att man följer utskottets rekommendation och har en öppen chef, men det är nog att bedra sig själv att tro att vi därmed klarar av alla problem i sammanhanget. En öppen chef kommer nämligen inte att kunna agera på ett tillfredsställande sätt. Han kan inte röra sig obehindrat i Sverige eller i utlandet. Han kommer att skuggas av andra länders underrättelsetjänster och inte minst av en hord av journalister. Det innebär bara att man får tillsätta en souschef som får det verkliga ansvaret för operationen. Kan man göra opinionen glad med ett sådant arrangemang, så inte mig emot. Jag tycker att det är litet av självbedrägeri att sätta tilltro till en sådan lösning.

Någon kanske hävdar att vilken lösning man än väljer så har massmedierna möjligheter att avslöja vederbörande och publicera uppgifter. Det tycker jag är ett litet lättvindigt resonemang. Sådana uppgifter som det här är fråga om skall hållas hemliga. Oavsett om journalister eller andra avslöjar sådana här saker måste detta beivras. Journalister får i det avseendet inte inta någon särställning, även om jag i övrigt är ytterligt mån om — och det är väl alla som arbetar inom ett oppositionsparti — att slå vakt om yttrande- och pressfriheten, så långt detta över huvud taget är möjligt. Men jag anser att vi måste ha särskilda och strikta regler när det gäller rikets säkerhet.

Herr talman! Avslutningsvis vill jag säga att jag ju har fått följa utskottets granskningsarbete, och har den uppfattningen att vi har fått god valuta för det mycket blygsamma belopp vi har satsat på den särskilda verksamheten. Vi har haft stor nytta och glädje av de insamlade uppgifterna. Det som nu har hänt får därför inte innebära att vi vidtar sådana åtgärder att den särskilda underrättelseverksamheten i fortsättningen förlorar en del av sin effektivitet. Tvärtom skall vi se till att den effektiviteten ökas och förbättras och att vi har möjlighet att även framdeles få informationer som är av betydelse för rikets säkerhet.

Herr LÖVENBORG (vpk):

Herr talman! Fru Eriksson i Stockholm tyckte det var märkligt att vi betvivlar försvarsutskottets trovärdighet. Det hade inte blivit någon större trovärdighet, menade hon, om vpk hade varit med i utskottets arbete. Jo, det hade det. De som nu har utrett dessa frågor är representanter för fyra partier, som alla har sin trasa med i byken, men det parti här i riksdagen som representerar vänstern och som har blivit utsatt för registrering och övervakning har inte varit med. Det är givet att detta måste minska trovärdigheten.

Statsminister Palme började sitt första anförande i dag med att göra ett internationellt rundsvep, och det har sitt intresse i denna debatt. Vi lever ju i en tid då reaktionen går till offensiv i olika delar av världen. Därom vittnar utvecklingen i Chile och i Grekland men också på närmare håll. Vårt grannland Danmark har nyss utkämpat ett val, där två politiska pajasfigurer gjorde stora framryckningar genom att spela på missnöjets primitivaste strängar. Många uppfattade de där båda herrarna som politiska clowner. Men klä av dem pajaskostymerna och vi finner den osminkade fascismen, den råa reaktionen. Det är vad som har krupit fram mindre än 30 år efter det att de sista tyska ockupanterna kastades ut ur Danmark! Och många av dem som röstade med Mogens Glistrup och Erhard Jacobsen i Danmark gjorde det med all säkerhet inte därför att de i alla avseenden sympatiserade med de båda herrarnas politiska målsättning, utan de gjorde det som en protest mot den politiska impotensen hos det regerande partiet.

Nu slickar Anker Jørgensen sina sår, och måhända har han redan dragit slutsatsen att man inte slår reaktionen genom att själv bli reaktionär. Man får inte arbetarmassornas förtroende genom att systematiskt sudda ut skillnaden mellan socialdemokratisk och borgerlig politik, men man bäddar för de reaktionära krafternas offensiv.

Det är precis vad som sker också i vårt land. I den politiska feghetens tecken sopade regeringen viktiga principfrågor under mattan i årets valrörelse. Där hamnade frågorna om republiken och kyrkans skiljande från staten, militärfrågan, abortfrågan osv. Och för att göra reaktionen ännu nöjdare och lugnare, bjöds den av regeringen före valet, vid vårriksdagens avslutning, på ett välmatat smörgåsbord. Det var visserligen dukat av Bohmans pojkar och flickor, men det serverades av regeringen. Där fann man terroristlagen, som innebar att ytterligare en del av makten över människors yttrande- och åsiktsfrihet flyttades över till hemlig polis, där fann man lagen om tillfälligt omhändertagande, som vi nyss har sett i funktion, där fann man brottskommissionens förslag, som innebär ännu flera poliser, ännu hårdare tag och ännu mindre mänsklighet i polis-maktens relationer med allmänheten.

Men högerkrafterna blir inte nöjda ens av så väldoftande anrättningar. De vill ha mera, aptiten växer. De kommer inte ens att bli nöjda av ingripandet mot FiB/Kulturfronts redaktion eller häktningen av journalisterna. Men nu sitter de på parkett och njuter när regeringen får ta smällarna av handlingar som ur reaktionär synpunkt är "manna från himlen".

Vi har försvarsutskottets betänkande framför oss. Ingen är väl särskilt

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

överraskad. IB får full välsignelse av de socialdemokratiska och borgerliga ledamöterna, och man radar upp en massa påståenden om sabotage- och mordplaner som svenska medborgare och organisationer skulle vara inblandade i.

Är det verkligen någon som tror på en så klumpig motoffensiv? Kommer man inte att tänka på tjuven som springer och ropar "Ta fast tjuven" för att avvända uppmärksamheten? I de 38 punkterna uppges det att folk har gjort sig skyldiga till så allvarliga saker som mordhot, attentatsförsök, vapensmuggling, kidnapping, innehav av vapen och sprängmedel osv. Om det hade funnits verklighet bakom denna makabra anklagelselista, är det någon som tror att SÄPO då inte skulle ha ingripit och föranstaltat om åtal? När svensk polis är så nitisk i sina ingripanden att folk sätts bakom galler för att de hungerstrejkar under ett träd, hur kan man då förklara att det inte finns ett enda åtal, inte ett enda ingripande att rapportera?

Jo, ett finns. Den flicka man syftar på i bilagens punkt 4 påstås ha blivit varnad för att hon skulle komma att mördas av kamraterna inom Palestinarörelsen. I den punkten heter det:

"Upplysningar har inkommit om planer på att mörda en svensk medborgare under en av dennes resor till Mellersta Östern på grund av misstankar om att vederbörande spionerade mot sin egen organisation. Tack vare källan kunde den hotade informeras i tid av säkerhetsavdelningen. I sammanhanget kan nämnas att vederbörande på grundval av egen erfarenhet från området insåg sin livsfarliga belägenhet."

"Lögn och provokation", säger den in spe mordhotade. Hon har aldrig känt sig mordhotad, det har aldrig gjorts något försök i den riktningen, och hon lever i högönskelig välmåga. Så ligger det alltså till med ett fall, där man konkret har kunnat identifiera personen och kontrollera sanningshalten i uppgifterna.

Lilla Katja Alheden — så hette den flicka som enligt SÄPO skulle mördas av sina kamrater — torde däremot vara inne på sanningens område när hon nämner ordet "provokation". Allt tyder nämligen på att man gjorde ett grundligt provokationsförsök i akt och mening att skapa misstro inom Palestinarörelsen eller som en förberedelse för något ännu allvarligare.

Provokationens metodik är ingenting nytt och okänt i kampen att söka kompromettera vänsterkrafterna i vårt land — den har använts tidigare framför allt i kampen mot vårt parti. Snokandet, registrerandet, trakasserierna och de klumpiga provokationerna har präglat agerandet. Under krigstiden var det våra tidningar som utsattes för razzior, det var vårt folk och andra progressiva som spärrades in i läger medan det var i det närmaste fritt fram för nazistsympatiserande.

Det finns en röd tråd i allt detta. Den har vävts in av reaktionärer men vårdats av regeringen som troget har följt den. Provokationernas metodik bildar ett framträdande mönster i denna väv. Jag ber att få erinra om att det inte är mer än 20 år sedan Enbomsprovokationen spelades upp. Då gällde det att skapa det psykologiska trycket för att Sverige skulle kunna fösas in i Atlantpakten. Ritningarna lades upp för att kompromettera det kommunistiska partiet. McCarthys USA hade sin Rosenbergaffär. Sverige

skulle inte vara sämre och därför blev 1952 spionhysterins år.

Den gången var det vanliga arbetare som kastades i fängelse på grundval av en mytomans fantastiska historier, som avslöjades den ena efter den andra. Nu ler svenska folket åt den dåligt underbyggda listan över vad svenska vänstergrupper och medborgare skulle ha gjort sig skyldiga till. Men 1952 då log ingen. Då var atmosfären förgiftad och hela den svenska pressen och massmedia ett enda rasande hatfyllt vrål mot de proletärer som satt häktade och mot det kommunistiska partiet. Också tidningar som nu går till attack mot IB-skandalens ansvariga, tävlade den gången om att ta heder och ära inte bara av de anklagade utan också av deras familjer. Man häpnar, när man så här 20 år efteråt läser gamla tidningar, över råheten och hänsynslösheten i den smutskastningen. Nu lär det inte finnas många som tar anklagelselistan med de 38 punkterna på allvar. Men 1952 presenterades ännu mer otroliga historier som kalla fakta. Enbom, det var mannen som hade fört atomklyvningens hemlighet från USA till Sovjet. Han och andra medborgare skulle ha rövat bort en finsk medborgare och fört honom till Sovjet för arkebusering. Den kommunistiska ligan hade färdiga planer för att med 200 man storma och inta Bodens fästning, ja, man hade utforskat och sålt större delen av det svenska försvaret till ryssarna. Enboms målet vimlade av sådana komiska och makabra detaljer utan annan grund än en sjuklig provokatörs historier. På den grunden byggde man upp en förräderiprocess och stal framtiden från oförvitliga arbetare.

Jag skall inte dröja längre vid detaljerna i den provokationen utan bara säga att lika litet som man kan komma ifrån en grundlig prövning av anklagelserna i IB-affären, lika litet kommer man att undslippa en ny prövning av efterkrigstidens grövsta justitiemord som så hårt drabbade människor som inte begått något annat brott än att de varit medlemmar i vårt parti och utvalts till slagpåsar i en politisk rättegång.

Nu förbereds resningsansökan i Enboms målet. Den sköts av advokat Henning Sjöström och kommer att lämnas in i början av nästa år. Då finns möjligheten att rentvå de smutskastade. Att ersätta Fingal Larsson, som nu heter Lennelind, och Gjersvold för allt det som slogs sönder är omöjligt. Men man kan genom en ny rättslig prövning i en annan atmosfär riva sönder det bräckliga nätverk av lögnar som hela processen byggde på. I händerna på vissa kretsar kommer sanningen att bränna som glödande järn, men för de ansvariga borde den svedan vara lättare att uthärda än vetskapen om att leva med en lögn.

Jag förmodar att någon nu förbereder sig för att säga att det här inte hör hit och att det inte har någonting att göra med försvarsutskottets betänkande nr 25. Men jag kommer att bestrida den bedömningen därför att det går en röd tråd från Enbomsprovokationen 1952 till dagens IB-affär som också har inneburit att människor spärras in. Det är fler än jag som ser sambandet, däribland många oroliga socialdemokrater.

En av dessa socialdemokrater, Nordal Åkerman, skriver i en artikel i DN den 4 december bl. a. följande:

”Emellertid, den djupa oron hos allmänheten – såsom den kommer till uttryck i brev, insändare, samtal man och man emellan, resolutioner från föreningar och arbetarkommuner – vore obegriplig om den

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

uteslutande gällde IB-affären. Dels måste den ha att göra med frågan hur vi här i landet inrättat oss i det militära maktspelet. Dels måste den ses mot bakgrund av tidigare 'affärer' av liknande slag. För människor är inte historielösa, de har många minnen, många onda minnen. Vi vet nu hur i grunden lurade vi blev i Catalinaaffären, i Enbomaffären, hur litet vi visste om Sveriges deltagande i USA:s ekonomiska krigföring mot Sovjet, hur alldeles okunniga vi var om svenska militärers samarbete med Nato och hur man tillät att svenskt lufttrum kränktes för att möjliggöra rätlinjiga inflygningsbanor för amerikanskt spion- och bombflyg."

Nordal Åkerman noterar att förändringar har skett i det svenska samhället under de år som gått sedan det kalla krigets period. Han skriver vidare: "Just därför vill vi inte ännu en gång se reflexerna från det gamla riket, inte återigen se statsråd och förtroendevalda i falsk lojalitet försvara ämbetsmän som fört dem bakom ljuset."

Men det är just vad som sker. Försvarsutskottets betänkande är ett uttryck för denna falska lojalitet. Eller hur skall man annars förstå att hela försvarsutskottet från moderaten Per Petersson till socialdemokraten Bengt Gustavsson är så rörande eniga, så ambitiösa för att lägga svampen på? Att Petersson och Virgin av partitaktiska skäl har lämnat in ett särskilt yttrande ändrar inte bilden av ett utskott i vilket man omfamnar varandra i självgod förträfflighet.

Även efter läsningen av betänkandet kvarstår det många frågetecken. Till 90 procent består betänkandet av skäligen ointressanta redan kända uppgifter, men man skyller på brådska och tidsbrist. Det tillbakavisas att den hemliga underrättelsetjänsten har infiltrerat svenska organisationer, trots att det är ett faktum att man från det hållet fotograferat medlemsregister bl. a. i Göteborg.

Nu säger man att åsiktsregistreringen har upphört, den åsiktsregistrering som man alltid har förnekat att den funnits till. Är det inte ganska märkligt?

Det finns emellertid vissa intressanta klarlägganden i utskottets betänkande. Dit hör bl. a. uppgifterna om Ingvar Paues' verksamhet. Det bekräftar vad bl. a. många arbetare i mitt län har misstänkt, nämligen att de utsatts för övervakning och registrering på grund av sina politiska åsikter. Paues' uppgift var att kartlägga industrier och skaffa fram tjallare som kunde lämna upplysningar om sina arbetskamreter och om anställda som kunde anses opålitliga. Han tog inte bara kontakt med fackligt anslutna vid företagen utan också med andra personer som hade god kännedom om förhållandena i den aktuella trakten. Nu vet inte Paues, uppger han, vad som hände med de upplysningar som lämnades. Jag tycker inte man behöver ha någon större fantasi för att föreställa sig detta. Upplysningarna hamnade i registren för radikalt, socialistiskt tänkande arbetare.

Jag vill inte påstå att det här förvånar. Medan reaktionära officerare, atlantpaktens anhängare osv. fritt har haft sin verksamhet vid uppförandet av försvarets anläggningar, har radikala arbetare inte befunnits värdiga att kärra cement vid det enklaste försvarsarbete. Jag vågar sätta min hals på att ingen av dem som Paues registrerade står att finna på den politiska högerkanten. Vår hemliga polis har alltsedan 1940-talets dagar varit

utrustad med en skygglapp för det högra ögat. Den har alltid sett fienden komma från öst, och spionerna har man jagat inom den politiska vänstern, inom den radikala delen av arbetarrörelsen.

Mot den bakgrunden och med vetskap om Paues' särskilda verksamhet har jag inte anledning att betvivla uppgifter som jag fick under gruvstrejken av gruvarbetare om okända ansikten som ibland visade ett alldeles speciellt intresse för de strejkandes göranden och låtanden.

Den moderata brasklappen i det sammanhanget är inte värd mer än papperet som den är skriven på. Vi i vpk står inte alls på samma linje som de moderata, det vill jag säga till fru Eriksson i Stockholm. Från den moderata sidan tar man nu chansen att försöka ge socialdemokratin ett tjuvnyp, men högern har väl aldrig reagerat mot registrering av radikala arbetare — för det är ju det som det handlar om. Ni har tvärtom varit pådrivande när det har gällt övergrepp mot socialistiskt tänkande människor. Från högern har man applåderat varje åtgärd mot vänsterkrafterna, t. o. m. när kommunister stoppades in i läger under kriget. Den hastigt påkomna rättslidelsen tycker jag är ett ganska genomskinligt falskspel.

Försvarsutskottet har granskat IB-affärer, och man kunde ägna några sekunder åt ordet affärer för det handlar ju också om pengar. Inte heller på det området har utskottet några anmärkningar. Och hur skulle utskottet kunna ha det? Utskottet har inte kunnat göra någon verklig granskning. Räkenskaperna är ju förstörda. Det handlar alltså i mycket hög grad om from tro och förtröstan.

Men detta är självklart inte det allvarligaste i sammanhanget. Det handlar om större värden än pengar. Det handlar om försvaret av tryckfriheten, men det handlar också om att vi har en stat i staten som bedriver en egen utrikespolitik som strider mot vår officiellt proklamerade neutralitetslinje. Försvarsutskottets betänkande lugnar ingen på den punkten.

Det är groteskt när svenska statsorgan betalda med Medelsvenssons skattepengar låter sina agenter medverka vid inbrott på utländska ambassader, lejer sjökaptener för att spionera i arabiska hamnar osv. Att man har dåliga spioner till sitt förfogande ursäktar ingenting, inte ens att de sköter sitt spioneriuppdrag mot Sovjetunionen så dåligt att den finska polisen måste rycka ut och ta hand om IB-agenter som höll på att gå en sorglig hädanfärd till mötes i den finska skärgården.

Nu sitter alltså två journalister fängslade som spioner för att de har avslöjat sanningar som man från ansvarigt håll i det längsta försökte förneka. Inte bara regeringen utan också försvarsutskottets ledamöter var liksom fallna från skyarna när avslöjandet kom. Man visste inte ens om att det fanns någon IB, påstods det.

Nu har alltså etablissemet tagit sin hämnd. Men det handlar inte bara om två journalister. Det handlar också om att chefsåklagare Roberts tolkning av lagen innebär att ingen tidning längre kan garantera uppgiftslämnarnas anonymitetsskydd. Häktningen av Bratt och Guillou ter sig också synnerligen egendomlig mot bakgrund av regeringsformen 86 § som klargör att det är varje svensk mans rättighet att utan några hinder av den offentliga makten utgiva skrifter utan att straffas därför

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

om innehållet inte strider mot tydlig lag. Det finns all anledning att bestrida att FiB/Kulturfronts avslöjanden strider mot någon tydlig lag, möjligen mot de gummiparagrafer som tycks kunna användas hur som helst.

Nu har försvarsutskottet självfallet inte sysslat med att utreda förhållandet mellan tryckfrihetsförordningen och brottsbalken, men det är ju en annan allvarlig fråga i sammanhanget som måste redas ut. Utskottet har med detta betänkande avgivit sitt omdöme, och detta omdöme är "Med beröm godkänt". Trots allt känner utskottet tydligen en viss osäkerhet, och det har i debatten också framkommit att man anser en annan typ av granskning vara önskvärd. Men det räcker inte utan man måste också tänka sig andra former för insyn och kontroll.

Det är klart att det varit enklast och lugnast att låta försvarsutskottet utreda IB-affären. Men den granskningen är ju så ytlig, att ingen på allvar kan tro att man efter detta kan gå vidare som om ingenting hänt och det kommer man heller inte att göra. Men kravet på en genomgripande parlamentarisk utredning och demokratisk kontroll står fast. Regeringen bör tveklöst gå vidare på den vägen, för annars bäddar man för en folkstorm som gör att den nuvarande starka opinionen kommer att kännas som en mild västanfläkt.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s) kort genmäle:

Herr talman! Fronten Lövenborg—Björck i Nässjö höll liksom fronten Hermansson—Bohman. I fråga om en punkt var de helt överens, nämligen om att rikta alla sina angrepp mot det socialdemokratiska partiet och den socialdemokratiska regeringen. Det kanske ändå vore bäst om herr Lövenborg något stämde ner tonen och inte hånar det egna landet därför att detta inte har samma storartade spionverksamhet och spioneriapparat som man har i en annan stat ganska nära oss.

Herr Lövenborg är säker på att det föraktliga försvarsutskottet ingenting begriper och bara tar ytligt på uppgiften. De haranger som herr Lövenborg själv drog — hans historier var ju gamla och vi känner igen dem — ingår i den läxa han dragit både under valrörelsen och på andra möten åren igenom. Vi kom inte på några sådana skandaler, och herr Lövenborg tycks vara ledsen över det. Men det är inte vi. Tvärtom var det tillfredsställande att inte finna allt det som fantasifulla journalister hade påstått.

Det var intressant att höra att även herr Lövenborg överger den verkliga uppgiftslämnaren Isacson medan han befattar sig med två överklassynglingar och citerar ytterligare en. Det är de proletärer som vpk nu för tiden tyr sig till.

Herr Björck i Nässjö hade också sin lilla fortsättningsroman. Men herr Björck var mycket djärvare än herr Bohman. Herr Bohman sade att han själv inte stod bakom misstron mot det socialdemokratiska partiet, och herr Virgin betecknade det avsnittet som detaljer, som i och för sig är betydelselösa.

Men herr Björck sade rent ut att han inte var övertygad om partiets oskuld. Någonting sådant har han ju också sagt till en tidning. Kanske min förmodan inte var så felaktig om att herr Björck haft ett inflytande

på det djärva avhopp som moderaterna gjorde 10 minuter i 12. Det kanske inte beror på att herr Björck är så betydelsefull, men det ungdomliga initiativet inspirerade kanske och verkade i sista momangen. I varje fall tycks han nu vara den som hyser den största misstron mot det socialdemokratiska partiet. I viss mån förklarade han detta som en hämnd mot statsminister Palme, som under valrörelsen inte visat tillbörlig respekt för moderaterna.

När herr Lövenborg säger att vi i försvarsutskottet inte sett djupare på frågan, skulle jag vilja fråga: Vad vet herr Lövenborg om detta?

Herr LÖVENBORG (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Ja, det kan fru Eriksson fråga. Vad vet Lövenborg om detta? Kommunisterna fick ju inte vara med att granska, varför svaret är ganska självklart.

Jag finner att fru Eriksson i Stockholm lyckats lika dåligt med kopplingen mellan oss och moderaterna också i sitt andra anförande. Det enda som finns att säga är att vi båda kritiserat regeringen, men vi har gjort det från helt motsatta utgångspunkter.

Vi har i vår kritik i mycket hög grad riktat oss mot regeringen i denna fråga. Men vi har inte som moderaterna gjort detta av partitaktiska skäl, utan vi har gjort det därför att vi delar en bred folkmajoritets mening och oro över att vi har en underrättelsetjänst, som uppenbarligen är en stat i staten, som har en reaktionär inriktning och som agerar så att den förstör tilltron till svensk neutralitetspolitik både i det svenska folkets och i andra folks ögon. Det är regeringen som råkar i skottgluggen. Detta är naturligt, för det är regeringen som bär ansvaret, oavsett om underrättelsetjänsten i väsentliga frågor har agerat utan regeringens vetskap, dvs. fört regeringen bakom ljuset. Jag är inte främmande för tanken att generaler och reaktionära krafter drivit sitt eget lilla spel.

Men då kommer man också in på den socialdemokratiska politikens svaghet rent generellt och överallt i maktpyramiden: man tillåter att borgerligt reaktionära krafter innehar kommandoposterna. Där blåser ingen förändringens vind. Gå igenom officersrullorna i detta land, och vi kommer att finna att de helt och hållet domineras av människor med en borgerligt reaktionär grundsyn. Hur kan man då få ett demokratiskt försvar? Detsamma gäller underrättelsetjänsten.

Man kan vara övertygad om att en överväldigande majoritet av IB:s och SÄPO:s folk är antisocialistiska, att de har en borgerlig grundsyn och betraktar USA som den västerländska demokratins försvarare samt att de är fientligt inställda till socialistiska länder. Man blir säkert inte diskvalificerad för arbete hos IB om man är moderat eller folkpartist. Men man torde vara helt chanslös om man befinner sig på den politiska vänsterkanten.

Under detta anförande övertog herr talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Fru ERIKSSON i Stockholm (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Lövenborg erkände att han inte visste någonting om försvarsutskottets granskning, och då är det ju ganska pretentiöst av

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

honom att påstå att han vet mer än alla andra vad som har skett. Även den här gången hade herr Lövenborg bort stämma ned tonen. Han talar om en bred folkmajoritets mening bakom kommunisternas inställning och han äberopar sig på "arbetarinnassorna". Det är talesätt som vi känner igen, men kommunisterna har inte mer än 5 procent av befolkningen bakom sig och folkets mening om IB-affären tror jag inte sammanfaller med kommunisternas.

Herr Lövenborg säger också att det inom försvaret finns moderater i stor utsträckning. Det är jag övertygad om, och det var därför jag bad herr Virgin att inte vara så upprörd över om det även fanns några socialdemokrater. Herr Lövenborg anser att även socialdemokrater är olämpliga som försvarstjänstemän och i den hemliga underrättelseverksamheten. Är kommunister trovärdiga i försvarsutskottet och inom det svenska försvaret? Det vore intressant att få höra hans mening om det. Jag tror inte att en folkmajoritet anser detta.

Herr LÖVENBORG (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Utskottet har självt erkänt att man inte har kunnat tränga in i alla detaljer. Man har skylt på bristande tid. Vi kommunister har inte ens fått chansen att vara med i utskottet för att söka sätta oss in i alla detaljer i denna IB-affär. Men i bedömningen av den går det en avrund inte bara mellan mig och fru Eriksson utan också mellan fru Eriksson och en stor del av hennes egna partikamrater. Många av dessa känner oro, olust och vrede inför de avslöjanden som har gjorts. Men fru Eriksson känner ingenting annat än lojalitet mot de ansvariga. Det väger tyngre än övergrepp och hot mot tryckfriheten.

Herr talmannen anmälde att fru Eriksson i Stockholm anhållit att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt till ytterligare replik.

Herr GUSTAVSSON i Nässjö (s):

Herr talman! Under debatten har det vid något tillfälle antytts att det skulle vara ett ganska nymornat intresse att kräva insyn och kontroll när det gäller försvaret och den särskilda verksamheten där. De borgerliga ledamöterna i försvarsutskottet får väl tala för sig själva på den här punkten. Men för socialdemokraterna i utskottet är detta definitivt inte ett nytt intresseområde. Vi har alltid sett insyns- och kontrollfrågorna som en mycket väsentlig aspekt när det gäller försvaret över huvud taget. Det var också det som var orsaken till att några socialdemokrater i januari månad, dvs. långt innan IB-affären blev aktuell i den allmänna debatten, i en motion krävde en utredning om lekmannastyrelse vid militärstaberna. Man kan nog säga att dagens debatt ytterligare understryker vikten av de krav som framfördes i motionen. Det är naturligtvis inte heller någon tvekan om att ett inrättande av lekmannastyrelse och ett folkligt inflytande över försvaret vore ett stort steg framåt. Inrättandet av en lekmannastyrelse utesluter naturligtvis inte möjligheten av andra former för insyn och kontroll. Tvärtom kan dessa utgöra nödvändiga och viktiga komplement.

Jag vill påstå att ett brett folklager står bakom våra krav och

synpunkter i den här frågan. Såväl LO som TCO har i remissvar till utskottet ställt sig bakom de krav som framförs i motionen. Debatten i tidningar, vid möten inom exempelvis arbetarrörelsen och i andra sammanhang ger i långa stycken uttryck för en mycket bestämd vilja att nå fram till en ökad insyn och kontroll. Jag är dessutom övertygad om att detta också vore av värde för försvaret självt och för verksamheten vid den särskilda byrån. Dels handlar det — vilket flera talare givit uttryck för — om förtroende och tilltro, dels handlar det om att ytterligare integrera det militära försvaret med samhället i övrigt. Det får inte vara någonting som står vid sidan av skeendet i andra delar av samhället.

Till slut, herr talman! Eftersom vi har valt att föra en alliansfri politik kan vi inte falla tillbaka på maktblocken vad gäller information om vad som händer i omvärlden. Vår egen säkerhet är bl. a. beroende av de informationer, som vi själva kan ta in från omvärlden. Därför är också de flesta överens om att vi måste acceptera en svensk underrättelsetjänst. Men man är inte beredd att acceptera den utan villkor, och det är naturligt. Just ur den synpunkten är kontroll- och insynsmöjligheterna från samhället i övrigt någonting viktigt för mycket breda medborgargrupper i vårt land när det gäller att skapa tillit för denna verksamhet. Därför är jag också övertygad om att den föreslagna utredningen om den framtida verksamheten speciellt noga kommer att beakta dessa aspekter. Just därför att det är ett så fast förankrat folkligt krav är det också viktigt att man med stort allvar tar sig an den delen av utredningsproblematiken.

Herr talmannen tillkännagav att anslag utfärdats om sammanträdets fortsättande kl. 19.30.

Herr HERNELIUS (m):

Herr talman! Tillåt mig att med några få ord beröra några av de utredningar som statsministern ställde i utsikt och som, såvitt jag vet, inte förut har kommenterats under debatten här.

Först var det fråga om nya direktiv åt massmedieutredningen, direktiv enligt vilka denna utredning bl. a. skulle söka finna medel att undvika att personer som är indragna i samma slags brottslighet kan riskera att ställas inför skilda processuella system. Det är en mycket befogad utredning. Behovet av den har ådagalagts bl. a. genom de skiljaktiga meningar som har uppstått inom domstolar och mellan domstolar. Den utredningen är välkommen.

Vidare skulle samma massmedieutredning få i uppdrag att överväga vissa förslag om anonymitetsrätten och skydd för meddelare som Pressens samarbetsnämnd framfört i samband med nyligen inträffade händelser. Det är också en välkommen och behövlig utredning, och jag tror att massmedieutredningen är rätt organ. Där finns både hög juridisk expertis och sakkunskap från informationsmedia.

Den andra utredningen gällde husrannsakan på tidningsredaktion m. m. Den skulle bli fristående med parlamentariskt inslag och med representanter för massmedia. Den skulle försöka avväga behovet av skydd för pressens informationskällor och samhällets intressen av

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

effektiva medel för brottsbekämpningen. Det är väl formulerat, och däri har dilemmat tecknats: å ena sidan är det alldeles självfallet att myndighet skall ha rätt att efterforska t. ex. knark på en tidningsredaktion, om sådant skulle förekomma, å andra sidan måste man vid beslag och ingrepp av detta slag se till att inte meddelarskyddet riskeras eller naggas i kanten. Den uppfattningen, som någon gång har förts ut, att ett beslag på en tidningsredaktion inte är märkvärdigare än ett beslag hos en advokat är i grunden felaktigt, därför att då bortser man från meddelarskyddets betydelse för opinionsbildningen och yttrandefriheten. Den utredningen är också behövlig.

Jag tror inte att vi riktigt har klart för oss hur exceptionellt ett beslag på en tidningsredaktion är. Det förekommer ytterst sällan i kulturländer, och när det förekommer måste man tillse att man har de här nämnda garantierna. Särskilt belåten med dessa två utredningar har naturligtvis de anledning att vara som redan omedelbart efter beslaget på Folket i Bild/Kulturfront tog upp frågan i riksdagen och då utvecklade liknande synpunkter.

Den tredje utredningen gäller brottsbalkens bestämmelser om rikets säkerhet. Den går tillbaka bl. a. på ett yttrande av statsrådet Lidbom i en tidningsintervju, i vilken statsrådet beklagade "att man ändrat spioneribegreppet i lagstiftningen så att det inte stämmer med vanligt språkbruk och människors rättsmedvetande". Kanske är man litet förvånad över detta statsrådets avståndstagande just nu från brottsbeskrivningen, för den "man" han talar om som infört dessa bestämmelser är ju regeringen, dels genom ändringar i brottsbalken på sin tid, dels genom ändringar i tryckfrihetsförordningen 1964. Statsrådet Lidbom är känd för sin framstående förmåga att på löpande band fabricera lagar och förordningar, ibland av diskutabelt värde. Det är förvånande att han i denna sin fabrikationsiver inte förut kommit på denna tanke. Samtidigt måste jag då säga att jag tror att möjligheterna till ändringar är relativt begränsade. Det kan väl inte gärna bli fråga om att ta bort det indirekta uppsåtet i fråga om spioneribrotten? I så fall skulle man ju göra en exceptionell avvikelse från övriga principer i gängse straffrätt.

Vi önskar emellertid utredningen lycka till och tycker att det är bra att den kommer till. Det kan sägas att alla dessa utredningar innebär en inflation i utredningsväsendet och att det blir ont om tryckfrihets- och straffrättsexperter en tid framåt. Det är riktigt, men jag tror ändå att dessa utredningar behövs. Regeringens initiativ möts troligen med förståelse och uppskattning inom massmedia. Den fjärde utredningen, alltså den som gäller IB-verksamheten i stort, skall jag inte gå in på här. Den har behandlats av andra talare.

Jag skall möjligen säga, herr talman, att det inte bara är myndigheterna och lagstiftarna som bör se om sitt hus. Kanske också pressen och radion samt massmedia i övrigt bör se över sitt uppträdande i denna affär. Metoder såsom avlyssning, hotelser i brev och annat hör inte till normal journalistik. De har, såvitt jag vet, inte heller utövats av journalister i vanlig mening. När dessa metoder nu har kommit till användning så att säga i journalistikens ytterkanter, utgår jag från att Svenska journalistförbundet, vars nitälskan om rena händer i journalistiken ingen någonsin

kunnat betvivla, i sinom tid kommer att ta itu med detta och utfärda de tilläggsrekommendationer till nuvarande regler som kan befinnas nödvändiga.

Det finns emellertid en annan sak i massmedias uppträdande under denna tid som förtjänar en smula belysning, nämligen att den uppfattningen tycks ha spritt sig att om en uppgift på något sätt är publicerad i ett korrektur eller på annat vis, står det var och en fritt att återge och sprida den uppgiften utan egen granskning eller kontroll, även om det skulle vara fråga om något som strider mot rikets säkerhet eller är brottsligt i andra avseenden. Det är en befängd uppfattning. För att ta en bild från etern är det lika kvickt som om någon, som uppfattar någonting i en kristallmottagare — ni vet den lilla apparaten som fanns för några decennier sedan — därmed skulle ha rätt att sprida detta i megafoner och television.

Varje ansvarig utgivare har naturligtvis sitt ansvar. Han kan inte krypa bakom någon annan publicering. Även de många ansvariga utgivarna på Sveriges Radio — alltför många enligt min uppfattning — har sitt självständiga ansvar. Om en uppgift tidigare varit publicerad, kan det på sin höjd vara en förmildrande omständighet, inte något annat. Det borttar inte straffrisken och straffansvaret. Det är förvånande att stora tidningsredaktioner och företag med tillgång till yppersta juridiska expertis inte har iakttagit detta. Eller har iveren att vara med i kapplöpningen varit för stor på sina håll?

Jag skall, herr talman, till sist bara säga några ord om statsminister Palme. Han är inte rädd för att ta på sig svåra uppgifter. Det hedrar alltid en politiker. Ibland går han i land med det, men ibland misslyckas han. Det är rätt naturligt. Jag tror att få uppgifter som han påtagit sig är svårare att fullgöra än när han söker sammankoppla, som i dagens debatt, vänsterpartiet kommunisterna med moderata samlingspartiet i försvars- och säkerhetsfrågor. Jag skall inte säga att det är lika tokigt som om någon skulle påstå att jorden är fyrkantig och platt, men något av samma trovärdighet har det. Säkert förstår svenska folket att skilja dessa båda partier åt. Den som söker sammankoppla dem i sådana här sammanhang riskerar själv att råka ut för bristande trovärdighet. Det medför också att personer som åhör något sådant måste fråga sig vilka motiv som ligger bakom dylika befängda påståenden. Därmed skadar denna sammankoppling inte så mycket moderata samlingspartiet som tilltron till herr Palme och folkstyrelsen som sådan.

I detta anförande instämde herr Lidgard (m).

Herr BJÖRCK i Nässjö (m):

Herr talman! Jag är verkligen ledsen att behöva ta ytterligare några minuter av kammarens tid i anspråk, men fru Eriksson i Stockholm gjorde i en replik för en stund sedan för andra gången i dag ett ordentligt "påhopp" på mig. Jag skall därför försöka rätta till något av vad hon sade, därför att hon med förlov sagt pratar en väldig massa nonsens i detta hänseende.

Bl. a. sade fru Eriksson att jag skulle hysa den största misstänksamhet

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

mot socialdemokratin. Vad är detta för trams? Jag har vid *ett* tillfälle sagt i en tidningsartikel att allvarliga anklagelser — som inte kommer från mig utan från personer som befinner sig mera på fru Erikssons del av det politiska spektret — bör undersökas. Det tycker jag att man kan ha rätt att få säga utan att fördenskull bli betraktad som någon särskilt misstänksam figur i det här sammanhanget. Dock tycker jag att en viss sund misstänksamhet skall man väl ändå ha rätt till.

Sedan kom någonting annat, som förvånade mig ännu mer. Fru Eriksson påstod att jag skulle ha sagt i ett tidigare anförande att utredningskravet från vår sida var en hämnd på Olof Palme för att han i våras och även i valrörelsen gång på gång hade misstänkliggjort moderata samlingspartiet.

Vad är nu detta? Jag sade att jag är övertygad om att Olof Palme, om han hade varit i oppositionens kläder — och vi kan ju alltid hoppas att han snart skall vara där — minsann inte skulle ha varit den som tigit still utan med all kraft drivit just utredningskravet. Jag pekade på att Olof Palme är den som under våren och valrörelsen gång på gång försökte misstänkliggöra ett visst parti, moderata samlingspartiet, genom att tala om extremister etc. etc. Vi har t. o. m. en justitieminister i det här landet, partivän till fru Eriksson, som för en tid sedan icke aktade för rov att också gå ut med de mest befängda misstänkliggöranden.

Jag understryker än en gång: Ingen från moderata samlingspartiet vare sig jag själv eller någon annan har riktat några anklagelser mot socialdemokratin. Men vi har krävt att anklagelser som kommit till vår kännedom skall utredas. Det tycker jag är i demokratins intresse, och det borde sålunda även vara i fru Erikssons intresse.

Sedan måste jag än en gång säga att när fru Eriksson påstår att jag skulle ligga bakom moderaternas särskilda yttrande, så är jag smickrad över att hon tillmäter mig en sådan betydelse, men det är faktiskt inte på det sättet. Jag tror att herrar som Per Petersson — utskottsordförande — och Ivar Virgin — vice talman — inte dansar efter någons pipa i sådana här sammanhang. De vet mycket väl vad de vill och var de står. Men fru Eriksson tycks tro att det skulle vara min, som hon uttryckte det, ungdomliga aggressivitet som hade lett till yttrandet. Jag trodde inte att min ålder — eller t. ex. fru Erikssons ålder — skulle ha någon som helst betydelse för argumenteringens tyngd. Vi skall väl försöka föra debatten på en något sakligare nivå än att etikettera varandra beroende på hur många levnadsår vi har enligt prästbetyget.

Herr talman! Jag har velat göra dessa klarlägganden därför att det faktiskt inte är på det sättet att det finns en utpräglad misstänksamhet som någon försöker slå partipolitiskt mynt av. I en fråga som väckt sådan uppmärksamhet från allmänna opinionens sida tycker jag att det i demokratins intresse inte skall kvarstå några frågetecken. Det är faktiskt inte bara fru Erikssons parti det gäller. Det betyder mycket för samtliga de demokratiska partiernas heder att det inte kvarstår några misstankar om att något otillbörligt skulle ha förekommit.

Herr OLSSON i Kil (fp):

Herr talman! Debatten i dag har i hög grad kommit att handla om inte bara IB-affären som sådan utan också om demokratins försvar och om

tryckfriheten som en nödvändig del av detta försvar.

Talare från vänsterpartiet kommunisterna har från denna talarstol försökt framställa sig som mer helgjutna försvarare av demokratin än andra talare från de partier som står bakom försvarsutskottets betänkande.

Jag vill gärna tro på vänsterpartiet kommunisternas bekännelse till demokratin och tro på deras försvar av tryckfriheten. Men *ett* grundläggande villkor måste i så fall uppfyllas. Vpk måste få chansen att i den här debatten rensa upp i sitt förflutna.

Det har talats historia här i dag. Herr Lövenborg talade om 1950-talet och tiden dessförinnan. Låt mig då påminna om näraliggande svensk historia, om det svenska kommunistiska partiets historia från 1950-talet.

Efter Stalins död uttalade Sveriges kommunistiska partis centralkommitté, där om jag inte missminner mig vpk:s nuvarande partiledare var ledamot: "Må Sveriges kommunister hedra Stalin genom att bättre tillägna sig Stalins geniala lära och låta den bli vägledande för hela den politiska verksamheten." – Efter krossandet av Ungernrevolten skickade man i januari 1957 en hälsning från Sveriges kommunistiska parti till de nya härskarna i Ungern: "Segern över världsreaktionens anslag mot folket i Ungern är en seger för hela den fredsälskande mänskligheten." – Jag skall inte gå vidare med de här citaten, jag har bara plockat några representativa citat ur den flora som finns.

Min fråga är, och jag ställer den faktiskt i god avsikt så att vpk skall få chansen att från denna talarstol vid slutet av debatten ta avstånd från just dessa uttalanden: Är man från vpk:s sida beredd att ta avstånd från dessa hyllningar till despoten Josef Stalin och till det blodiga krossandet av Ungernrevolten? Ett sådant klart avståndstagande, även om det är senkommet, borde vara ett villkor för trovärdighet, när vpk i dag försöker utmåla sig som den svenska demokratins försvarare framför andra i denna kammare.

Herr LÖVENBORG (vpk):

Herr talman! Det är en dålig metod att försöka föra över en besvärlig diskussion till ett annat område. Här försöker man nu bl. a. styra den utom vårt lands gränser. Det är litet egendomligt. I årtal har man beskyllt kommunisterna för att hämta sin inspiration från utlandet, men nu tycks det vara andra som vill göra det. Så lätt kommer det inte att gå. Vad vi här diskuterar är inte KGB eller Ungern eller CIA och förhållandena i andra länder, utan vad vi skall diskutera är Sveriges underrättelsetjänst och dess inriktning. Det kan vara en så obehaglig fråga att jag förstår dem som vill växla in debatten på ett sidospår.

Herr OLSSON i Kil (fp):

Herr talman! Jag tror att de frågor jag ställde är obehagliga inte för oss andra i kammaren utan för kommunistiska partiets representanter. Vi kan nu konstatera att Alf Lövenborg är ovillig att ta avstånd från dessa uttalanden, hyllningarna till Stalin och till krossandet av den blodiga revolten i Ungern år 1956. Alf Lövenborg, som här har försökt framställa sig som demokratins försvarare framför alla andra, vägrar alltså 1973 i

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Den militära
underrättelse-
tjänsten m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksam-
hetsområde*

Sveriges riksdag att ta avstånd från dessa uttalanden från år 1953 och 1957. Jag tror att det är ganska bra att det blir klarlagt i slutet på den här debatten, som just har handlat om demokratins villkor och demokratins försvar.

Herr LÖVENBORG (vpk):

Herr talman! Herr Olsson i Kil låter som en dålig kopia av Gunnar Helén. Här plockar man fram brösttonerna om att vi är odemokratiska. Det är också en gammal klyscha man tillgriper när man försöker utmåla vänsterkrafterna som mindre fosterlandsvänliga. Men eftersom herr Olsson i Kil har sökt i vårt partis förflutna, kan han kanske också erinra sig att Sven Linderot en gång sagt att man kan älska sitt land utan att älska huset Wallenberg, och historien ger många bekräftelser på det. Man kan också älska sitt land utan att älska IB.

Vi kan inom vårt parti svinga ett blankt vapen i detta sammanhang. Det var vårt parti som kämpade för de demokratiska rättigheterna när man under samlingsregeringens dagar stiftade undantagslagar, förberedde partiförbud, satte tryckfriheten i tvångströja osv.

Överläggningen var härmed slutad.

Propositioner gavs på dels bifall till, dels avslag på utskottets hemställan, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Lövenborg begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller försvarsutskottets hemställan i betänkandet nr 25 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren avslagit utskottets hemställan.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Hermansson begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	302
Nej	--	15
Avstår	—	2

§ 3 Vissa utgifter inom industridepartementets verksamhetsområde

Föredrogs näringsutskottets betänkande nr 71 i anledning av propositionen 1973:170 angående utgifter på tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1973/74 i vad avser industridepartementets verksamhetsområde jämte motioner.

Herr TALMANNEN yttrade: I fråga om detta betänkande hålles gemensam överläggning för samtliga punkter. Under den gemensamma överläggningen får yrkanden framställas beträffande samtliga punkter i betänkandet.

I det följande redovisas endast de punkter, vid vilka under överläggningen framställts särskilda yrkanden.

Punkten 6 (Förvärv av aktier i AB Eiser)

Kungl. Maj:t hade i propositionen 1973:170 bilaga 11 punkt 6 (s. 63—66), under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet över industriärenden för den 2 november 1973, föreslagit riksdagen att

1. bemyndiga fullmäktige i riksgäldskontoret att såsom dellikvid för förvärv av aktier i AB Eiser utge skuldebrev till ett belopp av 30 000 000 kronor jämte ränta,
2. till Förvärv av aktier i AB Eiser på tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1973/74 anvisa ett investeringsanslag av 15 000 000 kronor.

I detta sammanhang hade behandlats motionen 1973:2181 av herr Hovhammar m. fl. (m) vari hemställts att riksdagen skulle

1. avslå förslaget om att bemyndiga fullmäktige i riksgäldskontoret att såsom dellikvid för förvärv av aktier i AB Eiser utge skuldebrev till ett belopp av 30 000 000 kronor jämte ränta,

2. avslå förslaget att till Förvärv av aktier i AB Eiser på tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1973/74 anvisa ett investeringsanslag av 15 000 000 kronor,

3. hos Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t på tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1973/74 anvisade medel till Medelstillskott till Norrlandsfonden, Statens hantverks- och industrilånefond samt Sysselsättningsskapande åtgärder för arbetslösa i enlighet med vad som angivits i motionen,

4. hos Kungl. Maj:t uttala att Kungl. Maj:t borde uppta förhandlingar med aktiebolaget Eiser om ett fullföljande av utbyggnadsplanerna med hjälp av de ca 44 miljoner kronor som arbetsmarknadsstyrelsen ingått avtal med företaget om.

Utskottet hemställde

att riksdagen med bifall till Kungl. Maj:ts förslag och avslag på motionen 1973:2181 skulle

1. bemyndiga fullmäktige i riksgäldskontoret att såsom dellikvid för förvärv av aktier i AB Eiser utge skuldebrev till ett belopp av 30 000 000 kronor jämte ränta,

2. till Förvärv av aktier i AB Eiser på tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1973/74 anvisa ett investeringsanslag av 15 000 000 kronor.

Reservation hade avgivits

3. av herrar Regnéll (m) och Hovhammar (m) som ansett att utskottet bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1973:2181 skulle

1. avslå Kungl. Maj:ts förslag rörande förvärv av aktier i AB Eiser,
2. hos Kungl. Maj:t anhålla att förslag förelades riksdagen om anslag på tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1973/74 till Sysselsättningsskapande åtgärder för arbetslösa, till Statens hantverks- och industrilånefond samt till Medelstilldelning till Norrlandsfonden i enlighet med vad reservanterna anfört,

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksamhetsområde*

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksam-
hetsområde*

3. som sin mening ge Kungl. Maj:t till känna vad reservanterna anförts om förhandlingar med AB Eiser om fullföljande av dess utbyggnadsplaner.

Vid denna punkt hade avgivits ett särskilt yttrande av herr Svensson i Malmö (vpk).

Punkten 7 (Finansiering av Svenska industrietablerings AB)

Kungl. Maj:t hade i propositionen 1973:170 bilaga 11 punkt 7 (s. 66–68), under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet över industriärenden för den 2 november 1973, föreslagit riksdagen att godkänna att för finansiering av Svenska industrietablerings AB:s verksamhet under åren 1973–1975 kravet på utdelning från Statsföretag AB för nämnda år minskades med sammanlagt högst 60 000 000 kronor.

I detta sammanhang hade behandlats motionen 1973:2180 av herr Hovhammar m. fl. (m) vari hemställts att riksdagen skulle besluta avslå propositionen 1973:170 i vad avsåg godkännande av att för finansiering av Svenska industrietablerings AB:s verksamhet under åren 1973–1975 kravet på utdelning från Statsföretag AB för nämnda år minskades med sammanlagt högst 60 miljoner kronor.

Utskottet hemställde

att riksdagen med bifall till Kungl. Maj:ts förslag och avslag på motionen 1973:2180 godkände att för finansiering av Svenska industrietablerings AB:s verksamhet under åren 1973–1975 kravet på utdelning från Statsföretag AB för nämnda år minskades med sammanlagt högst 60 000 000 kronor.

Reservation hade avgivits

4. av herrar Regnéll (m) och Hovhammar (m) som ansett att utskottet bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1973:2180 skulle avslå Kungl. Maj:ts förslag rörande finansiering av Svenska industrietablerings AB:s verksamhet.

Vid denna punkt hade avgivits ett särskilt yttrande av herrar Andersson i Örebro (fp) och Sjönell (c).

Herr REGNÉLL (m):

Herr talman! Då näringsutskottet behandlade propositionen om industridepartementets tilläggsstat I hade utskottets medlemmar från moderata samlingspartiet anledning reservera sig på två punkter. Den första rör förvärvet av halva aktiestocken i textilföretaget AB Eiser, som nu är helägt av Eiser Invest AB. Det är en affär på 45 miljoner kronor som föreslås i propositionen.

Då är det väl först av intresse att försöka bedöma summans rimlighet. Propositionen ger tyvärr mycket liten ledning på den punkten. I Eiser

Invest AB:s senaste årsredovisning som omfattar perioden fr. o. m. den 1 juli 1972 t. o. m. den 30 juni 1973, heter det om dotterbolaget Eiser AB att den uppgjorda budgeten inte kunnat nås och att textilrörelsens resultat varit otillfredsställande, om också något förbättrat i jämförelse med 1971/72. Går man tillbaka till året 1970/71 finner man att resultatet betecknats som klart otillfredsställande.

I textilkoncernen, som under senare år köpt AB Malmö Strumpfabrik och Brasons Konfektions AB, ingår bl. a. också ett med Statsföretag samägt företag, ett med amerikanska intressenter samägt företag och ett delägt företag i Holland. Koncernens nettovinst redovisas för det verksamhetsår som omfattar andra halvåret 1972 och första halvåret 1973 med 1,3 miljoner kronor mot 0,3 miljoner året innan. Koncernens eget kapital och obeskattade reserver redovisas med 73,8 miljoner. De kortfristiga skulderna har det senaste räkenskapsåret stigit med ungefär 50 procent, eller nästan 20 miljoner, tydligen för att finansiera ett varulager som stigit från 62 miljoner till 86 miljoner.

Vi vet alla att det är svårt att värdera ett företag. Med utgångspunkt i de historiska vinsterna under de tre år som jag kommenterat finns ju ingen som helst grund för att betala 45 miljoner för halva aktiekapitalet. Om de åren betraktas som representativa, rör sig ju avkastningen om mindre än 1 procent. Ett pris beräknat efter historisk avkastning kan naturligtvis i princip räknas upp, dels om det realiserbara substansvärdet är väsentligt, dels om prognoserna för framtiden är goda. På den första punkten får vi tyvärr ingen ledning av propositionen, och ur balansräkningar kan man inte utläsa om t. ex. dagsvärdet av fastigheterna ligger betydligt över det bokförda värdet. Om framtiden yttrar sig däremot styrelsen i den senaste årsredovisningen, där det heter: "Prognoserna för kommande år försvåras av de våldsamt stigande råvarupriserna. Dessas inverkan på allmänhetens förmåga att konsumera trikåplagg är svåra att klart bedöma. Prognosen visar dock på viss fortsatt förbättring."

Fru talman! Jag skall inte fortsätta sifferexercisen. Vad som sagts visar tydligt nog, tror jag, att man verkligen har anledning att vara förvånad över det pris som bjudits för hälftendelägarskapet i ett föga lönsamt företag i en svår bransch.

Att branschen är svår vet vi alla. Den har ett stort inslag av löner. Har man då som ambition att driva verksamheten huvudsakligen här i landet, som Eiser ju hittills haft och som man tydligen i fortsättningen också har, så kommer man att få svårt att konkurrera med låglöneländerna. Tullar och kontingentbegränsningar både måste och vill vi, som bekant, vara återhållsamma med. Om Eiser Invest självt hade bedömt Norrlandsprojektet som livskraftigt, borde man ju i egen regi med hjälp av de 44 miljoner i AMS-pengar, som ställts i utsikt, kunna stå för etableringen.

Sammanfattningsvis: Om ett förvärv skulle komma till stånd, så borde det efter vår uppfattning diskuteras på en betydligt lägre prisnivå.

För oss är nu detta emellertid inte bara en prisfråga. Vi ställer oss skeptiska till hela uppläggningsen. Ur moderatmotionen citerar jag: "Vid sidan av vår principiella uppfattning att staten icke skall utan tungt vägande skäl i varje enskilt fall utvidga den statliga företagssektorn är det uppenbart att staten genom sitt engagemang kommer att få det svårare

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksamhetsområde*

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksam-
hetsområde*

att i framtiden bevaka det allmännas intresse inom denna bransch. Det ligger nära till hands att befara att statliga åtgärder vid eventuella framtida svårigheter för branschen i första hand kommer att inriktas på att hjälpa det egna företaget.”

Vid ”eventuella framtida svårigheter”, står det i motionen. Jag föreställer mig att ordet ”eventuella” hade kunnat strykas. Bekymren för den arbetsintensiva delen av TEKO-industrin kommer att bestå i Sverige. Konsumenterna vill ha artiklarna till lägsta möjliga pris, och då kommer importvarorna in i bilden. Jag har här t. ex. en notis om att Kooperativa förbundet lagt ut en beställning på 10 000 bomullsplagg i Tanzania och förklarat sig ha för avsikt att gå in för ytterligare köp av högförädlade varor från utvecklingsländerna.

Så nog har TEKO-industrin anledning räkna med fortsatta bekymmer här hemma. De företag som inte har biskopen till morbror – annorlunda uttryckt: som inte protegeras av staten – kan då drabbas av konkurrens på olika villkor. Problematiken är välkänd – jag skall inte ta upp kammarens tid med att gå mera i detalj.

Det är också välkänt att det för ett samhälle kan vara högst problematiskt att ta emot företag med osäkra framtidsutsikter. Om produkterna inte kan avsättas och verksamheten följaktligen måste dras ned, då står kommunen där med överdimensionerat bostadsbestånd, med överdimensionerad service och kanske med budgetprognoser som alls inte håller. Ur den synpunkten är TEKO-industri knappast vad man helst skulle önska Norrland.

Vår skepsis mot det konkreta förslaget i propositionen får inte resultera i att inget positivt görs för Norrland. Vi föreslår därför åtgärder som enligt vår mening skulle skapa tryggare arbetstillfällen än arrangementet med Eiser. Förslaget går ut på att öka medelstillskottet till Norrlandsfonden med 10 miljoner kronor, till statens hantverks- och industrilånefond med 10 miljoner och till sysselsättningsskapande åtgärder för arbetslösa med 25 miljoner kronor. Summan blir alltså just de 45 miljoner som propositionen önskar för Eiser-projektet. Vi är övertygade om att beloppet skulle göra bättre nytta för Norrland med den uppläggning som vi föreslår. Inte minst betydelsefullt är det att vårt förslag skulle kunna ge resultat långt snabbare än Eiser-projektet, som sträcker sig fram mot 1979.

Fru talman! Jag förstår att vi i detta sammanhang får kommentera mer än en reservation, och då ber jag att få övergå till den andra reservationen från moderat håll. Om den kan jag fatta mig mycket kort.

SVETAB – Svenska industrietablerings AB – kan säkerligen vara till nytta. Nya projekt kräver kapital som i varje fall hittills inte kunnat genereras inom SVETAB. Moderbolaget, Statsföretag AB, vill nu genom en reducerad inleverans av vinstmedel till staten kompensera sig för de kapitaltillskott, som man kommer att göra till SVETAB under de närmaste åren. En sådan nyordning skulle minska riksdagens tidiga insyn och inflytande. Vi anser att riksdagen bör få ta ställning när det blir aktuellt att ställa ytterligare resurser till SVETAB:s förfogande.

Jag ber att få yrka bifall till de både reservationer där herr Hovhammar och jag står som reseranter.

Under detta anförande övertog fru andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr BÖRJESSON i Glömminge (c):

Fru talman! Jag har inte deltagit i utskottsbehandlingen av det ärende som redovisas i näringsutskottets betänkande nr 71, men jag skall ändå anföra några synpunkter — det får väl kallas en röstförklaring.

Till betänkandet har fru Hambræus fogat en reservation mot uppköp av kärnkraftsbränsle. Reservationen är en markering av det stora intresse och arbete som fru Hambræus nedlägger för att påverka opinionsbildningen och rikta blickarna mot de faror som kärnkraftsavfallet utgör och kan komma att utgöra i framtiden.

I propositionen 1973:170 bilaga 11 punkten 3 föreslås att det skall ställas säkerhet för Svensk kärnbränsleförsörjning AB intill 300 miljoner kronor för upphandling av kärnbränsle. Man avser att lägga upp reservlager av uran. Detta sker enligt förslaget i propositionen genom att man förbeställer leverans från amerikanska anriktningsverk. Beställningstiden är så lång som åtta år, vartill kommer ett och ett halvt år för montering, m. m. Resultaten av en beställning kommer således inte att föreligga förrän efter nio och ett halvt år. Avtal måste delvis tecknas senast den 31 december 1973 och delvis den 30 juni 1974.

Det enda alternativet är att köpa från Sovjet, men man planerar för framtiden byggandet av sådana här verk i södra Europa.

I reservationen yrkas avslag på förslaget om avtal för inköp av uran från Amerika. Enligt reservantens mening bör ställning inte tas förrän vi har avgjort frågan om kärnkraftverkens omfattning och kärnkraftens framtid över huvud taget. Reservantens motivering är att vi därigenom behåller vår handlingsfrihet.

Jag är inte riktigt överens med reservanten på den punkten. Jag anser att om vi tecknar oss för den här leveransen, som alltså skulle ske efter nio och ett halvt år, skapar det bättre möjligheter till handlingsfrihet i framtiden. Skulle Sverige vara i en annan situation om nio tio år kan ju saken omprövas, och uranet kan nog säljas.

Nu skall det i sanningens intresse sägas att man i rapporter från USA anger att vätekraften och fusionsenergin kanske kan tämjäs inom fem tio år. Det kan hända att de som arbetar med dessa idéer får rätt och att detta bränsle i så fall inte behövs. Men om det vet vi ingenting med säkerhet. Det kan uppkomma många okända problem, och det är nu för tidigt att dra några säkra slutsatser.

Centerpartiet har liksom reservanten den målsättningen att vi skall försöka få bort alla risker och avigsidor med kärnkraften och kärnkrafts-avfallet. Med beaktande av energikrisen, som vi i dag ännu inte kan se slutet på, anser jag ändå att vi som en säkerhet bör teckna denna beställning av kärnbränsle. Det kan nämligen hända att svårigheterna inom energiområdet blir ännu större.

Däremot instämmer jag helt i det initiativ från centerpartiet, som en minoritet i näringsutskottet tog och som gick ut på att utskottet skulle föreslå riksdagen att på tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1973/74 anvisa 10 miljoner kronor till bidrag till forskning och

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industrideparte-
mentets verksam-
hetsområde*

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksamhetsområde*

utvecklingsarbete rörande energibesparande åtgärder. Detta yrkande avvisades emellertid av socialdemokraterna i utskottet plus en moderat. I annat fall hade vi i dag haft ett förslag som riksdagen kunnat anta, och det var ju meningen att utskottet skulle använda sig av sin initiativrätt.

Det finns många områden i samhället där energibesparande och värmebesparande åtgärder borde bli föremål för forskning och tekniska försök. Vi ger ju också extra anslag för sysselsättningsåtgärder och liknande, och därför skulle ett anslag på detta område inte vara på något sätt onormalt. Det var motionen 2178 av fru Hambræus m. fl., punkten 4, som bildade underlag för nämnda initiativförslag, som alltså syftade till att i nuvarande energikrissituation få fram snabba åtgärder. I punkten 4 i fru Hambræus' motion föreslås riksdagen att "besluta om omedelbart ökad kraftig satsning på alternativ energiförsörjning, inklusive bränslebesparande metoder". Utskottet skriver att anslag för forskning och utvecklingsarbete bör beviljas inom ramen för den reguljära budgetbehandlingen, men som jag nyss sade inträffar det ju då och då oförutsedda händelser, och då brukar vi bryta det schemat och besluta om extra anslag. Om vi här i landet hade haft en annan politisk maktfördelning och alltså en borgerlig regering, så är jag övertygad om att vi i nuläget hade fått ett förslag om att öka resurserna för den tekniska utvecklingen och för att möta energikrisen.

Enligt bestämmelserna för utskottens arbete kan ett avvisat förslag som gäller utskottets initiativrätt inte följas upp i någon reservation. Sådan initiativrätt tillkommer endast utskottsmajoriteten, inte minoriteten. Enligt de bestämmelser som gäller för kammaren saknar jag därför också formella möjligheter att yrka bifall till nämnda förslag.

Men under rubriken Statlig säkerhet för Svensk kärnbränsleförsörjning AB i punkten 3 i näringsutskottets förevarande betänkande yrkar jag nu bifall till punkterna 1, 2 och 3. Under punkten 4 har jag inget yrkande utan kommer vid en eventuell votering att avstå från att rösta.

Herr WIRTÉN (fp):

Fru talman! Jag har inget särskilt yrkande men vill ändå göra några kortfattade markeringar med anledning av vad näringsutskottet uttalar om Sveriges kärnbränsleförsörjning.

Riksdagens beslut i våras att inte bestämma sig för ytterligare utbyggnad av kärnkraften förrän nytt, allsidigt beslutsunderlag förelagts riksdagen innebär naturligtvis inte att vi avvisar kärnkraften för gott. Syftet var att tvinga fram största möjliga säkerhet vid energiproduktion i kärnreaktorer. Men om inte experter med olika utgångspunkter kan presentera ett allsidigt beslutsunderlag som övertygar riksdagen om att kärnkraften är tillräckligt riskfri, har riksdagen handlingsfrihet och kan avvisa denna energikälla. Konsekvensen blir då att andra vägar för vår energiförsörjning måste anvisas.

Det principiellt viktiga i beslutet i våras var således att riksdagen håller dörrarna öppna till olika handlingsalternativ. Denna principiella hållning bör vi hålla fast vid. Därför har folkpartiet godtagit regeringens begäran att få säkra tillgången till anrikat uran. Någon annan väg till bevarad handlingsfrihet finns inte.

I den motion av fru Hambræus, som herr Börjesson i Glömminge nyss talade om, tas också några mera allmänna energifrågor upp. Folkpartiet har i många år pläderat för att man skall använda sig av marknadskrafterna också i miljöpolitiken. Vi menar att miljöavgifter och skatteinstrumentet — vare sig det utnyttjas som pålaga eller i form av avdragsförmån — är värdefulla komplement till lagstiftningen i strävan att nå en bättre hushållning med knappa naturresurser och för att få en bättre miljö. Vi kommer att fortsätta att driva den åsikten.

Nu pågår utredningar på detta område. Utskottet har därför för dagen avvisat motionen på denna punkt. Men principiellt delar vi den syn som kommer till uttryck i motionsyrkandet. Det kan dock ifrågasättas om man, som sker i motionen, skall spela ut skatt på arbetskraft mot skatt på energi.

I somras presenterade folkpartiets ordförande Gunnar Helén ett energipolitiskt program. Det innehöll två huvudpunkter, nämligen 1) ett energisparprogram och 2) satsning på alternativa energiformer. Det förekom då en del nedvärderande omdömen om detta program. I dag inser alla vilken realism som präglade programmet. Mot den bakgrunden finner vi det värdefullt att utskottet nu av energipolitiska utredningen gjort en direkt beställning av ett s. k. 0-alternativ. Utredningen skall således redovisa vad ett sådant alternativ innebär. Vilka konsekvenser en oförändrad energikonsumtion får för vårt näringsliv och allmänna leverne. Om det är ett realistiskt alternativ eller ej, återstår att bedöma när utredningsmaterialet framläggs.

Det andra momentet i herr Heléns energiprogram gällde alltså alternativa energiformer. Regeringen borde utan tvivel i tid ha satsat hårdare på detta. Vi har genom ett flertal motionsyrkanden försökt att driva på. Som exempel kan nämnas våra förslag om större resurstilldelning till fusionsforskning och utprovning av vindkraften. Energikrisen har emellertid säkert bäddat för en mera positiv hållning i dessa avseenden. Vi har försökt att redan nu aktualisera en förstärkning av STU:s resurser på det sätt som herr Börjesson nämnde men inte vunnit gehör för. Ett nytt tillfälle att aktualisera dessa frågor kommer att ges inom kort vid den allmänna motionstiden i januari. Vi lär alltså återkomma.

Fru talman! Jag har inget särskilt yrkande, men jag har velat göra dessa positionsbestämningar.

Herr SVANBERG (s):

Fru talman! Diskussionen om anslag till inköp av atombränsle är matt i dag, det finns flera ting som man kan peka på som anledningen till detta. Vi hade en lång energidebatt här i kammaren förra torsdagen, då det lämnades en mängd interpellationssvar som i stort sett gav svar på de frågor reservanterna har i betänkandet. Vi har en energikris som de allra flesta upplever som så allvarlig, att man inte vill ta ställning på det ansvarslösa sätt man var beredd att göra bara för något halvår sedan. Det var den gången fråga om ställningstaganden som kanske var populära bland allmänheten, men det var inte särskilt ansvarsfullt handlat. Detta medför att det inte finns så mycket att tala om i dag. Vad herr Wirtén sade kan jag i långa stycken hålla med om.

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksam-
hetsområde*

Det gäller här först en statlig säkerhet om 300 miljoner för att beställa atombränsle för reaktorer som är under utbyggnad men också för några som inte ännu är byggda. Man måste göra beställningarna redan nu om man skall kunna garantera att bränslet finns när man behöver det.

Utskottet uttalade i våras att vi inte ville bygga ut fler atomkraftverk innan ett bättre utredningsmaterial föreslåg. Vi vill hålla möjligheterna öppna att kunna bygga nya atomkraftverk och att låta bli. Om vi säger nej till de 300 miljonerna binder vi oss också för att säga nej till utbyggandet av nya atomkraftverk. Vi vill inte från utskottets sida binda oss så, utan vi vill behålla handlingsfriheten. Men jag poängterar speciellt att detta icke innebär att riksdagen frångår sitt beslut att ta ställning till ytterligare utbyggnad först då vi har utredningsmaterialet. Industriministern gick utskottet till mötes väldigt långt i sitt interpellationssvar i torsdags då han talade om att man skall använda år 1974 till att samla ihop forskningsresultat och redovisa dem, starta nya utredningar osv., så att riksdagen skall kunna få ett underlagsmaterial år 1975 för att besluta i denna fråga. Då tycker jag att det är mycket litet som man i dag behöver diskutera i detta sammanhang.

Det finns ingen här i dag som försvarar de två i yrkandet likalydande reservationerna av den underliga koalitionen center-kommunister. Varken Jörn Svensson eller fru Hambræus är här. Jag respekterar Fritz Börjesson, som säger att han inte delar fru Hambræus' mening. Ändå delar han den bitvis. Jag tycker att Fritz Börjesson kunde sagt som det är att han är en alldeles för realistisk och klok människa för att dela denna mening. Men det kan alltid vara något att vinna på att smeka även denna opinionen litet medhårs, tycker han, hur verklighetsfrämmande den är. Självt tycker jag det är onödigt att göra det.

Sedan begär man 10 miljoner på tilläggsstat för att få i gång forskning. Jag skall citera ett par meningar ur industriministerns interpellationssvar: "Jag har därför bedömt det vara angeläget att som ett led i det pågående planeringsarbetet för energisektorn även låta undersöka vilka föu-insatser som pågår eller förberedes på olika håll och på grundval härav snabbt utarbeta förslag till ett sammanhållet handlingsprogram avseende forskning och utveckling på energiområdet." Behöver vi då i dag besluta om 10 miljoner för detta? Det har för utskottsmajoriteten varit naturligt att avslå en sådan begäran. Man säger att man haft på känn att STU hade något projekt som skulle kunna sättas i gång. Men litet mer substans får det väl ändå vara som underlag för ett beslut om 10 miljoner. Kungl. Maj:t har i gång detta, vi får en intensifierad forskning, det är inte det vi är ovänner om. Rolf Wirtén nämnde en del åtgärder som man anser skulle kunna vidtas. Det gällde energibesparing, alternativa energikällor etc. Utskottet skrev redan i våras om de utvidgningar man bör försöka göra. Jag kan hålla med herr Wirtén i mycket, och industriministern säger också att man skall försöka skapa olika alternativ. Dessutom skall man välja ut ett program för framtiden. Det är värdefullt att Rolf Wirtén nu räknat upp dessa möjligheter. Men vi skall ju inte besluta om detta i dag och vi är inte heller oense i det här sammanhanget.

Egentligen tror jag att herr Börjesson i Glömminge och jag i själ och hjärta är överens men låt bli och blanda in fru Hambræus' luftiga idéer i

det här sammanhanget. De är helt verklighetsfrämmande. Människorna som plågas av energikrisen och industrin som står inför möjligheten att få inskränka på grund av energibrist vill ha litet handfasta ting nu och inte några fantasier.

Här lämnar jag den punkten och går över till den punkt som handlar om förvärv av aktier i AB Eiser.

Det är en fråga som utskottet i stort sett är överens om, men där moderaterna går emot. Utskottets vice ordförande har här på vanligt korrekt sätt redovisat vad man inte vill vara med om. Man tycker dels att aktierna som köps är för dyra, dels tycker man tydligen att det här är fel bransch för staten att gå in i. Man vill ha någonting annat i Norrland, någonting bättre. Textilindustrin är väl inte det bästa, säger man. Man vill inte heller anslå pengar till den. I stället skall pengarna finnas tillgängliga för företagsamheten och anslås till hantverks- och industrilånefonden, till Norrlandsfonden osv.

Låt mig få säga till herr Regnéll att det här gäller att skaffa sysselsättning i väldigt svåra områden. 600 nya sysselsättningstillfällen skall tillföras tre olika orter i Norrland. Man kan fortsätta att diskutera hur länge som helst om det betalts för mycket eller för litet för de här aktierna. Det är inte bara aktiernas substansvärde det gäller, utan det sägs uttryckligen i propositionen att man genom aktieköpen får ökade möjligheter att aktivt följa och påverka strukturutvecklingen inom textil- och konfektionsindustrin, och det tror jag är väsentligt.

Vi har under senare år haft en stor utflyttning av textilindustri till Finland. Det blir kanske hädanefter inte lika roligt för textilindustrin att flytta till Finland, för löneläget där går nu upp ganska brant. Man kan naturligtvis flytta till Portugal, till u-länderna osv. Men då har vi från samhällets sida gått in och förklarat att vi önskar behålla företagen i Sverige för att slå vakt om sysselsättningen i vårt land. Vi får väl då vidta åtgärder för att dessa företag skall kunna stanna kvar på framför allt sådana orter där man redan nu har sysselsättningssvårigheter. Men naturligtvis måste man alltid tänka på vad det är för tillverkning som det gäller. Man skall inte låta locka sig att göra några dumheter.

Jag kan hålla med herr Regnéll när han säger att han skulle önska att Norrland fick några stabilare företag. Ja, det skulle jag också önska. Men då får jag fråga herr Regnéll var de företagen finns, vad man skall satsa på. Jo, man skall anslå de här pengarna till industrilånefonden och till Norrlandsfonden för verksamhet i Norrbotten. Det finns pengar över i dessa fonder i år som icke här kunnat utnyttjas. Den verkliga nyttan skulle herr Regnéll göra om han talade om vilka företag han skulle vilja lägga hit till detta område och hur man skall skaffa pengar till dem. Vad som här föreslås innebär 600 nya sysselsättningstillfällen. Det innebär också, att man får en bättre struktur inom textilindustrin, och det betyder väldigt mycket. Sådant får man betala en del för. Jag hoppas att herr Regnéll och jag sedan är överens om att verka för att få andra företag, t. ex. metallindustri, till Norrland. Men de finns inte tillgängliga i dag som alternativ.

Man säger här att man vill vara med och göra allt för Norrland, men man vill inte göra detta utan någonting bättre, Jag skulle respektera dessa

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industrideparte-
mentets verksam-
hetsområde*

synpunkter om man kunde komma med ett konkret förslag och talade om vad det är fråga om. Kungl. Maj:ts förslag innebär att man begär 15 miljoner kronor omedelbart och dessutom ett bemyndigande för ett lån på 30 miljoner att utbetalas med 15 miljoner år 1975 och 15 miljoner år 1976. Reserventerna vill anslå hela beloppet i år, således 45 miljoner totalt nu på ett bräde.

Jag tycker att denna fråga inte är någonting att diskutera. Det gäller att skapa sysselsättning i svåra områden. I valrörelsen talades det mycket om att skapa nya jobb, men nu vill man inte vara med utan säger att detta är fel väg. Men tala då om en väg som är bättre och säg inte bara allmänt att det skall vara någonting annat än textil.

Sedan kanske jag också skall säga några ord om Svetab, Svenska industrietablerings AB. Förslaget innebär helt enkelt att Statsföretag skall slippa redovisa 20 miljoner kronor av sin vinst varje år de tre närmaste åren för att de i stället skall användas av Svetab till nyetablering. Svetab är ett företag som skall etablera nya industrier, framför allt i stödområdet. Varje människa som har haft någonting med industri att göra vet att nyetablerade företag sällan ger vinst. Svetab måste på det sättet ständigt vara ett förlustföretag.

Då säger man här, att man i och för sig inte är emot att Svetab får pengar att användas på detta sätt, men riksdagen skall besluta i varje enskilt fall; man skall inte nu besluta att ge 20 miljoner kronor per år. En praktisk man som herr Regnéll borde inse att det är litet galet. Vilka företag etablerar Svetab? Det är sällan jättestora företag, utan det är i stor utsträckning småföretag. Riksdagen skulle alltså behandla frågor som gäller 2 miljoner kronor den gången, 1,5 miljoner den gången, 1,5 miljoner den gången.

Detta är väl ändå ett ganska härresande sätt att syssla med petitesser? Kan man inte lita på Kungl. Maj:t så långt att Kungl. Maj:t får sköta detta? Sedan har ju riksdagen möjlighet att kontrollera vad Kungl. Maj:t gjort med pengarna, vad Svetab har utträttat med dem osv. I stället skall man peta och påta med småsummor. Varje människa som har med industri att göra måste tycka att det är en irrationell metod att arbeta efter. Får inte industrin möjlighet att göra detta snabbt, är det ganska meningslöst att alls göra det. Det är inte något annat det är fråga om tydligen, eftersom herr Regnéll säger att det inte är pengarna i och för sig det är fråga om utan sättet att anslå dem. Var inte så fruktansvärt misstänksam mot Statsföretag! Jag tror inte att företaget är så dåligt att man inte kan lita på det för 20 miljoner kronor per år under tre år, som ni försöker måla ut det.

Med detta yrkar jag, fru talman, bifall till vad utskottet hemställt på samtliga punkter.

Herr REGNÉLL (m):

Fru talman! Utskottets värderade ordförande, som känner Norrlands-länen bättre än de flesta, använde uttrycket att det är svåra områden när det gäller att förbättra sysselsättningsläget. Det är naturligtvis alldeles riktigt. Också vi som inte känner områdena i detalj har förstått det och har erfarenhet av det.

Utskottets ordförande efterlyste från min sida förslag om något som skulle kunna ersätta den tilltänkta Eiseretableringen, om den inte kom till stånd. Ja, på det principiella planet har man tidigare sagt att något som kan minska riskerna för att verksamhet läggs ned och att ett företag vållar sin hemkommun de svårigheter som jag i mitt tidigare anförande nämnde är att företaget har anknytning till något stort och stabilt företag här i landet. Ett sådant resonemang har förts när t. ex. Volvo har etablerat sig på olika håll i sysselsättningssvaga regioner, när Electrolux har, visar att inte ens förankringen i ett stort företag kan ge den så också när Facit etablerade sig på olika håll. Nämnandet av Facit och kanske också av Volvo, med de aktuella bekymmer bilindustrin just nu har, visar att inte ens förankringen i ett stort företag kan ge den fullständiga trygghet som man så gärna vill räkna med både för de anställdas del och för de kommuners del där de arbetar.

Däremot tror jag faktiskt, herr Svanberg, att sådana åtgärder som vi har föreslagit — ytterligare bidrag till statens hantverks- och industrilånefond, ytterligare bidrag till sysselsättningsskapande åtgärder för arbetslösa och ytterligare bidrag till Norrlandsfonden, där jag till min förvåning hör att den norrländska uppslagsrikedomen inte har räckt till för att ta medlen fullt i anspråk — skulle vara nyttiga. De sprider sysselsättning på ett helt annat sätt, och de ger möjlighet för det enskilda initiativet att göra sig gällande.

Jag går alltså i stort sett bet på uppgiften att komma med alternativa förslag till Eiser, men jag tror att det på sitt sätt kan vara typiskt. Det är inte så lätt för oss här centralt att komma med livskraftiga uppslag och idéer. Däremot åligger det oss att genom en allmänt positiv näringspolitik skapa ett sådant klimat att den enskilde kan tänka och bestämma själv också på företagandets område. På den punkten är jag, herr Svanberg, utan att så noga känna de norrländska förhållandena övertygad om att man där besitter den uppslagsrikedom och handlingskraft som skulle kunna ta sig uttryck i ökade sysselsättningstillfällen, om det allmänna ekonomiska klimatet blev bättre.

Herr BÖRJESSON i Glömminge (c):

Fru talman! Jag vill bara till herr Svanberg säga att de förslag till åtgärder som har förts fram i utskottet från centerpartiet inte är verklighetsfrämmande. Verkligheten kommer säkert att visa att det finns möjligheter till ökning av inhemsk kraftproduktion och att det finns möjligheter till värmeåtervinning och värmebesparande åtgärder.

Herr SVANBERG (s):

Fru talman! Låt mig först undanröja det missförstånd, som jag kanske rår för. Herr Regnéll har för sig att jag sade att det i Norrlandsfonden fanns kvar 10 miljoner. Men det är vad som finns kvar av företagarföreningarnas anslag, som ju utnyttjas bl a. i Norrland. Norrlandsfondens pengar används ganska bra; de går inte bara till företagande utan i stor utsträckning till forskning och sådana ting. Men det är inte bara fråga om att skaffa pengar för att få ny industri etablerad i Norrlands inland — det är fråga om att få tag på företag. Det räcker inte med pengar!

Fredagen den
14 december 1973

*Vissa utgifter inom
industridepartementets verksamhetsområde*

Sedan sade herr Regnéll någonting om att det fanns filialer till Volvo, Facit etc. i Norrland, att de ju kunde gå omkull och att det kunde bli bekymmer för kommunerna. Vi har filialer till flera storföretag bl. a. i mitt län, Norrbotten. Bulten-Kanthal i Hallstahammar har en filial där uppe. Scania, ASEA m. fl. företag har filialer där. Vi har vissa erfarenheter av dem. De har gått bra och gett trygg sysselsättning, men de är för få. Vi väntar på fler sådana, men de har inte kommit. Och jag tror inte att de kommer, om vi ger mer anslag till industrilånefonden. Det är inte den vägen man skall gå.

Herr Regnélls bemötande visar bara ytterligare att det inte räcker med de åtgärder som ni föreslår. Vi måste aktivt gå in och plocka fram företag som man får satsa på och inte bara allmänt säga: Ställ pengar till förfogande, så kommer företagen. Det gör de inte — det har vi tyvärr mångårig erfarenhet av.

Sedan vill jag till herr Börjesson i Glömminge säga att det var väl ett avsiktligt missförstånd. Jag har aldrig kallat förslag om alternativa energiformer och sådant för orealistiska. Vi är överens om att de skall prövas så att vi får se vad som går att göra den vägen. Det är väl alla i det här landet i stort sett överens om.

Vad jag talade om som verklighetsfrämmande var det resonemang som förs kring kärnkraften på ett sätt som är helt orealistiskt. Man vill över huvud taget inte diskutera att bygga ut kärnkraftverk. Man vill en gång för alla bestämma att det här skall vi inte använda oss av, utan vi skall acceptera att gå tillbaka till mera agrara samhällsformer. Det är det jag kallar orealistiskt och inte det herr Börjesson talade om. De delarna är vi överens om.

Överläggningen var härmed slutad.

Punkterna 1—5

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Punkten 6

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 3 av herrar Regnéll och Hovhammar, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Regnéll begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller näringsutskottets hemställan i betänkandet nr 71 punkten 6 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 3 av herrar Regnéll och Hovhammar.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Regnéll begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	267
Nej	—	36
Avstår	—	4

Herrar Wennerfors (m) och Åkerlind (m) anmälde att de avsett att rösta nej men av misstag nedtryckt ja-knappen.

Punkten 7

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 4 av herrar Regnéll och Hovhammar, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Regnéll begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller näringsutskottets hemställan i betänkandet nr 71 punkten 7 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 4 av herrar Regnéll och Hovhammar.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Regnéll begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	264
Nej	—	39
Avstår	—	3

§ 4 Ändring i byggnadslagen, m. m.

Föredrogs civilutskottets betänkande nr 35 i anledning av propositionen 1973:196 med förslag till lag om ändring i byggnadslagen (1947:385), m. m.

Herr GREBÄCK (c):

Fru talman! Civilutskottets betänkande nr 35 är enhälligt, och jag har bara att yrka bifall därtill. Jag skulle emellertid vilja göra en kommentar till vad utskottet yttrat.

När vi konstaterar att vi i propositionen inte fick riktigt vad vi ville när vi beställde den här lagändringen i våras, så är det inte någon negativism mot förslaget som det nu föreligger och med sitt i tiden begränsade syfte. Påpekandet är till för att ytterligare visa på att man kan nå fram till resultat även enligt det här förslaget utan att vänta på en mer eller mindre ambitiöst utformad plan. Det räcker för byggnadsnämnden, om den kan falla tillbaka på en egen översiktlig bedömning — precis som avsikten var med glesbebyggelseregleringen. Särskilt när det gäller att snabbt kunna gripa in i skyddssyfte är det här viktigt att tänka på.

Överläggningen var härmed slutad.

Utskottets hemställan bifölls.

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

Ändring i byggnadslagen, m. m.

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

§ 5 Ändrade regler för beskattning av periodiska understöd, m. m.

Föredrogs skatteutskottets betänkande nr 68 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1973:181 angående ändrade regler för beskattning av periodiska understöd, m. m. jämte motioner.

I propositionen 1973:181 hade Kungl. Maj:t, under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för den 26 oktober 1973, föreslagit riksdagen att anta vid propositionen fogade förslag till

1. lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370),
2. förordning om ändring i förordningen (1947:576) om statlig inkomstskatt,
3. förordning om ändring i förordningen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt,
4. lag om ändring i taxeringsförordningen (1956:623),
5. förordning om ändring i förordningen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande:

”I propositionen föreslås ändrade regler för beskattningen av periodiska understöd. För att begränsa möjligheterna till missbruk föreslås att avdragsrätten för s. k. frivilliga understöd begränsas till ett belopp av 5 000 kronor per år och mottagare. Mottagaren skall liksom nu inkomstbeskattas i den mån givaren är berättigad till avdrag. Däremot föreslås inga ändringar för de legala understöden, dvs. sådana understöd som utgår till make eller förutvarande make i samband med äktenskaps upplösning. Det särskilda avdraget på 1 500 kronor för underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år föreslås höjt till 2 500 kronor. De föreslagna ändringarna får ses som en provisorisk lösning i avvaktan på att 1972 års skatteutredning prövar avdragsrätten ytterligare.

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 januari 1974 och tillämpas första gången vid 1975 års taxering.”

I detta sammanhang hade behandlats

dels de med anledning av propositionen väckta motionerna

1973:2152 av herr Helén m. fl. (fp) vari hemställdes att riksdagen vid behandling av propositionen 1973:181 hos Kungl. Maj:t skulle anhänga om utredning rörande införande av rätt för fysiska personer till avdrag vid den statliga beskattningen för gåvor upp till en viss maximigräns till religiösa, ideella och humanitära organisationer,

1973:2153 av herr Jonsson i Alingsås m. fl. (fp) vari hemställdes att riksdagen vid behandling av propositionen 1973:181 begärde att Kungl. Maj:t skyndsamt utarbetade kompletterande regler för beskattning av periodiskt understöd så att skattebefrielsen även kunde omfatta periodiskt understöd till fadderåtaganden,

1973:2154 av herr Nilsson i Trobro m. fl. (m) vari hemställdes att riksdagen beslutade att det avdragsgilla beloppet för s. k. frivilligt

understöd skulle utgå med ett belopp motsvarande en och en halv gånger det s. k. basbeloppet,

1973:2155 av herrar Pettersson i Lund (s) och Stadling (s),

1973:2156 av herrar Romanus (fp) och Hörberg (fp) vari hemställdes att riksdagen beslutade godta propositionen 1973:181 med de ändringar som föreslagits i motionen – beträffande 46 § 2 mom. förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen och ikraftträdandebestämmelserna i nämnda lagförslag samt 4 § 1 mom. förslaget till förordning om ändring i förordningen om statlig inkomstskatt samt ikraftträdandebestämmelserna i nämnda förslag – innebärande dels att det höjda avdraget för underhåll till icke hemmavarande barn skulle tillämpas fr. o. m. 1974 års taxering, dels att avdrag skulle medges även om barnet fyllt 18 år så länge utdömt underhållsbidrag utgick,

1973:2157 av herrar Svensson i Malmö (vpk) och Hallgren (vpk) vari hemställdes

1. att den i propositionen 1973:181 nämnda avdragsrätten för lagstadgade underhållsbidrag skulle kunna avse även underhåll som byggde på förlängd skyldighet utöver den tidpunkt då barnet fyllt 18 år,

2. att bestämmelserna i propositionen skulle tillämpas redan vid 1974 års taxering,

3. att även upplupen skuld, när den betalats skulle kunna föranleda avdrag,

4. att riksdagen gav Kungl. Maj:t i uppdrag att utarbeta ett fördelningspolitiskt bättre system för avdrag i enlighet med vad som i motionen skisserats,

dels de vid riksdagens början väckta motionerna

1973:139 av herrar Taube (fp) och Levin (fp) samt

1973:1073 av herr Westberg i Ljusdal (fp).

Utskottet hemställde

att riksdagen skulle

A. med bifall till propositionen 1973:181 och med avslag på motionerna 1973:2154, 1973:2155, 1973:2156 och 1973:2157 anta de vid propositionen fogade förslagen till

1. lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370),

2. förordning om ändring i förordningen (1947:576) om statlig inkomstskatt,

3. förordning om ändring i förordningen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt,

4. lag om ändring i taxeringsförordningen (1956:623),

5. förordning om ändring i förordningen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt,

B. avslå

1. motionen 1973:139, i den mån den inte kunde anses besvarad genom vad utskottet hemställt,

2. motionen 1973:1073, i den mån den inte kunde anses besvarad genom vad utskottet hemställt,

Nr 158

Fredagen den

14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

3. motionen 1973:2152,
4. motionen 1973:2153.

Reservationer och särskilda yttranden hade avgivits
beträffande avdrag för frivilliga understöd

1. reservation av herrar Magnusson i Borås (m) och Nilsson i Trobro (m) som ansett att utskottet under A 1 bort hemställa,

att riksdagen med anledning av propositionen 1973:181 och med bifall till motionen 1973:2154 samt med avslag på motionerna 1973:2155, 1973:2156 och 1973:2157, såvitt avsåg punkt 5 av anvisningarna till 46 § förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370), beslutade, att anvisningspunkten skulle ha av reservanternas angivna lydelse,

2. särskilt yttrande av herr Stadling (s),

beträffande avdrag för underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år

3. reservation av herr Magnusson i Borås (m) fru andre vice talmannen Nettelbrandt (fp) samt herrar Josefson (c), Sundkvist (c), Nilsson i Trobro (m), Hörberg (fp) och Björk i Gävle (c) som ansett

dels att utskottet under A bort hemställa,

att riksdagen med anledning av propositionen 1973:181 och motionen 1973:2157 och med bifall till motionen 1973:2156 samt med avslag på motionerna 1973:2154 och 1973:2155

dels, såvitt avsåg 46 § 2 mom. förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370), beslutade, att lagrummet skulle ha av reservanternas angivna lydelse,

dels, såvitt avsåg ikraftträdandebestämmelserna i förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370), beslutade, att ikraftträdandebestämmelserna skulle ha av reservanternas angivna lydelse,

dels, såvitt avsåg ingressen till förslaget till förordning om ändring i förordningen (1947:576) om statlig inkomstskatt, beslutade, att ingressen skulle ha av reservanternas angivna lydelse,

dels beslutade, att 4 § 1 mom. förordningen (1947:576) om statlig inkomstskatt skulle ha av reservanternas angivna lydelse,

dels, såvitt avsåg ikraftträdandebestämmelserna i förslaget till förordning om ändring i förordningen (1947:576) om statlig inkomstskatt, beslutade, att ikraftträdandebestämmelserna skulle ha av reservanternas angivna lydelse,

dels beslutade anta av reservanternas framlagt förslag till förordning om ändring i förordningen (1958:295) om sjömansskatt, innebärande konsekvensändringar i enlighet med vad reservanternas föreslagit,

dels att utskottet under B bort hemställa,

att riksdagen skulle avslå

1. motionen 1973:139, i den mån den inte kunde anses besvarad genom vad reservanternas hemställt,

2. motionen 1973:1073, i den mån den inte kunde anses besvarad genom vad reservanternas hemställt,

3. motionen 1973:2152,
4. motionen 1973:2153,
5. motionen 1973:2157, i den mån den inte kunde anses besvarad genom vad reservanterna hemställt,

beträffande avdrag för gåvor till allmännyttiga ändamål

4. reservation av herr Magnusson i Borås (m), fru andre vice talmannen Nettelbrandt (fp) samt herrar Josefson (c), Sundkvist (c), Nilsson i Trobro (m), Hörberg (fp) och Björk i Gävle (c) vilka ansett att utskottet under B 3 och B 4 bort hemställa,

att riksdagen med anledning av motionerna 1973:2152 och 1973:2153 i skrivelse till Kungl. Maj:t begärde utredning om införande av rätt till avdrag för fysiska personer vid den statliga inkomstbeskattningen för gåvor upp till en viss maximigräns till u-hjälp och andra humanitära ändamål samt till kulturella, religiösa, vetenskapliga eller eljest uppenbart allmännyttiga ändamål,

5. särskilt yttrande av herr Magnusson i Borås (m), fru andre vice talmannen Nettelbrandt (fp) samt herrar Nilsson i Trobro (m) och Hörberg (fp).

Herr SUNDKVIST (c):

Fru talman! I rubriken till det här ärendet talas det om ändrade beskattningregler, främst i fråga om rätten till avdrag för periodiska understöd. Jag tillåter mig att litet slarvigt indela propositionen och utskottsbetänkandet i två avdelningar, en del som behandlar det frivilliga understödet och en del som behandlar underhållbidrag vilka utdömts av domstol.

Tidigare har man fått göra avdrag för frivilligt understöd som betalats ut till nära anhöring. I propositionen föreslås nu en begränsning i den avdragsrätten till 5 000 per mottagare och år. Från vårt partis sida har vi ingenting att invända mot det förslaget. Anledningen till att regeringen kommit med förslag om en begränsning är — jag hade så när sagt givetvis — att frånvaron av ett tak för avdragsrätten har medfört skatteflykt i en skala som inte kan tillåtas.

Med anledning av propositionen har det väckts motioner, bland andra en för skatteutskottet välbekant sådan om avdragsrätt för gåvor till allmännyttiga ändamål. Jag avstår från att motivera det krav som framförs i den motionen, eftersom jag vet att andra kommer att göra det. Jag nöjer mig med att yrka bifall till reservationen 4 vid utskottets betänkande, där det begärs en utredning av frågan.

Den andra delen av propositionen och utskottsbetänkandet behandlar som sagt frågan om avdrag för underhållsskyldighet. Tidigare har man fått göra avdrag för underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år med 1 500 per år. I propositionen föreslås beloppet höjt till 2 500. Ändringen skulle träda i kraft den 1 januari 1974 och alltså tillämpas första gången i taxeringen 1975. I motioner har det rests krav på utvidgning av denna avdragsrätt, så till vida att man inte skulle strikt hålla på 18 års ålder. Vi vet ju att rätt många ungdomar numera inte har något

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

förvärvsarbete när de är 18 år gamla. Det betyder också att domstol utvidgar underhållsskyldigheten till att gälla efter 18 års ålder. I motionerna har rests krav om att avdragsrätten skulle gälla så länge underhållsskyldigheten kvarstår.

Ett annat krav, som också omfattas av reservationen 3, är att ikraftträdandet tidigareläggs så att den förhöjda avdragsrätten från 1 500 till 2 500 kronor skall börja gälla redan vid 1974 års taxering.

Jag tycker att dessa båda krav är berättigade, och därmed yrkar jag bifall till reservationen 3 i skatteutskottets betänkande.

Fru talman! Det var en kort sammanfattning av min syn på dessa frågor.

Herr HÖRBERG (fp):

Fru talman! Helt kort tre synpunkter:

1. Frågan om periodiskt understöd har varit föremål för en utredning, vars förslag inte rönt förtroende från remissinstanserna i stort. Propositionens temporära lösning att låta fysiska personer behålla rätten till frivilliga periodiska understöd men att begränsa missbruket genom ett högsta belopp på 5 000 kronor är bra. Folkpartiet accepterar förslaget såsom en övergångslösning i avvaktan på 1972 års skatteutrednings översyn av frågan.

2. Underhållsbidragen till icke hemmavarande barn har höjts sedan 1970 års skattereform. Det är därför riktigt att avdragsrätten också höjs. Propositionen höjer avdragsrätten till 2 500 kronor vilket är bra. Eftersom de ökade underhållsbidragen redan är ett faktum bör reformen få tillämpas från och med närmast kommande taxering, dvs. 1974.

Underhållsbidrag till icke hemmavarande barn utdöms ibland att utgå även efter det barnet uppnått 18 års ålder. Det är därför rimligt att sådant ådömt underhållsbidrag också blir avdragsgillt.

Ovannämnda båda krav, som har ställts i motioner av ledamöter från folkpartiet och vänsterpartiet kommunisterna, vann bifall hos utskottets minoritet, som i reservationen 3 framför dessa yrkanden i lagform. Jag ber härmed att få yrka bifall till reservationen 3.

3. Vår sociallagstiftning har efter hand byggts upp av statsmakterna med den avsikten att alla medborgare skall ha rätt till ett socialt grundskydd i olika situationer. Samtliga partier har varit ense om vikten av denna sociala uppbyggnad. Partierna är också ense om att fortsätta en uppbyggnad av vårt sociala trygghetssystem i den takt som resurserna medger.

Men hur mycket man än lagstiftar och hur fint den allmänna tryggheten än blir underbyggd av statliga och kommunala åtgärder så uppstår ändå behov, som förbisets i lagstiftningen eller för vilka det helt enkelt knappast går att lagstifta. — En aldrig så väl genomtänkt allmän lagstiftning måste kompletteras med individuella insatser avpassade just för de irrationella tillfällen som — hur väl man än vill — aldrig kan förutses i lagstiftning.

Det finns flera organisationer i vårt land som ägnar sig bl. a. åt denna kompletterande sociala verksamhet som är så betydelsefull. Det kan gälla religiösa samfund eller andra ideella rörelser. Från sådana organisationer

görs också en betydande social insats i bl. a. u-länder genom s. k. fadderåtaganden. Det kan gälla en skola i Etiopien, vattenproblemet lösande i en trakt av Indien eller mödra- och barnavården i Zambia.

Folkpartiet har under en följd av år i partimotioner krävt att fysiska personer vid den statliga inkomstbeskattningen skall ha rätt till avdrag för verifierade bidrag till sådana organisationer. Bidrag kan givetvis ges även utan rätt till avdrag vid inkomstbeskattningen. Sådana enskilda och frivilliga sociala insatser görs redan i dag i betydande omfattning. Folkpartiet anser emellertid att denna individuella sociala insats är av sådan betydelse för samhället att den bör stödjas genom avdragsrätt vid beskattningen — en reform som skulle kunna medföra ökade resurser för de berörda organisationerna.

Folkpartiet har fått stöd i utskottet av centerpartiet och moderata samlingspartiet för kravet på en utredning kring dessa frågor, och jag ber härmed att få yrka bifall även till reservationen 4.

Herr NILSSON i Trobro (m):

Fru talman! Beträffande skatteutskottets betänkande nr 68, som gäller ändrade regler för frivilligt periodiskt understöd, vill jag anföra några synpunkter.

De undersökningar som gjorts av skatteutredningen om periodiskt understöd och de synpunkter som framkommit under remissbehandlingen ger vid handen att understöden till övervägande del utgår under sådana förhållanden att mottagaren kan anses ha haft ett verkligt understödsbehov. Inte desto mindre har det vid olika tillfällen förekommit kritik i detta sammanhang. Denna kritik har enligt min uppfattning varit överdriven, men å andra sidan är det tydligt att i vissa sammanhang missbruk kan ha uppstått. Därför anser också jag att en viss begränsning i avdragsrätten bör införas.

Finansministern har i propositionen föreslagit att beloppet för de frivilliga understöden begränsas till 5 000 kronor per år och mottagare. Vi motionärer tycker att denna begränsning är i hårdaste laget. Avdragsrätten har tidigare varit så gott som obegränsad, och en minskning till 5 000 kronor förefaller vara en alltför kraftig inskränkning.

Med anledning härav har moderaterna väckt en motion, som också innebär en begränsning. Men vi har stannat för att knyta avdragsrätten till det s. k. basbeloppet. Ett belopp motsvarande en och en halv gånger basbeloppet är enligt vår uppfattning en rimlig gräns. Det skulle i dagens läge innebära att avdrag om högst 11 850 kronor skulle medgivas. En knytning av det avdragsgilla beloppet till basbeloppet har också den fördelen att en höjning av detta kommer till stånd i takt med penningvärdedeförsämringen.

Bakgrunden till vårt förslag har bl. a. varit vetskapen att många föräldrar, kanske de allra flesta, har offrat betydande belopp för sina barn för att dessa skall få en god start i livet. Är det då så märkligt att en son eller dotter, då föräldrarna blivit pensionerade, vill förgylla upp ålderns höst litet grand? Men enligt propositionen får man då inte ge mera än 5 000 kronor per år med avdragsrätt. Resten måste tagas av beskattade pengar.

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

Än värre kan det te sig för dem som sammanbott under många år utan att ha legaliserat sitt förhållande med äktenskap. Om dessa skulle besluta sig för att separera innan pensionsåldern uppnåtts, kan ekonomiska svårigheter uppstå för den ena parten. Jag förmodar att den manlige kontrahenten efter många års samlevnad har den ambitionen att även i fortsättningen försöka skapa ett meningsfullt liv för den kvinnliga parten. Alla vet vi att med 5 000 kronor kommer man inte långt i dag, och för människor över medelåldern är det inte heller så lätt att komma in på arbetsmarknaden.

Med detta, fru talman, ber jag att få yrka bifall till reservationen 1.

I vad gäller reservationen 3 ansluter vi oss till propositionens förslag angående rätt till avdrag för underhållsbidrag för icke hemmavarande barn upp till 2 500 kronor. Men vi har också instämt i reservationens krav att denna ordning bör tillämpas redan vid 1974 års taxering.

Med hänsyn till de långa utbildningstider som numera förekommer är det inte ovanligt att underhållsbidrag utbetalas till barnet även efter det att vederbörande fyllt 18 år. Vi föreslår i reservationen att rätt till avdrag för underhållsbidrag bör medges så länge utdömt underhållsbidrag utgår. Jag ber med denna motivering att få yrka bifall även till reservationen 3.

I reservationen 4 hemställs att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär utredning om införande av rätt till avdrag för fysiska personer vid den statliga inkomstbeskattningen för gåvor upp till en viss maximigräns till u-hjälp och andra humanitära ändamål samt till kulturella, religiösa, vetenskapliga eller eljest uppenbart allmännyttiga ändamål. Jag ber att få yrka bifall även till reservationen 4.

Vi har också avgivit ett särskilt yttrande till förmån för fadderbarns-verksamheten. Vi hoppas att man när man skall diskutera de problem som reses i reservationen 4 också skall ta hänsyn till vad som är uttalat i detta särskilda yttrande.

Herr HALLGREN (vpk):

Fru talman! I proposition nr 181 föreslår regeringen bl. a. att det särskilda avdraget med 1 500 kronor för underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år höjs till 2 500 kronor och att höjningen skall tillämpas fr. o. m. 1975.

I motionen 2157 har herr Svensson i Malmö och jag yrkat att den föreslagna höjningen skall träda i kraft fr. o. m. 1974 och att avdrag skall kunna göras även efter det att barnet har fyllt 18 år, under förutsättning av att domstol har fastslagit underhållsskyldighet. Vidare har vi yrkat att upplupen skuld skall kunna få dras av när den betalas vid senare tillfälle.

Dessutom har vi i motionen yrkat att riksdagen ger Kungl. Maj:t i uppdrag att utarbeta ett fördelningspolitiskt bättre system som ger speciellt underhållsskyldiga i medelinkomst- och låginkomstklasserna större ekonomisk rättvisa.

Den som har relativt höga inkomster – låt oss säga mellan 60 000 och 100 000 kronor om året – har naturligtvis väsentligt lättare att klara av underhållet än en låglönearbetare, samtidigt som avdraget för den lågavlönade inte har samma ekonomiska effekt, beroende på marginalskatten. Fördelningspolitiskt sett borde den faktiska skattelättnaden stiga

dels i relation till minskad inkomst, dels i relation till underhållsskyldighet mot barn i det egna hushållet. Vi förordar således ett avdrag på den direkta skatten i stället för som nu ett avdrag på inkomsten.

Vissa av de här frågorna har tagits upp också i andra motioner, vilket kommer till uttryck i reservationen 3. Vänsterpartiet kommunisterna kommer därför att stödja reservationen 3 i den slutliga omröstningen.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till det under överläggningen utdelade förslaget om rätt till avdrag för avbetalning av skuld för oguldna underhållsbelopp. I regel är det just de som har det sämst ställt som på grund av arbetslöshet eller sjukdom kan bli efter med betalningen av underhåll, och därför är det motiverat med rätt att nästkommande år göra avdrag för avbetalning på skulden. Det utdelade förslaget avser att till 46 § 2 mom. kommunalskattelagen skall läggas ett nytt stycke av följande lydelse: För avbetalning av upplupen skuld å underhåll, som i första stycket 4) sägs, får motsvarande avdrag göras, dock ej senare än för inkomståret efter det att underhållet skulle ha betalats; avdrag skall i sådant fall utgå med samma procenttal å 2 500 kronor som den betalda skulden utgör i förhållande till det fastställda årsunderhållet.

Dessutom ber jag att få yrka bifall till den fjärde att-satsen i hemställan i motionen 2157, eftersom vårt krav på ett fördelningspolitiskt bättre system för avdrag inte har tillgodosetts genom något annat yrkande.

Herr BRANDT (s):

Fru talman! Utskottet tillstyrker ju i princip propositionen. Ingen har kunnat bortse från den kritik som har riktats särskilt mot avdragen för frivilliga periodiska understöd. Här i kammaren har för övrigt åtskilliga gånger yrkats att man skulle slopa denna avdragsrätt, och det är obestridligt att den i viss utsträckning har missbrukats och använts till icke acceptabla skattelättnader. Detta framgår också av flera remissyttranden till utredningen; man anser att denna avdragsrätt bör begränsas eller helt slopas.

De stora löntagarorganisationerna, TCO och Landsorganisationen, yrkar att avdragsrätten helt skall slopas. LO framhåller t. ex. att det visst kan finnas socialt fullt godtagbara behov av understöd till anhörig men anser att med den kraftiga utbyggnaden av den sociala välfärdspolitiken har behovet av att via skattepolitiken understödja denna form av inkomstöverföringar minskat. Med ungefär samma motivering har även 1972 års skatteutredning sagt att denna avdragsrätt bör slopas. I andra hand föreslår man att nuvarande avdragsregler kompletteras med en restriktiv beloppsgräns.

Inom majoriteten av utskottet har man väl sett saken på samma sätt som LO och 1972 års skatteutredning – att denna avdragsrätt helst borde slopas. Men med hänsyn till att frågan är under skatteutredningens prövning har man accepterat propositionens förslag att nu nöja sig med en begränsning av beloppet till högst 5 000 kronor sammanlagt för två makar. Det är endast moderaterna som yrkar ett högre belopp, nämligen ungefär 12 000 kronor. Man motiverar den höjningen med penningvärdeförsämringen. Men man har i varje fall i utskottet talat varmt om att

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

understöden går till behövande.

Detta är emellertid, fru talman, en sanning med modifikation. Dessa frivilliga understöd, säger exempelvis Landsorganisationen, garanterar inte att de subventionerade bidragen kommer de mest behövande till del — och det är ju riktigt. Oftast är det bättre situerade som lämnar dessa bidrag, och inte alltid heller till så värst behövande. Men även om det vore på det sättet, bör man ändå betänka att det finns tusentals människor här i landet som är verkligt behövande, som kanske skulle behöva ett stöd från en anhörig men som inte har någon anhörig som vill eller kan ge dem något bidrag. Vad blir då följden av hela denna lagstiftning? Jo, man undandrar samhället skattemedel, som delas ut till vissa personer, medan samhället får motsvarande mindre medel att socialt hjälpa dem som bäst behöver det. När bättre situerade kan ge bidrag till sina anhöriga och göra skatteavdrag är det inte så att de betalar skatten för den fattige som behöver hjälp, utan de utnyttjar avdragsrätten på detta sätt för egen del. Det är uppenbart att ju fler som gör det och undgår att betala skatt till samhället, desto mindre intäkter får samhället. Det verkar alltså orättvist, och pengarna går inte till dem som kanske verkligen behöver dem.

Detta är en principiell inställning som jag har och som jag inte kan underlåta att framföra i detta sammanhang när man talar så vackert om att det i allmänhet är fråga om bidrag till behövande. Ett faktum är att det inte är så i så förfärligt många fall, även om det nu är det i så pass många fall att finansministern inte har ansett att vi — med hänsyn till att vi utreder denna fråga — bör ta steget fullt ut att slopa avdragsrätten utan föreslår denna begränsning av beloppet till 5 000. Det har vi alltså kunnat acceptera, som jag sade tidigare.

Men i propositionen föreslås också att det särskilda avdraget — alltså inte det frivilliga — på nuvarande 1 500 kronor skall höjas till 2 500 kronor. Det gäller således underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år. De borgerliga — och även kommunisterna, som vi hör — vill att avdrag för underhåll till barn skall kunna tillåtas även för barn över 18 år och att avdrag skall medges så länge underhållsbidraget är utdömt att utgå. Man föreslår att höjningen skall tillämpas fr. o. m. nästa års taxering. Enligt propositionen skall de nya reglerna träda i kraft den 1 januari 1974.

Det nuvarande avdraget på 1 500 kronor har, säger vi, tillämpats från 1972 års taxering — denna höjning till 1 500 kronor är alltså ganska ny. Jag vet inte om man bryr sig om det, men nu har ju riksskatteverket skickat ut deklaraionsblanketter och anvisningar för 1974 års taxering enligt propositionens förslag. De ligger färdigtryckta. Men det är möjligt att man säger att det struntar vi i — det är visserligen i slutet på året men myndigheterna får finna sig i att trycka nya blanketter och anvisningar, och kostnaderna härför får man ta. Men vi inom utskottsmajoriteten har inte kunnat anse att denna ändring skulle vara så angelägen. Det kommer att medföra betydande kostnader för omtryckning och information till de skattskyldiga — det är uppenbart.

Utskottsmajoriteten menar att frågan inte kan isoleras från familjepolitiken i övrigt — så har vi sett det. Vidare har ju 1972 års skatteutredning i uppdrag att pröva frågan, och då skulle man väl kunna

lugna sig tills hela detta bidrags- och avdragssystem blivit ordentligt utrett.

Herr Hallgren yrkar bifall till förslaget att man skall få avdrag för upplupen skuld. Men det står ju, som vi säger, i strid med nuvarande grundregler för kommunalbeskattningen. Vi har därför inte haft några som helst möjligheter att tillstyrka förslaget. Sådana här avdrag medges alltså inte enligt nuvarande lagstiftning.

Ett bifall till reservanternas yrkanden skulle betyda skattebortfall för såväl stat som kommun. Såvitt jag förstår kommer yrkandena att bifallas, eftersom kommunister och borgerliga röstar gemensamt, och det blir då ett bortfall eller en ökad utgift — bortsett från de tryckningskostnader jag nämnde — för stat och kommun på bortåt 100 miljoner kronor.

Jag nöjer mig med detta, fru talman, och yrkar bifall till utskottets hemställan.

Herr HÖRBERG (fp) kort genmäle:

Fru talman! Med anledning av vad utskottets värderade ordförande sade om en översyn av reglerna för de frivilliga periodiska understöden vill jag understryka vad jag sade i mitt anförande nyss, att också vi i folkpartiet anser att det finns ett behov av översyn av reglerna för denna avdragsrätt och att vi accepterar 5 000-kronorsgränsen såsom en övergångslösning. Det råder alltså ganska stor enighet på den punkten.

Herr Brandt ansåg att eftersom blanketter o. d. redan är tryckta går det inte att ändra på någonting. Då vill jag bara helt kort säga att det får väl ändå inte vara så att ett ämbetsverks verkställda åtgärder skall styra politiken, utan vi skall naturligtvis ha rätt att fatta beslut även om de tyvärr kommer sent.

Vi betraktar inte heller det administrativa problemet som särskilt stort. Under den nu snart tillämdalupna mandatperioden har riksdagen vid ett par tillfällen mycket sent beslutat om ändringar på skatteområdet. Det har gått mycket bra att skicka ut kompletterande anvisningar till taxeringsnämnderna. Jag tror därför inte att det kommer att vålla något större bekymmer den här gången heller.

Herr HALLGREN (vpk) kort genmäle:

Fru talman! Den omständigheten att anvisningar har utarbetats kan väl inte vara ett bärande skäl för att inte tidigarelägga ikraftträdandet. Snarare är det väl ett bevis på bristande planering, om man författar anvisningar om hur det skall vara innan man vet vad som blir riksdagens beslut. Man måste väl i varje fall räkna med att det kan råda delade meningar om ett förslag och därför inte utarbetar anvisningar i förtid om hur myndigheterna skall tillämpa bestämmelserna. Om beslutet blir ett annat innebär ett sådant förfarande bortkastade pengar, ty då måste ju nya anvisningar skrivas. Så blir ju fallet här.

Sedan sade utskottets ordförande att det förslag som vi har lagt om rätt till avdrag för avbetalning av skuld för oguldna underhållsbelopp strider mot kommunalskattelagen, och det gör det ju. Men därför har vi också föreslagit en ändring i 46 § 2 mom., som har delats ut på ledamöternas bänkar. Det är det vi skall ta ställning till.

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

Slutligen yrkade jag i mitt första anförande bifall till fjärde att-satsen i vår motion, men nu har jag fått meddelande om att det inte är möjligt att göra det. Därför ber jag att få ta tillbaka det yrkandet.

Herr NILSSON i Trobro (m) kort genmäle:

Fru talman! Utskottets ärade ordförande herr Brandt talade om att avdragsrätten hade missbrukats, och det har väl förekommit i vissa fall. Men det har inte skett i så stor utsträckning som man velat göra gällande. Jag har haft tillfälle att ta del av statistiken i skatteutredningen om periodiskt understöd och den visar att om avdragsrätten missbrukats, så har det skett inom alla kategorier.

Sedan är jag medveten om att förfaringssättet kan få oacceptabla verkningar, och därför har vi också i vår motion, som har följts upp i en reservation, föreslagit beloppet till en och en halv gång basbeloppet. Det tycker vi kan vara en bra medelväg att gå.

Herr BRANDT (s) kort genmäle:

Fru talman! Det framgick väl av vad jag sade att det förhållandet att det hade utarbetats blanketter och information inte var huvudargumentet, utan huvudargumentet var att en höjning trädde i kraft förra året och att det därför inte var så angeläget att vidta denna åtgärd nu med hänsyn till att detta förarbete gjorts. Självfallet skall förfarandet med blanketterna inte styra ett beslut som fattats i riksdagen. Det var inte det jag avsåg.

I övrigt tjänar det inte mycket till att anstränga sig med att argumentera vidare. Jag vill bara tillägga, vilket jag glömde förut, att beträffande yrkandet om avdrag för gåvor till allmännyttiga ändamål finns inget nytt att meddela från skatteutskottet.

Herr PETTERSSON i Lund (s):

Fru talman! Jag vill gärna instämma i herr Brandts uttalande att den frivilliga avdragsrätten för periodiskt understöd borde slopas och det ganska omedelbart. Den uppfattningen har jag haft i flera år. Redan 1969 skrev jag en motion i ärendet, i vilken jag med hjälp av taxeringsstatistik och en del andra uppgifter försökte visa hur den obegränsade skattemässiga avdragsrätten för frivilligt periodiskt understöd missbrukades av framför allt många höginkomsttagare och hur skattefusket på det området var nästan omöjligt att kontrollera och komma till rätta med. Motionen ledde till att riksdagen begärde en utredning, och på basis av den utredningen har vi nu fått ett regeringsförslag om kraftiga begränsningar i avdragsrätten. Jag tycker det är ett steg i rätt riktning, men jag menar ändå att det enda raka hade varit att ta steget fullt ut och helt slopa avdragsrätten just när det gäller frivilligt periodiskt understöd. Motiven för detta ställningstagande har herr Stadling och jag redovisat i en särskild motion i anslutning till propositionen 181. Vi har samma uppfattning som inte bara LO och TCO utan även, som det tycks, majoriteten i 1972 års skatteutredning.

Det kvarstår en hel del motiv för kritik av denna avdragsrätt, även när man inför den kraftiga begränsning som jag erkänner att det är att gå ned till 5 000 kronor. Kontrollmöjligheterna är fortfarande obefintliga. På

den punkten har det inte vidtagits några ändringar i de regler som gäller för taxeringsmyndigheterna. Man har svårt att kontrollera vart pengarna går, om verkliga behov finns och om det är fråga om rena skentransaktioner eller inte. Tyvärr måste man konstatera att den tillåtna avdragsrätten även i sin begränsade form i många fall utgör en fortsatt direkt inbjudan till skattefusk.

Herr Brandt har också konstaterat att vi inte har några garantier för att detta stöd går till dem som behöver det. Och det är en allmän angelägenhet att man får sådana garantier, därför att detta är något som skattebetalarna i gemen i stor utsträckning betalar. Upp till 70–80 procent av dessa belopp tas ur den gemensamma skattekasen och inte från den person som gör denna skattemässiga disposition.

Ett annat skäl är att övriga nordiska länder inte funnit någon anledning att bevilja sådana här skattemässiga avdrag. Jag tycker att vi i detta avseende bör ha samma inställning som våra nordiska bröder.

Jag hoppas som sagt, fru talman, att 1972 års skatteutredning tar upp problemen kring avdragsrätten för frivilligt periodiskt understöd, och det verkar enligt skatteutrednings ordförande som om den skulle göra det, och därför har jag inget yrkande. Jag hoppas bara på det bästa när det gäller de överläggningar som skatteutredningen skall ha i denna fråga.

Överläggningen var härmed slutad.

Fru ANDRE VICE TALMANNEN yttrade: Utskottets hemställan företas till avgörande på så sätt att propositioner först ställs särskilt beträffande de frågor som behandlats i de till betänkandet fogade reservationerna. Därefter ställs propositioner på den fråga som berörs i det av herr Hallgren under överläggningen framställda yrkandet. Slutligen företas utskottets hemställan i övrigt till avgörande i ett sammanhang.

Avdrag för frivilliga understöd

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 1 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Nilsson i Trobro begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammarén bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 68, såvitt avser avdrag för frivilliga understöd, röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammarén bifallit reservationen nr 1 av herrar Magnusson i Borås och Nilsson i Trobro.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammaréns ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Nilsson i Trobro begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Den omröstning gav följande resultat:

Ja	—	262
Nej	—	41
Avstår	—	1

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*

Avdrag för underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 3 av herr Magnusson i Borås m. fl. i motsvarande del, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Hörberg begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 68, såvitt avser avdrag för underhåll av icke hemmavarande barn under 18 år, röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 3 av herr Magnusson i Borås m. fl. i motsvarande del.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Hörberg begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	145
Nej	—	158
Avstår	—	1

Avdrag för gåvor till allmännyttiga ändamål

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 4 av herr Magnusson i Borås m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Hörberg begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 68, såvitt avser avdrag för gåvor till allmännyttiga ändamål, röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 4 av herr Magnusson i Borås m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Hörberg begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	158
Nej	—	144
Avstår	—	2

Avdrag för avbetalning av skuld för oguldna underhållsbelopp

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels det av herr Hallgren under överläggningen framställda yrkandet, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Hallgren begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller skatteutskottets hemställan i betänkandet nr 68, såvitt avser avdrag för avbetalning av skuld för oguldna underhållsbelopp, röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit det av herr Hallgren under överläggningen framställda yrkandet.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Hallgren begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja --	287
Nej --	16
Avstår --	1

Utskottets hemställan i övrigt
Bifölles.

På förslag av fru andre vice talmannen beslöt kammaren uppskjuta behandlingen av återstående ärenden på föredragningslistan till kl. 19.30.

§ 6 Kammaren åtskildes kl. 17.58.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Solveig Gemert

Nr 158

Fredagen den
14 december 1973

*Ändrade regler för
beskattning av
periodiska under-
stöd, m. m.*